

m u s t a f a a r m a ğ a n

EFSANELER VE GERÇEKLER

Küller Altında Yakın Tarih 3

1. BASKI
10.000
ADAKT

YEMAS Yayınları No: 100/100

i ç i n d e k i l e r

ÖNSÖZ 7

I. ALTINÇA EFSANES / 9

- 1930lu yıllar Altın Çağ mıydı? / 13
- Kurtulu Sava 'nda bir ABO Ba kanından medel ummu tuk / 17
- Atatürk 1922'de siyaseti bırakaca ım" demi miydi? / 23
- Atatürk Türkiye'sinin Hitler Almanya'sına ekonomik ba ımlılı ı / 28
- Onuncu Yıl Mar ının bestesi çalıntı mıydı? / 33
- 1924 de girecektik Kuzey Irak'a. Atatürk istemedi / 41
- Musul defterini sadece 143 milletvekilinin oyuyla kapattı tık / 45
- 81 yıl sonra Musul'a girmek! / 49
- Saltanatın kaldırılmasında Atatürk'ün rolü / 53
- 23 Nisan sehlyetmelerinin bayramıydı! / 57
- Atatürk, usta karikatürçüye ne demi ti? / 64
- 1934'de bir profesör neden intihar eder? / 68
- 1923'de Cumhurba kanını halk seçseydi! / 74
- smet Pa a Hilafeti savunuyor / 79
- Lozan, Sevi in hafifletilini i miydi?.' 83

II. MENDERES N RUHU / «7

- Osmanlı'nın da bir Demokrat Partisi uarrıi' / 89
- Sû/de de il özde Amerikancı kınımı\$: Menderes mi, inönü mü? / 94
- Hüzünlü bir Dı i leri Bakanı portresi / 98
- te darbecilere silah çeken Cumhurba kanı / 104
- Vatanı kurtarıcılardan kurtarmak / 110

Asker Menderes'e Cumhutba kanlığım teklif etmi , sonra da
asmı tı! / 114

Menderes'ten darbecilere 'i birli i' teklifi / 121

1954 seçimleri efsanesi ve gerçekler / 128

Aydın Menderes babasını temsil edebilir mi? / 133

III. CHP N H GÜNAH GALER S / 141

nönü nasıl cumhurba kanı seçildi? / 143

Seçim sonuçlarını açıklıyorum! / 150

Altı Okun bilinmeyen tarihi / 154

slamcı CHP halifeli i koruyacaktı... / 159

CHP gençli inin Çanakkale ehitleri rezaleti / 163

Bavkal'ın 1990'daki sivil muhtırası / 170

Musikide devrim olur mu? / 174

IV. YARIM GERÇEKLER / 177

Ba örtülü first lady'len Latife. Mevhibe. Re ide / 179

Mevtıbe hanım ba ını nasıl açmı tı? / 183

Dikiz aynasında görülen bir suikast / 188

Yanın kalmı bir darbe giri imi / 192

İdris Küçükömet: Körler çar ısında ayna satan adam / 197

'Yeni Atatüh? / ?D1

Hitler iktidara nasıl geldi? / 205

Akif'in Âsım'ı da darbecili e soyunmu tu! / 208

Osmanlı'da bile 2b ya ında seçiliyordu. ya iri" .' 21 j

Cumhurba kanlarının ilkleri ve enleri / 216

Çankaya Ko kü'ne seccade ilk defa girecekmi ! / 226

V. ATATÜRK'ÜN SANSÜRLENEN FOTO RAFLARI / 231

Önsöz

Tarihimiz üzerine yaptığımız derli çalımlardan tanıdığımız Prof. Dr. Kemal Karpat'ın o 'htital bildirisini andıran uyarısını i iten oldu mu aranızda:

Bizim dü üncelerimizde, mlerimizde, sinemizde büyük bir bo luk vardır; o da tarih bilini*] bo lu udur. Biz tarihe lapan, fakat tarih bilmeyen bir toplumuz... Buna bir son vermemiz gerekiyor. Tarih bilinci, tarih sevgisi insanı köklendirir. canlandırır, bugünkü olayları düne ba lar, dünü bugüne getirir, tarihi ölü bir ders olmaktan kurtarır, ya ayan bir varlık haline getirir ve tarih o olmalıdır. Bugüne ba lanan, ya ayan bir varlık olmalıdır tarih. Benim yakla mım budur. Biz bunu yapmadıkça, tarihe kar ı olan bir yerde a rı ilgi. di er tarafla köksüz anlayı devam edecektir.¹

Biz istesek de istemesek de tarihin ürünleriyiz. Pahası, sevsek de, öfkelensek de, büyük bir tarihin çocuklarıyız. Üstelik henüz kara çadırı kalkmamı , yas süresi bitmemi bir tarih bizimkisi. Filozof Jacques Derrida'nın dedi ini yansılırsak, usulüne uygun olarak gömülmemi tir cenazemiz de ondan.

Usulüne uygun olarak defnedilmemi , dualarla u ur lanmamı ve talkını verilmemi cenazelerin nasıl bizden

hala alacaklı durumda olduklarına, mezarlarında rahat uyuyamadıklarına ve ruhlarının alacaklarını toplayabilmek için dünyamızı sık sık ziyaret ettiklerine inanıyoruz da. tarihimize henüz tam tekmil bir cenaze töreni düzenlememi olmamızın dünyamıza nasıl eksiklik duygusunu ekli ine bir türlü inanmak işlemiyoruz. Oysa durum çok benzer.

Ona henüz hesapları ba lanmamı bir tarih de demek mümkün, hesabı kapanmamı bir tarih demek de... Yahut Kemal Tabir gibi söylersek.

Demek, dört milyon küsur kilometre karelik bir imparatorlu un yedi yüz yıllık hesapları tasfiye edildi be ay içinde... Buna tasfiye denmez, mirası reddettik. Hem de borçlarından bir kısmını kabul ederek redtleilik. De il bir dünya imparatorlu unun mirası, bir mahalle bakkalının mirası bile... bu kadar kısa zamanda tasfiye edilip karara ba lanamaz. 2

öyleyse cenazemize kar ı borcumuzu, saygımızı, Ödevlerimizi yerine getirmediğçe ve dahi yas tutmaya devam etlikçe normalle mede mümkün olmayacak demektir. Normalle me için hesap defterlerinin çerisine girmek ve çeteleyi bugüne kadar gelirmek gerekecektir.

1.ozan gibi yarım kalmı defterleri kapatmayı oldu u kadar 'darbecilik' gibi arızaların köklerini de bulmayı getirecektir bu hesapla ma. Cumhuriyetin askeri ruhu yeterinden fazla vurgulandı ı halde, Mustafa Kemal Pa a'nını sürekli meclisi Öne çıkarma arzusu da, ba örtüsü konusunu en azından Ahmet Necdet Sezer'e göre zamana bırakan tavrı da yeterince i lenmi de ildir. Nihayet Kadırbeyo lu Zekî Bey'in Erzurum Kongresi'ne büyük üniformasıyla girmek isteyen Mustafa Kemal'i, 'Burada sivil bir toptanlı yapılıyor. Askeri kıyafetle giremezsiniz' sözleriyle uyarması ve kongreye sivil bir kıyafetle gelmeye mecbur bırakması örne i, artık Cumhuriyet'in sivil dinamiklerini görmezden gelemeyece imizi hatırlatıyor bize. Öle yan

dan Atatürk'ün Diyanet leri Ba kanı Rıfat Börekçi'nin e i Samiye Börekçi'nin, 1930 yılında ba örtülü oldu u hakle Ankara Belediye Meclis Üyeli ine seçildi i gerçe- iyle de muhakkak suretle yüzle memiz gerekecek.

Dedim ya. hayaletler basıyor Türkiye'yi. Yas uzadıkça uzuyor...

Geçen yıl ba ladı m Yakın Tarih dizisi, *Küller Almda Yakın Tarih* ve *Yakın Tarihin Kara Delikleri*'yle devam et- mi ti. *Efsaneler ve Gerçekler* le bu tartı ma zincirine yeni bir halka eklemi oluyorum sadece. n aallah bundan sonra da yeni kitaplarla sürececek yolculu umuz.

Mevlânâ'nın derin gözüne ya da 'deniz güzü'ne o ka- dar muhtacız ki bu yolculukta:

*Denizi gören göz V/a ka. köpü ü gören göz ba ka.
Köpü ü bırak da, denizin gözüyle bak sen.*

Mustafa Arma an
1 Eylül 2007. Çengelköy

- 1 Kemal Karpaitın 23 Eylül 1999da Tarih Vakfı Bilgi Belge Merke yi'nde yaptı ı konu madan aktaran: Atilla Lök "Kemal Karpat: Bir tarihçi nasıl yeti ir". *Toplumsal Tarih*. Sayı: T1. kastın 1999. s. 36.
- 2 kemal Tahir, *Yol Ayrımı. stanbul* 1971. Sander Yayınları, s. 436

1 ALTINÇA EFSANES

Erkân ı Harbiye İGenelkurmayl stihbaratı, dü mana kar ı
Örgütlenen yeraltı direni ebekeleri, din adamlarının
yönetti i "seçim" sayesinde General Harrington'ın
deyimiyle"a ırın uçlar" temizleniyor, Kuvay ı Milliye Meclisi
Lozan düzenini yerle tirmek için tasfiye ediliyor, bir *lx>zan*
darbesi yapılıyordu.

Sual Parlar, *Türkler iv Kürtler. Orudo&u'da ktidar ve syan*
Gelenekleri, stanbul 2005. Ba dat Yayınlan, s. 655.

1930'lu yıllar Altın Ça mıydı?

İsler CHP'nin söylemine bakın, islerseniz sıg popüler basının yazıp çizdiklerine, 1930ların neredeyse kutsandıını görürsünüz. 1920'li yıllar da önemsendir gerçi ama asıl Cumhuriyet'in kendisini bütün görkemiyle gösterdiği yıllar 1930'lardır. Asıl amaç Osmanlı'dan kopmak oldu una göre. 1930'lar bu kopu un zirve yaptığı yıllardır. Kalkınma hamleleri, sanayile me çabaları, ekonomik ba ımsızlık ve tek kuru dı borç almadan kalkınmayı gerçekle tirme... bu dönemin 'kazanımları' olarak sunulur.

Gerçi bir 'Osmanlı borçları' meselesi vardır ama bu da abartıldı ı kadar de ildir. Ku kusuz 1930'ların anlarında yılda iki taksit halinde 700 bin altın lira ödemek kolay bir i de ildir ama sonuçta bu, ba ımsızlı ı u runda sava ı ları bir topra ın borcudur ve küçümsenmeyecek bir kısmı da Birinci Dünya Sava ı sırasında alınmı tır. Üstelik bu borcu biz ödedik de Arnavutluk, Suriye, Yemen, halta Yunanistan'ın da aralarında bulundu u 14 ülke ödemedi mi?

Kaldı ki, sava tazminatı (tamirat parası) olarak Almanya'ya ödetilen miktar dudak uçuklatacak cinstendir: Tam 24 milyar altın sterlin, öde öde bitmez diyorsanız yanılıyorsunuz, çünkü Almanlar 1932'de borçlarını bitirmilerdir bile! Uzun vadeli borçlarımızın 15 milyon altın sterlin tuttu unu göz önüne alırsanız di er borçlarla bir

likte ödeyece imiz mebla yakla ık Almanya'nın tazminatının yüzde biri civarındadır. Bu arada asıl borcumuzun sadece yüzde 12'sini ödedi imizi ve ilk düzenli taksidini ödemeye başladığımız tarihin Cumhuriyet'in 10. yılı olan 1933 oldu unu da unutmayalım.¹

Madem girdik bu bahse, bir ey daha söyleyeyim de siz inanmayın: ngiltere güya sava ın galibi olarak kurumla dola maktadır ortalıkla ama ekonomisi tek kelimeyle iflas etmi tir. Aman canım, lafı uzatmayayım da, ngiltere'nin Amerikan bankalarına olan borcunu 1960'ların sonlarına kadar Ödemeye devam elli ini söyleyeyim de gülün biraz! Tarih bazen komiktir sahidenden de.

Neyse gelelim bizim 1930'ların macerasına.

Bilindi i gibi Atatürk, Serbest Fırka'yı, hükümet ile halk arasında olu an kopuklu u gidermek ve muhalefet kanalıyla yukarıya yansımayan bazı gerçeklere uyanabilmek için kurdurmu tu. te Serbest Fırka'nın zmir ve Balıkesir mitinglerinde halkın meydanları doldurması ve nönü aleyhine, hatta bazı yerlerde Atatürk aleyhine sloganlar atılması ve resimlerinin yırtılması kar ısında Gazi harekete geçmi ve iki etaptan olu an bir yurt gezisine çıkmı tı.

Kasım 1930'da ba layıp Mart 1931'de biten bu yorucu yun gezisi Gazi için çok ö retici ve hatta hayret uyandıracı olmu a benzemektedir. deolojik ve kültürel devrimlerle büyük ehirlere egemen olmaya çalı an Kemalist inkılabın henüz halka inemedi ini bu gezi sırasında ö renmi olmalıdır.

Mesela Atatürk öyle yazıyor gezi defterine:

Hükümeti ve fırkayı (CHP) zayıf dü üren mühim sebeplerden birisi de halk ikayetlerinin ve fırka te kilat temenilerinin kayıtsızlı a maruz kalmasıdır. Halktan gelen müracaat ve ikayet tali memurların de il, bizzat Vekilin (Bakanın) (veya mahallinde valinin) mzalayacağı (müsbet veya menfi olsun) esbab ı mucibeli Igerekçelil bir cevapla kar ılanmalıdır.

Atatürk uyarıyor, nönü dinliyor. Dinliyor mu acaba?
Devam ediyor Atatürk:

Bu seyahaltaki temaslar bize halk ikayetlerinden Devlet lerinin nasıl yürüdü ünü anlamak faidesinin çıkarılabilce ini gösterdi. ikâyetler tek tek tetkik olunmakla beraber, bunların mahiyetlerine göre tasnifinden sonra vücuda gelecek tablonun toplan mütaleası büyük halk tabakalarının hangi ızdıraplarla mahmul (yükli) oldu unu gösteriyor.²

Daha ne desin? Üstelik Ege bölgesi ormanlarından elde edilen kitre, çiçek so anı, mazı ve harup ihracatının 1914 yılına oranla çok fazla dü tü ünü (bazı kalemlerde yüzde 99'dur dü ü) gözlemleyen Gazi, Ziraat Bankası'nın esasının bozuk oldu unu, bo u bo una binalar yaptırıldı ını, bu binalara saplanan sermayeyi uygun e- kilde i letmesinin daha faydalı olaca ı uyarısını yapmaktan da alamaz kendisini. Gezi sırasında Atatürk'ün önüne atılıp "Açız" diyenler de cabasıdır.

Nitekim yakınlarından Hasan Rıza Soyak'a söyledi i u sözler 1930'lann ba larında Türkiye'yi de içine alan 1929 dünya ekonomik bunalımının Atatürk'ü ne kadar bunalıttı ının göstergesidir:

Bunahıyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunalyorum! Görüyorsun ya, her gitti imiz yerde mütemediyen (sürekli olarak) den, ikayet dinliyoruz. Her taraf derin bir yokluk, maddi manevi peri anlık içinde...

Kim söylüyor bu sözleri? Atatürk. Ne zaman söylüyor? 1930'da. Peki nasıl oluyor da bu bunalımı ya amı bir Türkiye Allın Çağ ilan edilebiliyor?

Bu gerçe i ısırcı bir dille yakalayanlardan Yakup Kadri'nin samlarına kulak verelim imdi de. Kendisi Atatürk'ün de. inönü'nün de yakınıdır. *Politikada 45 Yıl* adlı hatıralarında 1925'lerdeki durum hakkında unları söyler:

O sıralarda bence bu hâdiselerin en Önemlisini te kil eden dünkü Millî Mücadeleciler ve o günkü devrimciler kadrosunun bir kazanç ve menfaat sirkeli karakterini tamaya ba latmı ıydı. Bunlardan kimi arsa spekülasyonları, kimi idare meclisi azalıkları, kimi taahhüt i leri, kimi de türlü türlü ekillerde komisyonculuklar pe ine dü mü bulunuyorlardı... Hiçbirini durdurmak kabil [müm-kün] olmuyordu.'

Demek ki neymi ? CHP kadrosu devlete sırtım dayayan bir rant ekonomisine startı vermi ve halktan koparak bir avuç devletin palazlandırdı ı zenginle Türkiye'yi dare etmeye kalkmı tır. Ancak Atatürk'ün bu kötü gidi e son vermek üzere kurdu u Serbest Fırka'nın ele tirilerine tahammül edemeyen kesim de, o zamanın deyi iyle "yiyici"lerdi. Muhalefet istemiyorlar ve her muhalefet kımıldanı ını "irtica olarak damgalıyorlardı. Neden? Çünkü irtica, yani eskiye dönmek demek, ellerinden hortumlarının alınması anlamına gelecekti. E er 1920 1924 arasındaki serbestlik geri gelirse avantalar ellerinden gidecekti de ondan. 1935 yılı 11 dare Kurulu üyelerinin mesleki da- lımına bakarsak, bu seçkin zümrenin nasıl kemikle ligi ni daha iyi görürüz: 90 tüccar, 31 varlıklı çiftçi, 10 fabrikatör, 24 avukat. 17 doktor ve eczacı, 7 banka müdürü, 14 emekli general ve subay, 4 Ö retmen. 44 il ve belediye genel meclis üyesi...

Halk nerede, görebiliyor musunuz? O "Açız!" diye Atatürk'ün önüne atılanlar? Çankaya sava larının özü, özeti budur vesselam.

1 Bk/_1 Bruce Ftilton. "France and ihe l*nd of the Otlaman Hmple". İditör: Matian Kent, *Hır Greni Poun anil iltir t'ul of iltir Onomiu limpln*; I onura 1984. (ieorge Ailen & Ünivin. s. 1&5.

2 Atatürk. *Seyahat Kolları (1930 1931)*, Hasırlayan: Gürbüz Tüfekçi. Uıanhlıl 19H8. Kasnak Yayınlan, s. 48.

3 Yakup Kadri Karaosmanoglu. *Politikada 45 Yıl*, Ankara İrfri. Bilgi Yayınevi, s. B7.

Kurtulu Sava 'nda bir ABD Ba kanından medet ummu tuk

"Tarihi yanlı yazmak bir mille) olmanın ayrılmaz parçasıdır." Böyle demi ti Fransız dü ünürü Ernest Renan. Ulusla ma ile tarih yazımı arasındaki ba bu ekilde dile getirilmeliydi ona göre.

Aslına bakılırsa Fransa için oldu u kadar ABD için de geçerlidir bu tarihi yanlı yazma prati i. Holocaust sonrası Yahudi tarihi bir daha eskisi gibi yazılamayacak kadar kökten de i medi mi? Hint tarihçileri imdi kolları sıvamı , ngilizlerin tarih üzerinden zihinlerinde meydana getirdi i tahribatı nasıl tamir edebiliriz diye gece gündüz u ra mıyorlar mı? Çin dersiniz, o tamamen ba ka bir alemde kulaç atıyor. Hatla bir iki yıl evvel Amerika'yı ke fedenin Kristof Kolomb de il, Zeng Ho adlı bir Müslüman Çinli oldu unu ddi eden sempozyum bile düzenlendi Singapur'da. Kitaplarda cabası...

Demek ki, tarih de öyle bir kere yazıldı mı, Everest'in zirvesi gibi yerinden edilemeyen bir granit kütlesi de il. Sonuçta o da bir insan ürünü ve bir süre sonra her insan ürününden sıkıldı mız gibi ondan da sıkılmaya ve yeni bir 'geçmi masalı'nı arzulamaya koyuluyoruz. Baksanıza, 18 Mart'ı " ehitler Günü" ilan etlik kanunla. Ancak

imdilerde 16 Man ehitler Günü'nü hatırlayacak bir Allah'ın kulunu bulmak steseniz ilaç için bile yoktur (uzmanları dı nda tutabiliriz bu yargının).

Peki neydi 16 Man ? 1960lı yıllara kadar bizi sokaklara döken ve yürüyü ler yaptıran bu yıldönümü, ngilizlerin Meclis i Mebusan'ı bastıktan sonra ehzadeba ı Kara kolu'na baskın düzenleyip Ü Türk askerini kalle çe ehit etmesi (1920) trajedisinin yıldönümüydü. Emperyalist ngilizlere olan kinimizi soka a döktü ümüz bu yıldönümü kayıplara karı mı tı ki, bu yıl iki gün sonrasına konulan dırılan ehitler Günü, 16 Mart'ta hunharca katledilen Mehmetçiklerin aziz ruhlarına bir parça da olsa teselli verdi.

Kı yüzden diyorum ya, stiklal Sava ı (sonradan uydu rulan 'Kurtulu Sava ı' de il, çünkü biz Yunan'm elinden kurtulmak için de il, ba ımsızlı mızı sa lamak u runa sava mı tık) yıllarımızın tarihi 1927'deki *Nutuk* eksen inde ve 1930'lann ortalarında geli tirilen Tarih Tezi yörünge sinde yelerince kaldı. Anık onu yeni eksenler ve yörünge ler üzerinden okumaya giri menin vakti geldi.

Hatırlarsınız, daha önceki bir kitabımda Sivas Kongresi günlerinde Mustafa Kemal Pa a ve Rauf (Orbay) Bey'in imzalarını ta ryan bir mektubun Louis Edgar Browne adlı bir gazeteci eliyle ABD Senatosu'na gönderildi ini ve mektupta Senato'dan hir inceleme heyetinin Anadolu'ya yollanmasının istendi ini ele almı tım. Gazi Mustafa Kemal *Nuluk'unda* bu mektubun gönderilip gönderilmedi ini pek iyi hatırlamadı mı söylemekteydi. Halbuki belgelerle gösterdim ki, mektup gönderilmi , o kadar gönderilmi ki. mektup üzerine Sivas'a gelen General Harbord. Mustafa Kemal ve Rauf Bey'le görü mü , sonra Erzurum'da Kâzım (Karabekir) Pa a ile incelemelerde bulunmu tu. (*Yakın Tarihin Kara Delikleri'nde* (Tima Yayınlan) mektubun orijinalinin fotokopisini bulabilirsiniz.)

1919 yılında Erzincan Hükümet Kona ı binasının merdivenlerindeki bez afiste Fransızca olarak 'ya asın Wilson Prensiplerinin 12. maddesi' yazıyor

a iranlar, hatta kızıp köpürenler oldu. Sözlerimi amaçlamadı ım noktalara çekenler de eksik de ildi. Ancak unu söylemeye çalı mı tım: 1919 artlarında insanlara do ru ve normal görünen bir karar, 1927'de anormal görünmeye ba layabilir. Bunda tuhaf bir ey de yok. Bakın Ahmet Necdet Sezer'in 7 yıl önceki sözleri ile veda konu ması arasındaki da lar gibi farka ve ondan sonra yeniden dü ünün islerseniz söylediklerimi.

imdi size stiklal Sava ı yıllarının farklı bir yüzünü gösterecek birkaç foto raf sunmak isliyorum. Birinci foto raf, Eylül 1919'da Erzincan Hükümet Kona ı'nın giri ni gösteriyor. Merdivenlerin hemen ba nda ki askerimiz ellerinde bir bez afi lutuyor. Özerinde öyle yazıyor: "ViverArt. 12 des Principes de Wilson." Türkçeye çevirisi: "Ya asın Wilson Prensipleri'nin 12. Maddesi."

"Ya asın" denilen bu Wilson Prensipleri de nedir? Pe ki bu Fransızca bez afi Erzincan Hükümet Kona ı'nın kapısına Türkler için olamayaca ına göre kimler için asılmı tır?

Erzurum 1919. iki askerin ellerinde bir afi . Üzerinde bu sefer Osmanlıca yazıyla "Wilson prensipleri Madde 12" yazıyor

Sız dü ünedurun. ben kinci bombamı patlatayım. kinci foto rafımız ise hemen aynı günlerde Erzurum'da çekilmi tir. ki Dada ın elinde bu defa bir pankart görülüyor. Etraf da kalabalık sayılır. Bir gösteri, muhtemelen. Pankart bu defa Türkçe konu uyor: "Wilson Prensipleri Madde 12."

Ne oluyor Allah a kına bu Erzurumlulara ve Erzincanlılara? Kim bu çok sevdikleri Wilson ve dahi kendilerine "ya asın" çı lıkları attıran bu 12. madde de neyin nesidir?

Bugün ismi unutulmu olan ABD Ba kanı Woodrov Wilson daha çok 8 Ocak 1918'de Birinci Dünya Sava ı'nın daha fazla kan dökülmeden sona erdirilmesi için bir barı planı olarak lan etti i "14 Nokta"sıyla tanınır. Türkiye'de "Wilson Prensipleri" adıyla tanınan, hatta adına bir dernek bile kurulan bu noktaların 12'ncis i, Osmanlı Devleti topraklarında Türk ço unlu un ya adı ı bölgelerinin Türklere bırakılmasını islemekleydi. Bu da her türlü hu

kukumuzun ayaklar altına alındı ı bir zaman da Millî Mücadele kadrosuna ilaç gibi gelmi ve dört elle sarılmı - lardı ona. Nitekim bizzat Atatürk'ün söylediklerine bakı - lırsa Misak ı Millimizin hukuki temelini de Wilson Pren - sipleri'nin 12. maddesi olu turmu tur. Hatırlayalım mı 1926 yılının Mart ve Nisan aylarında *Hakimiyet-i Mitliye* ve *Af illiyet* gazetelerine ortak olarak verdi i hatıralarında ki sözlerini:

tirafellerim ki, iten de milli sınırı biraz Wilson prensiple - rinin insani maksatlarına göre ifadeye çalı tım. Hemen açıklayayım: O insani prensiplere dayındıgudaudır ki. Türk süngülerinin müdafaa ve tespit etti i sınırları mü - dafaa etmi imdir.'

Demek ki neymi ? Bugün kabul etmek kolay olmasa bile Atatürk bile milli sınırlarımızı tespit ederken bir ABD Ba kanı'nın prensiplerine dayanmak ihtiyacını hissetmi .

Nitekim Mustafa Kemal Pa a'nın Sivas Kongresi Ba - kam sıfatıyla ABD Senatosu'na gönderdi i mektubun ar - ka planında da Wilson'un milletlere kendi kaderlerini ta - yın hakkım tanıyan barı planı yatmaktaydı. Aynı zaman - da Anadolu halkı da bu prensiplere sahip çıkmı ve Sena - to'nun nceleme yapmak üzere gönderdi i General Har - bord ve ekibine davullu zurnalı kar ılama törenleri dü - zenlemi tir.

te yukarıda gördü ümüz iki foto rafın arka planında bu prensipler vardır ve afi ler Amerikalı General Harbord görsün ve gönlü bizim tarafımıza meyletsin diye hazırlan - mı ve asılmı tır.

Ancak Ba kan Wilson'un bir ba ka planı daha vardı. Kısa bir süre sonra, 21 Ocak 1918'de Paris Barı Konferan - sı'na giderken yanında bir program ve Türkiye'nin parça - lanmasını öngören haritayı da götürmü tü. Giresun'dan ba layıp Sivas, Mara , Adana, Mersin, Van. Kars ve A rı'yı da içine alan "büyük Ermenistan" haritasıydı bu.

Tabii tahmin edilebilece i gibi biz *prensip*leri görmü ama *haritayı* görmezden gelmi tik. Gerçi bugün kisini de görmezden geliyoruz ya, neyse...

1 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, cilt 3, stanbul 2003, Kaynak Yayınları, . 55. General Harbord Mustafa Kemal Pasa görüş melerinin ayrıntı ları için bkz. Fethi Teveto lu. "Millî Mücadele Mustafa Kemal Ha a General Harbord görüş mesi", Türk *Kültürü*. Sayı: 76. ubat 1969. s. 1 12 (bu makale 81. sayıya kadar devam ediyor).

Atatürk 1922'de "siyaseti bırakaca mı" demi miydi?

O mesut gün geldi inde, bütün milletle beraber yüksek heyetiniz, ve ben de yüksek heyetiniz, içinde bir fen ve bir üye olarak bittabi en büyük sadeleri idrakle mü erref olacağız.

GAZ MUSTAFA KEMAL PA A

Sen deyince "Sulhten sonra isterim
Herkes gibi bir fert olmak, hür olmak"
Hepimizde do du büyük bir vehim
Gerçekten mi bu kıyamet kopacak?

O sakın tabiatlı Ziya Gökalp Diyarbakır'da çıkan *Küçük Mecmua'da* pe pe e ne retti i iirlerle Gazi Mustafa Kemal'e 'Sakin çekilme' mesajını vermek htiyacım neden duymu tu? Yoksa gerçekten de Yunanlıları yenilgiye u ratmı bir ordunun Ba komutanı sine i millete dönmek üzere midir? Nedir bu tela ve kıyamet neden kopacaktır?

TBMM zabıtlarını açıp okudu unuzda bu endi enin, hatta korkunun gerçek sebebini bulmakta zorlanmıyorsunuz. te 20 Temmuz 1922 günü Ba komutanlı mın TBMM tarafından süresiz kaydıyla uzatılması üzerine

yaptı ı te ekkür konu masında Mustafa Kemal Pa a ım söyledikleri:

kinici saadetimi temin edecek olan husus, benim bundan üç sene evvel mukaddes davamıza ba ladı ımız gün bulundu um mevkie dönebil inekli im imkânı olacaktır. (Alkılar.) Hakikaten milletin sinesinde serbest bir millet ferdi olmak kadar dünyada bahtiyarlık yoktur. Hakikatlere vakıf olan. kalp ve vicdanında manevi ve mukaddes bazlardan ba ka zevk ta imayan insanlar için ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamların hiçbir kıymeti yoktur.¹

Mustafa Kemal Pa anın Büyük Taarruz'dan Önce hem de Meclis huzurunda verdi i bu "söz", muhtemelen kendisine tanınan ola anüstü ve süresiz yetkilerin kurtulu - tan sonra da kullanıldı nda bir tür diktatörlü e gidilebilece ine ili kin bazı vekillerin zihninde olu an kuların da ıtılmasına yönelikti. Mustafa Kemal Pa a için Sakarya zaferinden sonra üç rütbe birden atlatılarak mare al yapılması, dahası Gazilik gibi en son 1897 Teselya sava mın kazanılmasından sonra Sultan II. Abdülhamid'e verilen benzersiz bir unvana layık görülmesi yeterli olmamı gibidir. O imdi hedefbüyütmü ve bazı demeçleri Kâzım Karabekir ve RaufOrbay gibi Milli Mücadele'nin önder kadrosunu kaygılandırmı tır. Bunlara göre Mustafa Kemal Pa a'nın gözü imdi de padi ahlak ve halifelikleydi!

Karabekir Pa a ve Rauf Bey gibi asker kökenliler ile Halide Edip gibi aydınlar onun 20 Temmuz konu masında verdi i söze ba lı kalmasını, yani yeni bir makam mevki istemek öyle dursun, mevcut makamları da elinin tersiyle bir kenara itmesini ve söz verdi i gibi sine millete dönmelerini ısrarla istemektedirler.

te U ur Mumcu'nun yayınladı ı hatıralarında Karabekir Pa a'nın sözlerinden Özetlediklerim:

Ba langıçta Mustafa Kemal Pa a Vahdettin'in kalmasını istiyor, suçlu oldu undan sözümüzden çıkmayaca ı

Sultan Vahdettin'in nadir görülen foto raflarından biri

in söylüyordu. Ben kar ı çıktım ve yeni bir halife seçme-
miz gerekti ini kabul ettirdim. Kararımız, padi ahlı nı
kaldırılması ve hilafetin Osmanlı hanedanında kalması,
Abdülmecid'in de halifeli e getirilmesiydi. 30 Ekim
1922'de Mecliste sert tartı malar cereyan ederken Kıza
Nur'a harekete geçme zamanının geldi ini söyledim ve
GAZI'nin iste i üzerine saltanatın kaldırılması lehine bir
konu ma yaptım. Fakat Rıza Nur ve arkada larının imza-
ladıkları kanun tasla mının son eklini okudu umda gör-
düm ki, i ba langıçta konu tu umuz noktadan tama-
men sapmı . Taslakta "Osmanlı hanedanı yoktur ve tari-
he karı mı tır" ifadesi yer almaktaydı. Bunun üzerine
Mustafa Kemal'e dönerek, "Pa am, kararımız bu muydu?
Hilafetin Osmanlı hanedanında kalması gerekli i nokta-
sında anla mamı mıydık? Bu cümleyi okuyan herkes siz-
den üphelenecektir" diye uyardım. Nitekim Rauf Bey de
aynı cümleye takıldı ve "Ne oluyoruz, nereye gidiyoruz?"
diye ba ırdı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Pa a "Endi-
enize hak verdim. Durun o cümleyi düzeltelim" diyerek
"Osmanlı hanedanı" kaydını silip " stanbul'daki padi ah-
lık yoktur (*madumdur*)" diye yazdı. Sonra önerge meclise
sunuldu.

Ancak ilk oylamada yeterli milletvekili bulunamaz.
Dolayısıyla oylama geçersiz sayılır. Bu anlamlı bir mesaj-
dır Karabekir çin. Gider Mustafa Kemal Pa a'nın yanına
ve yüzüne kar ı mecliste olu an kaygıyı dile getirir: Bu
önergeyle sizin hilafet ve saltanatı almak niyetinde oldu-
unuz kanaati belirmi tir. Düzeltmezsek i vahim bir so-
nuca varabilir.

Bu noktada Karabekir'in bir ara teklifi olur. Hem Ata-
türk'ün verdi i sözü yere dü ürmeyecek, hem de onu
onurlandıracak bir çözümdür bu. Saltanat kaldırılacak,
hilafet Osmanlı hanedanında kalacak, barı antla ması
mzalandıktan sonra Cumhuriyet'in ilanını müteakip
Cumhurba kanlı na "sırf tarihî bir nam almak suretiyle"
Mustafa Kemal Pa a seçilecek, ancak hemen arkasından
istifa edecek ve ölünceye kadar Cumhurba kanlarının
maddi imkânlarından yararlandırılacaktı. Bundan sonra-
ki adım, bo alan Cumhurba kanlı ı için halk oyuyla ser-
best bir seçimin yapılmasıydı.

Evet. Cumhurba kanının halkın oyuyla seçilmesi yo-
lunda ilginç bir tekliftir bu. Ancak aradan 85 yıl geçmesi-
ne ra men hala uygulanamamı tır. Çünkü bazı kimseler,
Karabekir'in. Atatürk'ün aya nı kaydırıp kendisinin
Cumhurba kanı olmak sledi i yolundaki haberleri Ga-
zi'ye yeti tirmi lerdir bile. Bunun üzerine projesinden
vazgeçti i anla ilan Karabek r Pa a. en azından saltana-
tın kaldırılması ama hilafetin hanedanda kalması nokta-
sında ısrarcı olur ve 1 Kasım 1922'de kanunla an tasarı
böylece ortaya çıkar.²

Ancak kamuoyu yine de tatmin olmu sayılmaz. De il
mi ki Gazi vaktiyle bir söz vermi tir, öyleyse gere ini yap-
malıdır. Mesela 1923 ubai'ında yanında Kâzım Karabe-
kir Pa a oldu u halde zmir'den Ankara'ya dönerken ço-
cukluk arkada ı olup o sırada TBMM ikinci ba kanı bulu-
nan Ali Fuat Cebesoy'dan sürpriz bir telgraf almı tır.
Telgrafta, bazı vekillerin Gazi Pa a'nın bir tarafa çekilme

si anıyla kendisine bir saray ve ayda 10 bin lira ödenek verilmesi için Meclis ba kanlı ma önerge verdikleri bildiriliyordu.³

te Ziya Gökalp bu ate li günlerin öncesinde Diyarbakır'dan yazmaya devam ediyordu:

Gazi Pa a! Gerçi fazla yoruldun
htimal ki rahata da muhtaçsın
Lakin Türk'ün tılsımını sen buldun
ksir gibi hu millete ilaçsın.

Oysa 1922 Temmuz'unda meclis kürsüsünden verilen sözün, muhaliflere kar ı siyasi bir manevra gere i oldu u apaçıktır.¹

Atatürk Türkiye'sinin Hitler Almanya'sına ekonomik ba ımlılı ı

Geçti im yollara dikenler bıraktı ım için özür dileyecek de ilim. Tarih yeniden yazılmayı hu denli arzuluyorsa yapılacak tek ey. yazanın yapana ve yapılane sadık kalmasıdır. Ord. Prof. Enver Ziya Karal gibi bir üstadın bile açıkça itiraf elli i gibi, inkılap tarihlerimizi yazarlar onu kendi arzu ve duygularına uydurmu larsa biz ne yapalım? Belki yol kenarlarına bıraktı ımız dikenlere takılan yünlerden yeni bir palto yapmayı becerir birileri. Mesajımız, gelecekteki süngü zekâlı tarihçilere. Ümidimiz onlarda...

Daha önce Osmanlı borçlarının 1933 yılından itibaren ödenmeye ba landı ını konu mu tuk, i te süngü zekâlı karde lerimizden birisi ü enmeyip kitaba bakmı ve aslında ilk borç taksirini 1929'da ödedi imizi bulmu .

Soruyor haklı olarak; Hangisine inanaca ım?

Burada belirtilmesi gereken üç nokta var:

1. 1929'da ödedi imiz borcun kendisi de il, yalnız faiziydi.
2. Bu ilk ödememizle birlikte ekonomi iflas sinyalleri vermi ve alacaklılara gerisini getiremeyece imizi

1 Metni. Do ı Perincek'in belki de tek hayırlı te ebbüsü olarak tarihe geçecek olan Atatürk'ün *Bütün Eserlerinin* 3. ciltinden aldım (İstanbul 2004 Kaynak Yayınları, s. 156).

2 U ur Mumcu. *Kâzım Karabekir Anlatıyor*. İstanbul 1990. Tekin Yayınevi, s. 5.1 64. Bu sureci smet Bozdağ'ın yayına hazırladı ı Kazım Karabekir'in *Pa alların Kavgası: Atatürk Karabekir* adlı hatıralardan da izleyebiliyoruz (İstanbul 1991. Emre Yayınlan, v 92 vd.).

3 Bkz. erafeltin Turan. *Tırk Devrim Tarihi*. 3. kitap (birinci Bölüm); *Yeni Türkiye'nin Olu umu (1923 1938)*. Ankara 1995. Bilgi Yayınevi, s. 32.

4 Rıdvan Akın. *TBMM Devleti (1920 1923): Birinci Meclis Dönemi Devlet Pikleri ve dare*, İstanbul 2001. Hellim Yayınlan, s. 378.

ilan etmi tik. te bundan sonra ödemelere ara ve-
rilmis , görü meler 1932'de sonuçlanmı ve asıl
borcun ilk düzenli ödemesine 1933'ten itibaren
ba lamı tik. Oradaki kastım, 1954 yılına kadar de-
vam edecek olan bu ilk düzenli ödemeydi.

3. Ödedi imiz Osmanlı borçlarının tutarı. TL bazında
yaklaşık 150 milyon liradır. Peki hiç merak ettiniz
mi Osmanlı'dan Cumhuriyete kalan nakit para tu-
tarının ne kadar olduğunu? Tamı tamına 161 mil-
yon TL kâ it para (bozuklar hariç). Yani Osmanlı
hazinesinden 161 milyon TL'yi cebinize koyarken
bu para nereden geliyor diye sormuyorsunuz da,
borcunuz çıkınca niye mızıklanıyorsunuz? Bir mi-
ras olayında alacak ve borç gayet tabii bir durum
de il mi?

Her neyse. Bu borçlar meselesi epey su götürür.

Ancak belirtilmesi gereken bir ba ka nokta, bu borç
ertelemesiyle birlikte Türkiye'nin dış kredi itibarının dibe
vurmuş olmasıdır. Hatta 1920'lerde ngiliz hükümeti Tür-
kiye'nin ngiltere'de tahvil satmasını dahi yasaklamı tır.
Son çare olarak ABD'ye ba vurulmuş sa da. Avrupalı tah-
vil alacaklıları Türk isteminin geri çevrilmesi için Was-
hington'a kredi vermemesi için baskı yapmışlardır.

İmdi gelelim asıl konumuza.

1930-1934 döneminde Türkiye için 1929 dünya eko-
nomik buhranının da misillemesiyle a ır bir ekonomik
darbo az olu tu unu söylüyor uzmanlar. Hani bazıları o
zamanlar Türkiye'nin parası yabancı paralar kar ısında
de erliydi diyorlar ya, Güllen Kazgan'dan Yahya Sezai Te-
zel'e kadar Osmanlı iktisat tarihi uzmanları bunun eko-
nomi üzerindeki felç edici etkisini gündeme getiriyorlar.

1930-1934 döneminde TL'nin a ırını de erlenmesi ile
Türkiye'nin ihracat yaptığı ı tarım ürünleri fiyatlarının dış
piyasada dü mesi sonucunda özellikle Ege bölgesindeki
ihracatçılar iflas etti. mal üreticinin elinde kaldı. Türkiye

reel gelir kaybına uğ radı. İlk defa TL bu dönemde Dolara
ba landı. Enflasyon yoktu belki ama bu defa deflasyon
depresyon süreci do du.

Bir çıkış yolu olarak önce Fransa'yla ba layan bir tür
anlaşma malı takas olan "kliring" ticareti denendi. te bu ta-
kas ticareti, yazımızın konusunu oluşturan Hitler rej-
miyle Türkiye Cumhuriyeti'ni 1934-1939 yıllarında birbi-
rine sıkı sıkıya ba layacak ve Yahya Sezai Tezel'in ifade-
siyle söyleyecek olursak, Türkiye tarihinin (Osmanlı da
dahil) ba ka dönemlerinde görülmemiş derecede bir
emperyalist dış güce ekonomik olarak ba ımlı olmasını
getirecektir.

Nasıl? Atatürk döneminde Türkiye dış ba ımlı mıy-
mı ? Hem de Nazi Almanyası'na öyle mi? u Hitler'in re-
jimine hem de?

Siz bu soruların kabu unu ka ıyadurun. ben Tezel ho-
canın *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi'* adlı kitabı-
nın kapasını arıyor ve ba lıyorum özetlemeye:

Tezel'e göre Türkiye'nin 1934'e kadar süren bu olum-
suz ekonomik tablosunun olumluya dönmesinde Hitler
Almanyası'yla kurduğu yakın ekonomik i birli inin hatırı
sayılır bir payı bulunmaktadır. Kendi deyi iyle,

Türkiye'nin dış ticaretindeki geni leme, Nazi Almanyası'nın uluslararası düzeyde iktisadî güç kazanmasıyla ili-
kilidir. Almanyanın Balkanlar ve Orta Do u'da güttü ü
ticari geni leme politikası nedeniyle ki, Türkiye, Büyük
Buhran'ın sıkıntılarını yasayan liberal metropollerin Türk
ihracat mallarına talebinin zayıfladığı bir dönemde, ihracat
hacmini artırabilmiş tir.

Yeterince çarpıcı görünüyor. Onun için devam edelim
biraz daha.

Almanya 1930'ların sonuna do ru Türkiye'nin ticareti-
nin a a ı yukarı yarısını kendine kanallandırmayı ba rdı.
Böylece Almanyanın ihracatımızın cari de erindeki

payı 1929'da yüzde 15 iken 1934'te yüzde 39'a, 1935-1938 ortalamasında ise yüzde 44'e çıktı. Almanya'nın ithalatımızın cari defterindeki payı ise 1932'de yüzde 25 iken, 1934'de yüzde 36'yı, 1935-1938 ortalaması ise yüzde 46'yı buldu. Hatta bu dönemde Türkiye Almanya'dan yalnız silah almakla kalmadı, askerî örgütlenmesinde de Üçüncü Reich'a bağımlı hale geldi.

Nitekim 1937'de Almanya'ya giderek bizzat Hitler'e görüşen Bayındırlık Bakanı Ali Çelikkaya, Almanlardan Çanakkale'yi tahküm etmek için top. demiryolu için lokomotif almak istediklerini söylemişti.

Bunun sebebi ise Türk ihraç ürünlerine yüz vermeyen diğer ülkelerin aksine Almanya'nın ihraç mallarımıza yüksek fiyatlar ödemekte ve kliring hesabında açık vererek Türkiye'yi Almanya'dan daha fazla ithalat yapmaya zorlamakta olmasıdır.

Böylece harcat ve ithalatımızın neredeyse yarısını kendisine bağlamayı başaran Almanya'nın Türkiye'yi nereye sürüklemekte olduğu ancak 1937'de fark edilmiş ve yönetimde bir panik havası baş göstermiştir. Aynı şekilde İngiltere de Türkiye'nin faizle kaymasıyla Orta Doğu dengelerinin aleyhine dönmeye başlayarak paniğe kapılmış ve Türkiye'ye baskı üstüne baskı yapmaya başlamıştır. Bunun üzerine 1936 ve 1938 yıllarında yapılan anlaşmalarla İngiltere'den 118 milyon TL borç alınmış ve İkinci Dünya Savaşı patladıktan sonra Türkiye'nin dış ticaretinin Almanya'ya bağımlılığı hala sürmekteydi, öyle ki, 1939'da bu bağımlılık muazzam boyutlara ulaşmış bulunuyordu: İthalatta yüzde 51, ihracatta yüzde 37.

Hatta *The Economist* dergisinin 5 Aralık 1939 tarihli sayısında yayınlanan bir hesaba göre, flitler Almanya'sı Türkiye'yi kendisine siyasi olarak bağlamak için zarar etmeyi bile göze alını ve bizden yüksek fiyatla mal alıp ucuz fiyatla mal satmak suretiyle sadece 1938 yılında tam 8 milyon TL tutarında bir mali yardımda bulunmuştur.

Bu para, aynı yıl Osmanlı borçları için ödendi imiz miktarının iki katıdır!

İmdi Osmanlı'dan kaçarken Hitler'e tutulmuşuz diyeceğimize, yine birileri köpürecek.

Noktanın yeri burası mıydı?

1 Yahya Sezai Tezel. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. İstanbul 1994. Tarih Vakfı Yun Yayınları, s. 176-179. Hu konu. yazarın daha önce verdiği bir tebliğ de dikkatlenmelidir. Bkz. "1923-1938 döneminde Türkiye'nin dış iktisadi ilişkileri". *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları (1923-1938)*. 14-16 Ocak 1977. İstanbul 1977. İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Yayınları, s. 20-20f. İturalık yazar Çalın Keyder'in bir makalesine atıfta bulunulmaktadır: "1937'de imzalanan bir anlaşma madan sonra Nazi Almanyası bir yıl içinde Türkiye'nin ihracatının % 51'ini almak ve ithalatının % 45'ini sağlamak durumuna geldi." Bkz. İrvin Cemil Schick ve Erturalık Ahmet Tonak, "Uluslararası boyut: Ticaret, yardım ve borçlanma", ilerleyenler: İrvin Cemil Schick ve Erturalık Ahmet Tonak. *Geçiş Sürecinde Türkiye*. İstanbul 1992, Belge Yayınları, s. 359.

Gerçek Almanların İtiler rejiminden önce de Türkiye'nin finans kurumlarını ele geçirme taarruzu söz konusuydu. Mesela 1924 yılında Ziraat Bankasının genel müdürü Deutsche Bank'ın eski genel müdürlerinden biriydi. Ayrıca tithatçıların kurdukları ve hisselerinin % 40'ü hükümete ait olan milli banka titharı Millînin yönetimini de ele geçirmişlerdi. Bkz. Çalın Keyder. *Dünya Ekonomisi rinde Türkiye (1923-1929)*. İstanbul 1993. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 141.

2 Aktaran: Nejat Atsa. "Ali Çetinkaya Hitler görüşmesi": *Hayal Tarih Mecmuası*. Sayı: 11. Aralık 1967, t. 35.

Onuncu Yıl Mar ının bestesi çalıntı mıydı?

Yazmı ımı ama tekrarda fayda var: Acıdır lakin biz asıl batılıla tı ımızı sandı ımız Cumhuriyet döneminde Batı'dan koştuk!

a ırdınız ku kusuz. 'Nasıl olur?' dediniz belki de, "Onca Batılıla ma gayretke likleri cümlelerin malumuyken bunu nasıl iddia edebilirsiniz? apka ve kılık kıyafetten tutun da medeni hukuka, saat ve takvime kadar Avrupa'dan alınmadık bir ey kalmamı ken nasıl olur da kal-kıp "Biz asıl Cumhuriyet döneminde Batı'dan koştuk!" ddiasında bulunma cüretini gösterebiliyorsunuz?"

Bir kere söylem ile eylem arasında belirgin bir fark oldu unu belirtmem lazım. Evet, 'muasır medeniyet'in Avrupa medeniyeti oldu una dair çok sayıda beyanatkâr ı kar ıyayız. Bunlar bizzat Mustafa Kemal Pa a ve s-met Pa a'nın a zından çıkmı tır ve o devirde pek çok ay-dın tarafından da payla ılmı tır. (Tabii aynı çevrede yer alıp da Yahya Kemal gibi bu tezi payla mayanlar da mevcuttu.)

Ne var ki, i icraata geldi mi, mesele de i ir. En radikal görünenler, en tutucu konumlara saplanmı olabilir. 1 lalla sosyolog Paul Connerton'un hatırlattı ı gibi, her radi

kal kırılma bir yerde eskiye daha fazla ba ımlı olmayı bile getirir. Kırılma arttıkça ba ımlılık da artar.¹ Uygulamada kendi toplumsal ve kültürel ufku, inkılapçıların hareket sahasını daraltır.

Nitekim Medeni Kanun yapılırken Avrupa'daki en muhafazakâr hukuk sistemine sahip ülkelerden sviç-re'nin model alınması epeyce manidardır. Biliyorsunuz, Katolik sviçre, kadınlara seçme ve seçilme hakkını yalnız Avrupa'da de il, dünyada en geç tanımlı olan ülkelerden biri olmakla me hurdur. skandinav ülkelerinden veya Fransa'nın de il, medeni hukukta sviçre'nin model seçilmesi Batıcılı ımızın da epeyce 'seçmece' oldu unun en güçlü kanıtı oluyor.

Demek ki, masa ba ında "muasır medeniyet seviyesi"ne ula ma veya üstüne çıkma nutukları çekilse de, i icraata gelince sanıldı ı kadar radikal adımlar anlamıyor. Nitekim Prof. Ergim Özbudun, Keinalizmin Türk toplu-munu tamamen de il, 'kısmen' de i tirmeye yöneldi ini söylerken aynı noktaya parmak basıyordu aslında. Yani Atatürk nkılaplarının, zannedildi i kadar, mesela Sov yeller Birli i ve Çin kültür devrimi tecrübesi nispetinde bir topyekün de i im amaçlamadı ını, Batılıla ma veya Ça da la ma projesinin meçhul bir ütopyaya göre de il, pratikteki ihtiyaçlara ve eldeki artlara göre aksak semai tarzında yürütüldü ünü söylemek gerekiyor.

Burada size bunun bir ba ka boyutundan, 1930'lara do ru yo unlu u giderek artan "kültür devrimleri"nden, özellikle de "müzik devrimi"nden ve çarpıcı sonuçlarınd an söz edece im.

önce bir soru: "Müzik devrimi" neyi amaçlamı tı?

1926'da Türk musikisi ö retimi, o zamanın konserva tuvarı olan Dârü'l elhân'dan kaldırılmı tı; 1934'de ise asıl darbe gelecek, radyoda Alaturka musiki çalınması dahi yasaklanacaktı.

Peki neydi amaç?

Dü önce uydu: Asıl müzik, Batı müzi idir, Türk musiki tek seslidir ve medeni dünyanın seviyesinden geridedir, öyleyse nasıl kılık kıyafetimizi veya Arap harflerini Batılılarınkilerle de i tirerek muasır medeniye! kar ısında içine dü tü ümüz a a ılık kompleksinden kurtulduk sa.aynı ekilde "geri ve ilkel" musikiyi terk edersek medeni milletler dairesine kabul edilmemiz mümkün olabilir.

Böylece ne oldu? Müzikolog Bülent Aksoy'un deyi iyle Türkiye'de bir kere daha "ideoloji", "kültür"e baskın çıktı.

Halbuki esas mesele, müzi i Alafranga veya Alaturka diye ortadan ikiye bölüp halkı birincisini 'ça da müzik' olarak kabule zorlamak ve ikincisinden cüzzamlıdan kaçır gibi kaçmak de il, *kaliteli müzi in üretilmesi* olarak konulsaydı, yine kültür galip gelecek ve belki de asıl ba arılmak islenen yeni 'Türk müzi i sentezi, bu iki kültürel üretim gelene inin geli im sürecinde ortaya çıkacak etki le imden zuhur edecekti. Aksoy'un deyi iyle, bu yakla ım güzel bir a ır semai ile basit bir ark ezgisini aynı kalıba koyma yanlı ma dü erken, öbür yandan güzel bir konçerto ile basit bir dans ezgisini de e itlemi oluyordu.

Sonuçta ne oluyordu? Dede Efendi ile meyhanedeki udi, Mozart'la bardaki kemancı aynı kalıba oturtuluyor, birincilere Alaturka denilerek kırmızı kart gösteriliyor, ikinciler ise hangi seviyeden olursa olsun ba tacı ediliyordu.

Herhalde müzi e ideoloji karı tı ında ne büyük facialara yol açtı ma bundan iyi bir kafa karı ıklı ı Örne i bulunamazdı.

İstanbul Belediyesi tarafından 1932 yılı sonlarına do ru Konservatuvarı ıslah maksadıyla ça rılan Viyana Müzik Yüksek Okulu rektörü Joseph Marx, raporunda yöneticilerimizi u acı sözlerle uyardı tı:

Milliyetsiz büyük sanat yoktur. Vatan topra ma ve vatan sesine ba lılık mutlaka lazımdır. Yoksa sanat kıymetsiz,

kansız bir özentiye döner... Milli özelli i pek bozmadan Avrupa musiki tekni ini millete mal edecek surene musiki propagandasını kuvvetle yürütmenin tanı zamanıdır.

Marx'ın 'propaganda' derken deolojik beyin yıkama ve yasaklama faaliyetinden söz etmiyor. Müzi in kaliteli hale getirilmesi için mesela orkestraların halka belirli günlerde konserler vermesi veya meyhanelerden alınacak verginin artırılması, böylece kaliteli müzik dinleyecek kitlenin buralara yönelmesini temin gibi tamamen müzik ç i bir propagandayı kastediyor.

Belki de Marx'm bu sözünü yanlı anladı yöneticilerimiz; ve Batı müzi inin propagandasına, halta dayatmasına soyundular. Üstelik onun İstanbul'daki bir konferansında dile getirdi i fikirleri hiç umursamadan:

Türk musikisi Avrupa musikisinin tekni inden faydalanacak, fakat milli hususiyetlerinden hiçbir ey kaybetmeyecektir... Türk musikisi gerek milli kaynaklardan, gerek Avrupa kaynaklarından kuvvet alarak kentli kendine bü yümelidir.

Oysa bakın Onuncu Yıl Mar ı'nın bestecisi Cemal Rey. 1950 yılında *Ak am* gazetesinde çıkan röportajında neler söylemi . brette okuyalım:

Tek sesli musikiyi Garba sevdinnek zordur. Zira Garplılar bu musikiden pek ho lanmaz, hatta onu biraz iptidai ilkel) bulurlar. Bu musikiyi Garba sevdirmek için en güzel örneklerini Garp lisanlarile cazip bir ekilde izah ederek ve Garba has bir titizlikle hazırlayarak radyodan dinlemek lazımdır.

Elin Marx'ı Türk musikisinin çok sesli hale getirilmesinin feci bir hala olaca ını söylerken. Bay Rey. bütün derdini ilkel' müzi imizi batılılara sevdirmek ekinde koydu . Bir müzik eserinin niteli i mi önemlidir, yoksa Batılıların ho lanması mı?

Cemal Re it Bey

te yolunu böyle belirlemi olan Cemal Re it Rey, Onuncu Yıl Mar ı'nı bestelerken de. aynı tarzda hareket edecektir. Ancak hala 'gururla' söylenen Onuncu Yıl Mar ı bestesinin Balı müzi i tarihinin pek fazla bilinmeyen bir operasından alıntı, hatta çalıntı oldu u iddiası TBMM kürsülerinden *Musiki Mecmuası* satırlarına kadar ta ma-sına mani olunamayacaktır.

Meclis kürsüsünden mar tartı ması

Yıl 1933. Cumhuriyetin 10. yıldönümü görkemli törenlerle kutlanacaktır. Bir bakıma halkın ve dünyanın zihnine Cumhuriyet'i nak etmek için bir fırsat olarak değerlendirilmi tir o yılın Cumhuriyet Bayramı törenleri. Bir de bu önemli yıldönümünü ve Cumhuriyet ideolojisi-ni ölümsüzle tirecek bir mar için beste yarı ması açılır.

Sonuç olarak 1904 Kudüs do umlu, yani henüz 29 ya ında bulunan Cemal Resit Bey'in bestesi mar olarak kabul edilir, Edilir edilmesine ama hemen o günlerde olmasa bile ardından büyük bir (artı na ba lar. Bu mar bir ba -ka eserden çalıntı mıdır?

iddiayı dile getiren ki i de ilginç. Tıbbiyeden askeri tabip olarak mezun olduktan sonra Çanakkale'den Kurtulu Sava ı'na kadar pek çok cephede bizzat hizmet veren Osman evki Uluda , aynı zamanda Bursa'daki "Uluda "ın da isim babasıdır, (Eski adı "Ke i Dağı"ydı.) Milletvekili seçildikten sonra da bu iddiayı defalarca dile getiren Uluda , meseleyi Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsüne kadar ta ımı ve Türkiye'nin bu çalıntı mar ayıbından kurtulması gerekli ini eline geçen her fırsatta dile getirmi tir.

te Uluda bu fırsatlardan birisinde u cüretkâr ddi-aları dile getirecektir:

Cemal Re it Beyin bu marsı da üçüncü veya be inci derecede bir kompozitör olan Jean Jacques Rousseau'nun "Le Devin du village" adlı operasından ve bu operanın "bütün saadetimi kaybettin hizmetçimi kaybettim" manasına gelen "J'ai perdu tout mon bonheur J'ai perdu mon ser viteur" mısralarının bestesinden alınmı tır. Onun için bu eserde de pek çok prozodi ve sair teknik hatalar vardır. O da dilimizin ve iirimizin bünyesini ve tekni ini anlamı de ildir. Ve i le esas Garptan alınmı olan bir bestenin aruz, veya hece ölçüleri ile yazılmı olan iirimize giydirilmesi böyle halalar do urur... Onuncu Yıl Mar ı'nı tama miyle unutmahyız. Buna "bizimdir" demekle ancak gülünç oluruz.

Dr. Osman evki Bey 1950 yılında *Musiki Mecmuası*'na yazdı ı "Cüretin derecesi" ba lıklı yazıda iddialarını sürdürcektir. Hem de sertle tirerek:

Cemal Re it Rey. bizim yirmi seneden beri makale, konferans. Büyük Millet Meclisi kürsüsünde münaka a ekillerinde ortaya altı ımız thama cevap vermemi tir. Biz se

nelerden beri onun imzasını taşıyan "Cumhuriyet Onuncu Yıl Marşı'nın kendilerine ait olmadığını yüzlerce defa alenen söyledik. Türk dilinin bünyesini yanlış tasvir eden, Türk iirinin tekniğini tahrip eden bu marşın Jean Jacques Rousseau'nun "Le Devin du village" adlı operasından alınmış olduğunu iddia ediliyor. Cumhuriyet gibi büyük ve mesut bir devletin onuncu senesini Türk çocuklarına ithal edilmiş bir eserle ta'ziz ettiren Cemal Reşit Rey, bunun hesabını hala vermiyor.

Osman Evki Bey ele tirmekle kalmaz, daha önce Hasan Âli Yücel'i meclis kürsüsünden terlettiği yetmiyormu gibi, bu defa da dönemin itibarlı bir müzik dergisinde Milli Eğitim Bakanından Cemal Reşit Bey'e şu soruları sormasını ister:

imzanızı taşıyan Cumhuriyetin Onuncu Yıl Marşı sizin eseriniz midir yoksa 1.1. Rousseau'nun mudur? Türk çocuğunu Cumhuriyeti ta'ziz ederken ne hakla aldattınız? Ve niçin hala o marşın kentlinize ait olmadığını itiraf ederek çocuklarımıza ağıladığınız bir fenalılığı tamir etmiyor sunuz?

Bütün bu eleştirilere suskun kalarak "cevap veren" Onuncu Yıl Marşı'nın bestekârı Cemal Reşit Rey, yalnızca bestesini kendisinden aldığı Rousseau'nun operasından tek bir nota bile dinlemediğini söylemiştir. Bey'in talebesi Yalçın Tura, yalnız onun değil, Dr. Osman Evki'nin de sözü edilen eseri dinlemediğini iddia ederek "o operanın bir tek ezgisini bile dinlemediğini, bir tek notasını bile görmediğini sanıyorum. O dönemde böyle bir şey mümkün değildi" demektedir. Peki bu iddia nereden kaynaklanmıştır?

Yalçın Tura'nın iddiasına göre o dönemde Rousseau'nun bu eserini Türkiye'de bilebilecek tek kişiydi. Alman besteci Ernest Preatorius'tur. Olsa olsa Dr. Osman Evki'ye o söylemiştir iki eser arasında böyle bir benzerlik olduğu unu.

Ben Cemal Reşit Rey'in sözkonusu eseri hiç dinlemediğimi bildiğime pek katılmıyorum. Çünkü Cemal Reşit Rey, Rousseau'nun memleketi olan Fransa'da uzun yıllar kalmış ve müzik tahsilini orada yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında da Paris'ten yine Fransız kültürünün etkisindeki İsviçre'ye geçmiş ve orada müzik konusundaki çalışmaları devanını etmiştir. Bu yıllarda. Özellikle de Rousseau'nun 200. doğum yıldönümü etkinliklerinde pekala Türkçesi *Köy Kâhini olan* bu opera icra edilmiş ve Rey de zlemiş veya dinlemiş olabilir.

Çünkü iki ezginin Özellikle giriş bölümlerindeki benzerlik çok fazla. 7 nota ve iki ölçü Rousseau'nun eserinden alınmış görünüyor. Sonradan deşip başka bir tona (Gönül Paçacı'nın deşiyiyle Rast makamına yakın bir melodiyi düzenine) geçiyor ama en azından "Çıktık açık alında, on yılda her savaştan" kısmı. Rousseau'nun eserinden notasına ve perdelerine varıncaya kadar aynen alınmışa benziyor. 1752 yılında bestelenmiş bir eserin 1933 yılında bir Türk bestekârı tarafından, üstelik bir marşta alıntılanmış olması, Osman Evki Uludağ'ın hala cevaplanmayı bekleyen iddiası olarak ilginçliğini koruyor.

Onuncu Yıl Marşı'm Rousseau'nun *Köy Kâhini* adlı eseriyle kıyaslamak isteyenler internetten girip <http://www.rousseauassociation.org/aboutRousseaumusicalWorks.htm> adresinden *Le Devin du village* eserini (benzerlik buradaki kaydın ortalarına denk geliyor) dinleyebilir ve kararlarını kendileri verebilirler.

Bakalım eser çalıntı mı değil mi? Dinledikten sonra tekrar gördüğümü.

girecektik Kuzey Irak'a, Atatürk istemedi

Kuzey Irak'a sınır ötesi operasyon meselesi adeta bir ate topu gibi elden ele gezerken, tarih yine imdadımıza ko uyor ve bazı eskimez ipuçlarını fısıldıyor kula ımıza.

1927 yılında ngilizlerin Irak'taki Kaba Gürgür petrol kuyularından gümbür gümbür petrol fı kırmaya ha la- yıncı bizi bir yıl önce kandırdıkları ayan beyan hale gel- mi ti. Dı i leri Bakam Tevfik Rü tü Aras. kurt ingiliz dip- lomaların blöfünü yutmu , Musul petrollerini onların tahmininden de ucuza kapatmı tı. Ancak anla manın üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra petrolden "hisse" de il de. gelirden "kâr payı" almanın korkunç tuza ına dü tü ümüz anla ılınca içeride homurtular da yükselme- ye ba layacak ve bunlar bugüne kadar devam edecektir.

te Lozan'ın açık bıraktı ı yaralardan birisi daha kar- ımızdaydı. ttihatçılardan ha layarak göz göre göre bir dizi hata lemi ve sonuçta Musul sözde Irak'a dahil edil- mi , böylece güney sınırlarımızı kesinle tirmi tik.

Sultan II. Abdülhamid'in petrol sahasını ailesinin ah- si mülkü haline getirmek suretiyle bir i gal durumunda kurtarma çarelerine ba vurmasına kar ılık ittihatçılar bu statüyü de i tirek petrol sahasını hanedanın ahsı mül

kil haline sokmu , 1924'de ise hanedan yun dı ına çıkarı lırken vatandaşlıktan da çıkartılınca Türkiye'nin elinde hiçbir kozu kalmamı tı. Oyle ya, kendi kanunumuzla va- tandalıktan çıkardı ımız hanedanın petrol sahalarında ki emlakinin hakkını nasıl savunacaktık?

En son olarak da uluslararası bir ara tırna komisyo- nunun 1925 yılında Birle mi Milletler'e verdi i raporda "'Türkiye Musul üzerindeki hukukî haklarından vazgeç- medikçe Musul'un bir ba ka devlete verilmesi imkânsız- dır" demesine ra men, yani Musul üzerindeki hakkımız tarafsız bir komisyonca da teslim edildi i halde elimizde- ki kozları yeterince de erlendirmeden görü meleri so- nuçlandırmı tık.

Artık Musul da, petroler de sözde Irak'ın, gerçekteyse ngiliz ve sonra da Amerikan petrol irketlerinin kasaları- nı dolduran ya lı pay olmu , petrolün kasalara akıttı ı al- tınların akırtısı ta Ankara'dan duyulur olmu tu. Türki- ye'de meydana gelen her homurtuya çeride bir karı ıklık çıkararak cevap veren emperyalizm, bu defa da Nasturi ayaklanmasına ba vurmu , güneydo u sınırlarımızda yeni çıban ba ları icat etmeye koyulmu tu.

Henüz ikinci ya ına basmı bulunan Türkiye Cumhu- riyeti, isyanı bastırmak çin General Cevad Çobanlı'nın emrindeki Yedinci Kolordu'yu Diyarbakır'daki birliklerle takviye ederek bölgeye sevk etmi , hemen hemen tam mevcutlu bir ordu haline getirmi ti. Operasyonun ba ına da Kurtulu Sava ı'nın unutulmaz komutanlarından Ge- neral Cafer Tayyar (E ilmez) getirilmi ti.

Gören görüyordu. Bu tam tekmil ordu, herhalde sade- ce sınırlarımızın içinde bulunan bir avuç Nasturi syancı- yı bastırmak için düzenlenmi de ildi. Hedef daha bü- yüktü. syan bahane edilerek ve bir oldu bitliye getirilerek Musul'a kadar sarkılacaktı. Fırsat bu fırsattı.

Cumhurba kanı Gazi Mustafa Kemal Pa a, Genelkur- may Ba kanı Fevzi Pa a ve General Cafer Tayyar Pa a ba

Son Musul operasyonunu
gerçekleştiren Cafer Tayyar
Paşa

Paşa verip bu operasyonun nasıl gerçekleştirileceği üzerinde müzakerelerde bulundular. Müzakereler, yönetimin asker ve sivil kanatları arasında varılan sağlam bir mutabakatla sonuçlandı.

Böylesine güçlü bir desteği arkasına alan Yedinci Ordu da, Nâsturi harekâtını büyük bir hızla ve başarıyla tamamladı. Tamamlamakla kalmadı, sınır geçerek Musul sınırlarına kadar sarktı.

Tabii harekâta iddetli bir tepki veren İngiltere, Ankara'ya girilen toprakları derhal boşaltılması için sen bir nota verdi. Notalar birbirini kovalıyordu. İkinci bu tepkileri duymazdan gelen Ankara, iddin ciddilemekte olduğunu anlayınca Cafer Tayyar Paşa'ya Musul'a epeyce yaklaştığı sırada, boşaltılması emrini verdi. Cafer Tayyar Paşa, Raif Karadağ'a bizzat anlattığı hatıralarında Ankara'dan gelen emirden önce olduğunu belirtmiştir. Paşa, 'bu fırsat bir daha ele geçmez' deyip ısrarla Musul'da kalmak istiyor, Ankara'ya çektiği cevabî telgraflarında İngilizlerin barmın belada olduğunu, bizimle uğraşmayacaklarını, notalarının da blöftten ibaret olduğunu bu uğuruna haykırıyordu.

İngilizler gerçekten de blöfmü yapıyorlardı? Gerçekten de Irak'la Araplara verdiği başarısızlık sözünü tutmayan (ne ilginçtir ki, tutmayacağını bir tek Iraklılar biliyordu) İngiltere'ye karşı milliyetçi bir tepki dalgası yükselmekteydi. Kandırılmış Irak halkının İngiltere'ye güvenini azaltmıştı ve İngiltere, böyle sıkı bir konumda Türkiye'ye karşı açacağı savaşın nelere mal olacağını gayet iyi biliyordu.

Bu durumu içeriden te his eden Cafer Tayyar Paşa Ankara'nın telgraflarına direniyor, birliklerini inatla geri çekmek istemiyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa kendisini bizzat Ankara'ya çağırırdı. Uzun müzakerelerden sonra birliklerin geri çekilmesine karar verilmişti.

Cafer Tayyar Paşa'nın Raif Karadağ'a anlattığına göre, Mustafa Kemal Paşayla aralarında iddetli tartışmalar geçmişti. Kendisi "Musul'un Türk olduğu ısrar ediyor ve boşaltılmaya gitmek istemiyordu. Gazi ise yeni kurulan devletin İngiltere'yle arasının açılmaması ve yeni badirelere sürüklenmemesi için Paşa'yı tahliye hususunda sıkı tutuyordu."

Bu uzun ve çekişmeli geçen müzakereler sonucunda karar verilecek ve ancak geri çekilmeyi kabul etmeyen Cafer Tayyar Paşa görevinden alınarak Musul boşaltılabilecekti.

İmdi devam edilen ve 1926'da Musul defterini nasıl kapayacağımızı görelim.

1 Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*. 3. baskı, İstanbul 1979, Adak Yayınları, s. 209. Karadağ'ın operasyon için verdiği 1927 tarihi hatalıdır. Krs. İCemal Kutay, "1924'de Nâsturi tecavüzünü bastıran Cafer Tayyar Paşa Musul'u nasıl kurtaracaktı?". *Tarih Konu uyor*. Sayı: 11. Aralık 1964, s. 853-857. Ayrıca Cafer Tayyar Paşa ve undan anılar için bkz. *Yıklat Tarihimiz*, C. 4, s. 161-162.

Musul defterini sadece 143 milletvekilinin oyuyla kapatmı tık

Ancak anıla ma öylesine alelacele imza-
lanmı tır ki. Türk tarafı hiçbir konuda pa-
zarlık yapmamı , neredeyse ingilizlerin
dikte etti i ko ullan aynen kabul etmi tir.

hsan erif KAYMAZ

Yani e er bugünkü gibi salt ço unluk, nitelikli ço-
unluk ve üçte iki gibi artlar aransaydı TBMM 'de. 6 Ha-
ziran 1926 günü Musul'un defterini kapadı ımız Ankara
Antla masının kabulü hiçbir zaman mümkün olamaya-
caktı. Çünkü bir gün ünçe yapılan müzakerelerde ismet
inönü'ye kar ı ciddi bir muhalefet hareketi ba göster-
mi ti. Musul'un ucuza kapatıldı ına nanan, üstelik da-
ha 2 yıl Önce Atatürk'ün ince eleyip sık dokuyarak seçti-
i (gerçektenyse atadı ı) TBMM 'nin toplam 286 milletve-
kilinden yarısı o gün oylamaya katılmayı reddetmi ti.
Evet, o 140 ki i Atatürk'e ve inönü'ye ra men oylamayı
reddetme cesaretini göstermi lerdı. 2 çekimser ve I red
oyu vardı.

Gerçeklen de çok ilginç bir ba kaldırıydı bu. Buraya
nereden ve nasıl gelinmi ti? imdi kısaca buna bakalım.

Sınır Takıntımız

Biz Mondros. Sevr, Lozan'a sınırlar meselesi açısın-
dan baktık hep. le Sevr'de sınırlarımız u kadardı, Lo-
zan'da bu kadar oldu, vs. Oysa bu sınırlar meselesi yalnız
ba ma ele alınamaz ki.

Bir de Misak ı Millî takıntımız var. Nedir Misak ı Mil-
li? diye sordu umuzda dilimize ilk yapı an cevap, 'millî
sınırlar' oluyor. Oysa Misak ı Millî'nin bir sınır meselesi
olmadı ını, tabir caizse bir 'konsept', yani tasavvur oldu-
unu, bunu belirleyecek yegane kriterin de milletin çıkar-
rı olarak konuldu unu bizzat Gazi Mustafa Kemal, TBMM
kürsüsünden açıkça ilan etmi ti. Buna ra men hala Mi-
sak ı Millî sınırlarımızdan söz edenler oluyor. Bunlar ya
Atatürk'ü anlamıyor yahut anlamak istemiyorlar.

Kestirmeden söylersek, Sevr de, Lozan da Mezopotam-
ya petrolleri ve ngiltere'nin güvenlik algılamalarını tat-
min etmek içindi: daha da ötesi, kendisi sayesinde yenilgi-
ye u rayan Almanya'dan bo alan alana rakibi ngilte-
re'nin bütün pençelerini geçirmesinden rahatsızlık duyan
ABD'nin kar ı ata ı da petrol içindi. ngiltere Amerika'yı
petrol bölü üm i ine kar ı tırmamak için u ra veriyor,
Amerika ise dı ında kalmayı çıkarlarına aykırı görüyordu.

Bunu en iyi, Sevr'de sınırlarımız dı ında kalan Çöleme-
rik'in (Hakkari merkez) İxizan'da sınırlarımız için alınma-
sından, buna kar ılık sınırlarımız içinde kalan Musul'unu
kuzeyinden bir üçgen parçanın, Süleymaniye ve civarının
sınırlarımızın dı arıda kalmasından anlayabiliriz.

öyleyse esas mesele bizim için ba ımsızlık, petrol ir-
ketleri için ucuz enerji, emperyalizm için ise stratejik gü-
venlikti. Bunun garantilenmesi ve resmile tirilmesiydi
Lozan'daki ana dava.

te Musul konusunda 1926 yılına kadar süren yalpa-
lamalarımızın kökeninde, emperyalizmin gerçekle bu
bölgede ne yapmak istedi iyle ilgili gerçeklerin zamanla

anlaşılması yatmaklaydı. Gerek Lozan'da Lord Curzon'un itiraf mahiyetindeki konusunu, gerekse Turkish Petroleum Company'nin (TCP) Lozan'dan sonra ABD'de ortakları arasına alması, aslında emperyalizmin derdinin kuru kuruya toprak olmayıp verimli, ama yer altı serveti bakımından verimli toprak olduğunu gösteriyordu.

Musul'u verirsek Erzurum da gider

1923ubat'ında TBMM tartışıyordu Lozan'da verilen sözleri. Tartışmak ne kelime, dalgalar gibi köpürüyordu vekillerimiz. Hele Erzurum mebusu Hüseyin Avni [Ula] Bey ile Mustafa Durak Bey'in konuşmaları sınırları zorluyordu. Böyle demi ti Hüseyin Avni Bey:

Hey'et i Vekile [Bakanlar Kurulu] ve BMM, Misak ı Millî'den zerre kadar fedakârlık ederse icah ı namus u millî çin (millî namusumuz için] çekilip gitmelidir." Yani hükümetin istifasını istiyordu. Ali ükrü Bey ise Lord Curzon'un bir ara gündeme getirdi i Musul toprakları Din bir kısmının (Sevr'de bizde gözüken topra ın) Türkiye'ye devredilmesi teklifinin geri çevrilmi olmasını büyük bir fırsatın kaçırılması olarak görüyordu. Operatör Emin [Erkul] Bey ise daha korkutucu bir ihtimalden bahsediyordu: "Musul'u verdi imiz gün. hudut Erzurum'dur.

1926'ya geldi imizde konuyu havale etti imiz Milletler Cemiyeti'nin Musul'un rak'ın bir parçası oldu u yönündeki kararının ngiltere'nin elindeki kozları artırdı ını ve D i leri Bakanımız Tefik Rü tü Aras'ın kar ısındaki kurt diplomatlarla ba a çıkmakta zorlandı ını görüyoruz, önce Türk Petrol irketi'nden hisse alınması gündemdeydi. Musul'u bıraktık, bari petrol kuyularından hisse alalım anlay ı Lozan'da ngilizlerin oyunuyla gündemimize girmi , bu zaafımızı fark eden ingilizler, ekonomik durumumuzun nasıl bir bunalım içinde bulunduğunu gördükçe baskılarını artırmı lardı.

Sonunda ngilizler petrolden hisse vermek istemediklerini, sadece gelirinden pay (*royalty*) verebileceklerini belirttiler. 30 Mayıs 1926da D i leri Bakanı Aras, ngiltere murahhası Lindsay'e % 10 gelir payına razı olduklarını bildirdi inde ingilizler derin bir nefes aldılar. Çünkü Londra'dan kendilerine hem daha uzun vadeli, hem de daha yüksek (% 25 gibi) bir pay ödemeye hazır olmaları söylenmi ti. 5 Haziran günü ngiltere ile Türkiye arasında Ankara Antlaşması imzalandı nda o güne kadar ngiliz aleyhtarı söylemi dillendiren Türk basını birdenbire sesini kesmi ti. Artık ngiltere'den olumsuz bir dille söz etmek neredeyse yasaktı.

Yine de Musul'un ucuza gitti ini dü ünlenler. 10 gün sonra hiç seslerini çıkartamaz olacaklardı. Neden? dedi inizi i itir gibi oldum sanki. Hatırlatayım: izmir Suikasti giri imi ortaya çıkartılmı ve bala mırın kırın eden basın ve büyük Pa alar, mahkemelere ve hapisanelere doldurularak sesleri kesilmi ti.

Musul konusunda en iyi kitaplardan birisi oldu una inandı ım *Musul Sorunu* adlı çalışmasında ihsan erif Kaymaz'ın da isabetle belirtti i gibi, Musul konusunda her eyi kazanmamıza elbette imkân yoktu ama her eyi de kaybetmemiz gerekmiyordu.¹

Musul'un yitirilmesi, 1926'da meclis tarafından tepkiyle kar ılanmı tı. Bugün içinde artık bu yara. unutulup gitti. Ama kanamaya devam ediyor. En azından Lozan'ın bir zafer olmadı ını hatırlatıyorsa o da bir teselli kayna ıdır.

1 Ali hsan Kaymaz. *Musul Sorunu*, stanbul 2003. Otopsi Yayınları.

81 yıl sonra Musul'a girmek!

DP Genel Başkanı Mehmet A ar'ın 22 Temmuz. 2007 seçim bildirgesini okudunuz mu bilmem. Ben okudum ve a ırmadım desem yalan do rusu. A ar 3 yıldır Irak'la yaşanan istikrarsızlık ve bölünme sürecine dikkat çektiikten sonra unları demi :

birli i giri imlerimiz sonuçsuz kalır ve Irak bölünme tehdidinden kurtulamazsa. Türkiye tek ba ına hareket edecek ve 1926'da o günün artlarında kabul etmek zorunda kaldı ımız Ankara Anla ması'ndan çekilecektir.

Cesur bir çıkı gerçi ama sanki bu ifadeleri bir yerden hatırlar gibiyim. Durun bakalım, nerden? Notlarımı karı - tırınca gördüm ki. geçti imiz ubat ayının 8'inde eski Dı - i leri Bakanı Abdullah Gül Washington'da Alman Mars hall Fonu ile SETA tarafından düzenlenen toplantının açılı nda unları söylemi Musul'la ilgili olarak: "1926'da Musul'u verirken tek bir Irak'a verdik. Kar ımızda tek bir Irak görmek istiyoruz." Açıklamanın 'tam zamanında' yapıldı ını belirten bir uzman. Gül'ün "Biz Musul'u bu artlarda verdik. artlar de iirse tekrar durumu gözden geçirebiliriz. Türkiye bölgeye yönelik harekete geçebilir" mesajını verdi ini kaydetmi [*Zaman*, 10 ubat 2007).

Ya ar Nuri hoca da...

Gazetelere bakılırsa Gül'ün açıklamasının 20 gün Öncesinde Ya ar Nuri Öztürk TBMM'de düzenledi i basın toplantısında daha da 'ileri' giden laflar etmi . Beraberce okuyalım:

Irak devleti bölünür ve Kuzey Irak'ta ba ımsız bir Kürt devleti kurulması giri imleri ba larsa (ki ba lamı tır): Türkiye 1926 Ankara Anla ması ve bu antla mayı teyit eden di er antla malara taraf olan Irak devleti ortadan kalktı ı için Kuzey rak'taki egemenlik hakkına tekrar sahip olur.

anlı Musul açıklamalarını geçmi e do ru izlemeyi burada keselim, zira yine 1926'mn kapısına dayandık. En iyisi, geri dönmeyip orada biraz kalalım. Bakalım ne ilginçlikler ya anmı . Tafsilatı uzun sürece i için Kay maz'ın çalı masından maddeler halinde özetleyece im notlarımı.

1. Misak ı Millî sınırları içinde oldu unu söyledi imiz Musul i ini Lozan'da ingilizlerle çözemedik ve erteledik; Meseleyi ingilizlerle 9 ay içinde hallede mezsek imdiki BM'in ilk ekli olan Milletler Cemiyeti Konseyi'nin hakem olarak karar vermesini isteyecektik. Oysa bu kurumun 'hakemlik' yapmak gibi bir görevi yoktu. Üstelik bunu ingiliz I.ordu l'armoor bile parlamentoda bizim dı i leri men-suplarından daha kuvvetli delillerle savunmu tu.
2. 25 Aralık 1925'de Ankara'da sava rüzgârları esi-yordu. Yüksek Askeri ura toplanmı , ngiltere'nin Musul meselesine yakla ımını ve olası bir sava ta Sovyetler Birli i'nden sa lanabilecek deste i derlendiriyordu. Ancak toplantıdan Musul'a sıcak müdahaleden kaçınılması kararı çıkmı tı.
3. Konseyin Musul'u Irak'a bırakma kararı Lozan dahil Türk diplomasisinin yenilgisi anlamına geliyor

du ve uradan 3 gün sonra Dı i leri Bakanı Tevfik Rü tü (Aras), ngiliz temsilcisi Lindsay'e, oyuna geldiklerini, kendilerinin Konsey'i arabulucu olarak gördüklerinden, oysa hakemlik rolüne soyundu undan ikayet ediyordu.

4. 9 Ocak 1926'ya geldi imizde TBMM'de konu an Aras, Musul'un elden gitti ini bile bile Konseyi suçluyor ve sahte bir sesle haykırıyordu: "Musul vilayeti üzerindeki Türkiye'nin egemenlik haklarından hiçbirisi askıya alınmamı tır. Tamamıyla mahfuzdur." Konu masının 'bravo' sesleri ve alkı larla kesildi ini biliyoruz.
5. Sadece 4 gün sonra ngiltere, Irak ile yeni bir antla ma imzalayarak i galini sözde Irak devletinin rızasına ba lamı görünüyordu. 11 Mart 1926 da MC Konseyi, antla mayı onaylayınca Türkiye bir darbe daha yemi oluyordu.
6. 17 Nisan'da ba layan Ankara görüş melerinde Türkiye artık Musul üzerindeki toprak taleplerinden söz etmeden üç ey istiyordu: Bir dostluk antla - masının imzalanması, *Brüksel Haiti'nin güneyinde kalan toprakların ngiltere yerine "kendi kendini tam olarak yönetebilen bir devlet" olarak Irak'a bırakılması* ve Irak petrolünden Türkiye'ye pay verilmesi. Taleplerimiz makul seviyelere inince Lindsay'in gözleri parlıyordu.
7. Lindsayin dikkatini bir nokta çekmi ti. *Türkiye toprak taleplerinden herhangi bir kar ılık beklemeden bütünüyle vazgeçmeye hazırdı.* Nitekim Türkiye'nin içinde bulundu u artlar a ırla mı , eyh Said syanı elindeki kozları zayıflatmı tı. Bundan sonra artık mesele petrol geliri üzerinde dü ümlenebilir ve Türkiye eski topra ından çıkacak petrolün pek az bir geliriyle Musul'dan saf dı - ı edilebilirdi.

8. 5 Haziran'da imzalanan antla mayla Musul elimizden çıkmı tı ama hazmı hiç de kolay olmamı tı. Ertesi günü toplanan CHP grubunda ate li tartı malar yapılmı , sonraki gün ise TBMM antla mayı onaylamı tı. Ancak sanıldı ı gibi ittifakla filan de il, 286 milletvekilinden yalnızca yarısının katılımıyla toplanan mecliste 2 red, 1 çekimsiz oya kar ılık, salt ço unlu u bile tutturamayan 140 vekilin oyuyla Musul defteri kapatılmı , Türkiye, Türkmenlerin azınlık haklarını dahi kabul ettire meden egemenlik haklarından 25 yıllık petrol geliri kar ılı ında tamamen vazgeçmi ti.¹

(Bir not olarak belirtelim ki, bu 25 yıllık sürede düzenli ödeme yapılmadı ından bir kaç yıllık petrol alaca ı hâlâ vardır ama Irak'la imzaladı ımız Ba dat Paktı'na zarar vermemek için Adnan Menderes Türkiye'nin bu hakkını kurcalamak istememi ve böylece Musul konusunda bir geri adım daha atılmı oldu.¹)

Görüldü ü gibi siyasilerimizin tutturabildikleri tek nokta, toprakların "kendi kendini tam olarak yönetebilen bir devlet" olarak Irak'a bırakılmı olmasıdır. Görü melerde bizim teklifimiz olarak geçen bu ifadeden bir ey çıkar mı, bilmiyorum. Ama unutmayalım: Ankara Antlaşması'nda bu madde yer almıyor. Sadece antlaşmanın "*Irak'ı müstakil bir devlet... tanıyarak*" yapıldı ı kaydı var.

Öyleyse?

1 Nevin Co ar, "Musul petrolerinden Türkiye bütçesine gelen paralar", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 38, ubat 1997, s. 15-16.

Saltanatın kaldırılmasında Atatürk'ün rolü

Neden üürüz nkılap Tarihi derslerinde? Ya da öyle soralım: Genel olarak tarih dersleri hep sıkıcı olmak zorunda mıdır? Kabahat hocalarımızda mı yoksa kitaplarda mıdır? Yoksa hepimiz mi suçluyuz?

Tekrarlına tekrarlına bilgiler ablonla mı , derslere mekanik bir anlatım tarzı hakim olmu tur. Oysa bir imparatorlu un bünyesinden ulus devlete geçilirken ne amansız alt üst olu lar ya anmı , hangi yaman badireler atlatılmı , devrimleri yapanların oldu u kadar ona maruz kalanların beyinleri de bu yeni düzene hangi zorlanmalarla intibak etmi tir?

Neresinden baksanız son derece ilginç bir dönem. Dü ünün, daha harf devriminin sosyal psikoloji açısından do ru dürüst bir incelemesi yapılamamı tır. Halbuki sırf bu 'olay' bile, sosyal bilimcilerimiz için ne paha biçilmez bir kaynaktır, bilsek.

Gelin bugün iyi bildi imiz bir olayı merceğe altına tutalım. Saltanatın kaldırılması nasıl gerçekleşti?

Prof. Suna Kili'nin *Türk Devrim Tarihi'ne* bakarsanız, saltanatın kaldırılması Atatürk devrimlerine dahildir.¹ (imdi birileri kalkıp 'de il midir?' demezsin sakın. Öyle

olup olmadığını görece iz.) Prof. Kili'ye göre saltanatın kaldırılması "ulusal eylemin", yani milli mücadelenin ve 1921 anayasasının "do al sonucudur". Nedenmi efendim? Çünkü anayasanın kabulünden 21 ay, 12 gün sonra TBMM saltanatın kaldırılmasını gündemine almı tır. Yani daha önce veya daha sonra gündemine alsaydı bu 'do al sonuç' ortaya çıkmayacak mıydı sayın hocam?

Neyse, geçelim, çünkü daha ilk adımda sonuç ile nedenin mutlaka **zamansa!** olarak öncelik sonralık sırasıyla açıklanamayacağına dair Gazali ve Hume'un söylediklerine sarkma riski belirdi, onun için itirazlarımı burada keşsiyorum.

Siz de sıkıldınız, biliyorum. Lakin bu iş böyle. Önümüzdeki metinleri redakte ederek gidece iz do ruya.

Nerde kalmı tık? Ha, evet, TBMM saltanatın kaldırılmasını gündemine almı tı. Sonra gündemle ilgili önerge üzerinde uzun tartışmalar oldu , padi ahi tutan milletvekilleri kararı çıkmı lar, nihayet önerge "Mustafa Kemal ve sekseni a kın milletvekilince imzalanmı ". Konunun o tarihte gündeme gelmesine ise stanbul'dan Sadrazam Tevfik Pa a'nın Lozan'a birlikte katılma iste i neden oldu . Sonra? "Bu davranı iyi de erlendirilmi , saltanatçı milletvekillerine kararın saltanatın kaldırılması oybirli iyle kabul edilmi tir."

Profesörümüze göre bu oybirli ini salamak da öyle kolay olmamı tır. Önerge ve "di er önergeler" komisyonlarda görü lürken tartışmalar uzamı , saltanatçı vekiller hilafet ve saltanatın ayrılmasının sakıncalar yarataca nı ileri sürmü ler. Ne güzel, demokratik bir tartışma diyebilirsiniz ama yok. Suna hanım bu çok seslilikten hiç mi hiç hoşnut de ildir. "Sonunda karar gene Mustafa Kemal'in yerinde uyarısı ve kar ıtların gözünü korkutmasıyla alınabilmi tir."

Yazar Mustafa Kemal'in komisyonda neler dedi ini de aktarıyor bize: "Burada (yani komisyonda) toplananlar,

Meclis ve herkes sorunu do al bulursa, sanırım ki uygun olacaktır. Yoksa, yine gerçek, yöntemine göre saptanacaktır; ama belki bir takım kafalar kesilecektir."

Bu 'kesin, kararlı, inançlı' çıkı kar ısında herkes susmu , hatta Hoca milletvekillerinden Mustafa Efendi'nin ünlü (!) "Ba ı layınız efendim; biz sorunu ba ka bakımdan ele almı tık; açıklamalarınızdan aydınlandık" cümlesi bu sert çıkı üzerine söylenmi . Bunun üzerine komisyon önergeyi benimseyerek genel kurula göndermi ve aynı gün 1 Kasım 1922'de 2. oturumda kabul edilmi tir.

Demokrasiye demokrasi dı ı müdahalenin, bir nevi sert bir muhtıranın sözünü etmesine ra men Prof. Kili'nin Mustafa Kemal'in sözünü oldukça haklı ve yerinde bulması ilginçtir. Devrimler yapılırken bu örnekler olan görülmelidir. Yine de hep böyle korkutarak bir yere varılamayaca ının bilincindedir hocamız. Her adımda "gerekirse bazı kafalar kesilecektir" demenin demokratik bir anlayı la ba da mayaca ının, sık sık tekrarlandı ı zaman olumsuz tepkilere yol **açabilece inin** farkındadır. -te bunun için yapılacak ey, yine demokrasiye dı arıdan müdahale edilip meclisteki çatlak seslerin temizlenerek yeni bir meclisin kurulmasıdır. Bu kaçınılmazdır.

Bu geni aktarmayı, Prof. Kili'nin tarih bilgisi ve yorumunu kesmeden vermek ve inkılap tarihi kitaplarımızın içinde yüzdü ü mekanik ve sı bilgi yı ınını bütün halinde göstermek amacıyla yaptım.

yi güzel de, neye itiraz ediyorum? Nedir be enmedi-im ya da ele tirdi im taraf bu metinde?

Bir kere hatalar.

1. Önerge veya önergeler sanki Mustafa Kemal tarafından verilmi gibi gösteriliyor. Halbuki *Nutuk'ta* bile kendisi, "...bir taktır (önerge) hazırlandı. Sekseni mütecaviz arkada a imza ettirildi. Bu taktirde benim de imzam vardır" diyor, yani saltanatın kaldırılması için hazırlanan önergenin kendisi hari

cinde hazırlandı nı bizzat kendi a zıyla kabul ediyor. Hatta ben hazırladım bile demiyor, "benim de imzam vardır" diyerek aslında bunu ilk dü ünenin kendisi olmadı nı itiraf ediyor.

2. Meclise o gün üç önerge verilmi tir. Verenler arasında ikinci gruba, yani muhaliflere ait olanlar da vardır. Mecliste padi ahlı ı tutanlar oldu u kadar saltanatla beraber hilafeti de kaldıralım diyecek kadar ileri gidenler vardı. Ama bu kadar ileri gitmek o a amada sakıncalı bulundu u için hilafet bir süre daha kalmı , hilafetli Cumhuriyetimiz yaklaşık 16 ay daha devam etmi ti. Bir de unu düzeltelim ki, Rauf Orbay gibi kar ı çıkanların bir kısmı, hilafetle saltanatın ayrılmasına kar ı çıkıyorlardı, saltanatın kaldırılmasına de il. Bu önemli ayrım atlanıyor.
3. Peki oybirli iyle kabul edilmesinden bahsediyorsunuz da, o gün kaç milletvekilinin meclise geldi inden neden söz etmiyorsunuz? Üstelik madem bu kadar yaygın bir oybirli i vardı, saltanat neden ilk turda de il de ikinci turda kaldırılabilirdi? Bunun açıklaması nerede? Çünkü ilk oylamada gerekli ço unluk mevcut de ildi. Bütün uyarılara ra men oylamaya sadece 136 milletvekili katılmı , 132 kabul, 2 red, 2 çekimser oy çıkmı , karar yeter sayısı bulunamayınca ertesi günkü 2. tura bırakılmı tı. (Kili'nin dedi i gibi 2. oylama aynı gün yapılmamı tır.)

Uzatmaya gerek yok. Anladınız. nkılap tarihlerimizin nedeni ve yavan oldu una bir misal daha vermi olduk. Merak edenler olmu tur diye, ilk önergeyi verenin Dr. Rıza Nur oldu unu söyleyerek noktalayalım bahsi.

1 Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, 2. baskı, İstanbul 1982, Tekin Yayınevi, s. 149-151.

23 Nisan ehit yetimlerinin bayramıydı!

23 Nisan her yıl oldu u gibi bu yıl da,... Alı veri Merkez leri'nde unutulmaz geçecek... Çocuklar hayalini kurdukları birbirinden farklı masal kahramanlarının büyüdü dünyasında unutulmaz bir gün geçirecekler. Düzenlenecek kıyafet balosunda masal kahramanları gibi giyinecek olan çocuklar, çevre okullardan gelecek çocukların oyun ve gösterileriyle de tadına doyumaz anlar ya ayacaklar...

Elektronik posta kutuma dü en bu ilginç duyuruyu okudu umda ister istemez Sabiha Zekeriya Sertel'in *Resimli Ay* dergisindeki 80 küsur yıllık yazısına uzandı hafızamın kolları. Ne diyordu orada Sabiha Zekeriya Hanım? Beraber okuyalım:

Ben unutulmuş çocukları hatırladım. 23 Nisan vesilesiyle parklarda, müsamerelerde hemcinsleri olan çocukları e - lendirirken onları sabahtan ak ama kadar bir parça kuru ekmek için, hatta patronundan dayak yiyerek domuz gibi istismar edildiklerini hatırlatmak istedim. 23 Nisan çocukları e lendirmek günü de ildir. Himaye i Etfâl'in (Çocuk Rsiğeme Kurumu'nun] yaptı ı programı yanlı tatbik edenler, bunu bir e lence günü kabul ettiler... 23 Nisan açların, hastaların, i te çalı an çocukların günüdür. Onların dertlerinin konu ulaca ı gündür.

Yerden gö e hakkı var.

Gelin görün ki, ne Sabiha Zekeriya hanımın bu anlam-
lı ve ısırcı mesajlarla dolu yazıyı yazdı ı 1930 yılında, ne
de daha sonraları i in bu boyutu gündeme getirilmi ,
adeta 23 Nisan'ın çocuk bayramı yapılmasındaki ana ge-
rekçe dikkatlerden bilinçli bir ekilde kaçırılmı tır.

ahsen çocuklu umda 23 Nisan törenlerine hiç katıla-
madım. Neden mi? Yok canım, tela lanmayın hemen;
ideolojik bir gerekçesi yoktu bunun. Milyonlarca Anado-
lu çocu u gibi ailemin bayramlar için gerekli yeni kıyafe-
te sarfedecek parası olmadı ı için katılamazdım 23 Nisan
törenlerine. Buna mukabil ben de geçit resimleri yapılan
caddenin bir kenarında durur, bizim okulun geçmesini
bekler, içim burularak arkada larımı gizlice seyredirdim.

Ne var ki, yılın en güzel giyinmi okulu yarı masının,
en ık ve güzel kızın seçildi i "Vali Kızı" makamının, hali
vakti yerinde ailelerin okudu u okulları nasıl bir gösteri
yarı ma itti ini bugün daha iyi de erlendirebiliyorum.
Prenses tuvaletleri, kelebekler vs. o günlerden aklımda
kalan sevimli enstantaneler. (Hatta bir de foto rafçı fash
vardı bayramların ki, imdilerde unutulmu tur: Dükkân-
ların önüne asılan bayram foto rafları arasında kendisini
bulmaya çalı anları seyretmek de ayrı bir keyifti laf ara-
mızda.)

Hatıralardan gerçe e dönersek, 23 Nisanlar o gün bu-
gündür ık ve pahalı kıyafetler anlamına gelmektedir. Pe-
ki hiç dü ündük mü nedendi 23 Nisanlarda özellikle o pa-
halı, alımlı ve ık kıyafetlerin giyilmesi?

Bunun sebebini ben yıllar sonra el yordamıyla bul-
dum. Buldu um gerekçe, aslında 23 Nisan'ın neden "ço-
cuk bayramı" yapıldı ını da açıklıyordu.

Öncelikle belirtelim ki, Türkiye Büyük Millet Mecli
si'nin açılı ının birinci yıldönümü, Kurtulu Sava ı artla-
rında, 23 Nisan 1921 günü törenlerle kutlanmı tı ya, o sı-
ralar adı henüz bayram de ildi. (23 Nisan'ın Millî Haki

miyet Bayramı yapıldı ı kanun TBMM'den 2 Mayıs 1921'de, yani bayramdan 10 gün sonra çıktı ı için o yıl "23 Nisan tezahüratı" denilmi ti kutlamalara. At yarı ları filan düzenlenmi ti çocuklar yararına. Hele "çocuk bayramı" hiç de ildi. İlk 23 Nisan Bayramı bu yüzden 1822'de kutlanacaktır ama adı henüz "çocuk bayramı" de ildir. 23 Nisan'ın "çocuk bayramı" olabilmesi için tastamam 8 yıl daha beklememiz gerekecektir.

Ara tırmacı yazar Necdet Sakao lu'nun bir ara tırmasında¹ dile getirdi i gibi, 23 Nisan Çocuk Bayramı öncelikle çocuk Esirgeme Kurumu'nun, o zamanki adıyla Himaye i Etfal Cemiyeti'nin gayri resmi, yani sivil bir etkinli i olarak kar ımıza çıkıyor.

İlk kez 1929 yılında Kurumun, kendi örgütüne bir genelge gönderdi ini ve bu genelgede 23 29 Nisan günlerini "Çocuk Haftası", haftanın ilk günü olan 23 Nisan'ı da resmi bayram olan "Hakimiyet i Milliye Bayramına paralel olarak "Çocuk Bayramı" ilan etti ini görürüz. Ancak burada dikkat etmemiz gereken nokta, bu bayramın resmi bir bayram olmayıp bir hayır kurumunun yardım toplama kampanyası olarak ba lamı olmasıdır.

Nitekim ilk defa 1929 yılında Ankara'daki Çocuk Esirgeme Kurumu'nun önünde toplanan çocuklar otomobil ve otobüslere bindirilerek Çankaya'ya götürülmü ve kökün bahçesine gelen bir grup çocuk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'i selamlamı lardır. O ak am üstü verilen çay ziyafeti ve çocuk balosuna ba ta Gazi, Ba bakan smet nönü ve TBMM Ba kanı Kâzım Özalp olmak üzere devlet erkânının katıldı ı, hatta bazı çocukların "piyesli, monologlu, mar lı, iirli, danslı çok zengin bir müsامرة programı" sergilediklerini biliyoruz.

Bu çocuklar arasında bir isim özellikle dikkatimizi çekiyor: smet nönü'nün büyük o lu Ömer nönü. "Anneci-im" ve "Bahane" ba lıklı iirler okumu olan küçük Ömer'den sonra çocuklar kelebek, saat, zeybek ve Azer

23 Nisan hiç böyle yorumlanmamı tı. (Karagöz dergisi, 22 Nisan 1948)

baycan dansları sergilemeleri, Gazi Pa a çocukların ba mını ok amını ve da ıtılan oyuncularla gösterileri sona erdirmişti.

Peki bu ayrıntıları niye aktardım?

Amacım, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun özellikle ehit ve gazi çocuklarının, genelde ise fakir ve e itimsiz çocukların durumuna, daha do rusu dramına dikkat çekmek ve yardım toplamak maksadıyla ba lattı ı bir sivil etkinli in nasıl daha ilk hamlede devlet adamlarının çocukları için bir ov malzemesi haline getirildi ine ve asıl amacından nasıl hızla uzakla tırıldı ma i aret etmekte.

Asıl gayesi fakir çocuklarının sevindirilmesi ve bir defalı na da olsa yeni elbiselerle donatılması olan bu sivil bayramın resmi kadronun katına ula ır ula maz nasıl kolayca amacından saptı na tanık oluyoruz burada bir ke-re daha. 23 Nisan çocuk bayramlarında illerde vali ve da-ire müdürleri ile zengin kesimlerin kendi çocuklarını süs-leyip püsleyip bayram kortejlerine katmalarının, renkli ve göz alıcı balolara götürmelerinin ülkenin genelinde hü-küm süren a ırı yoksullu un çocuk özeline yansıyan a ır-la mı sorunlarına ne kadar duyarsız kaldıklarını göster-miyor mu? Fakir, kimsesiz, öksüz, yetim, hastalıklı, sakat, okula gitme imkânı bulamayan, a ır ve sa lıksız i llerde karın toklu una çalı tırılan çocukların sorunlarına e il-mek için paha biçilmez bir fırsat olan bu bayram, zengin çocuklarının birbirleriyle yarı tı ı bir üst düzey yönetici kadro arası gösteri rekabetine dönü türülmü tür.

te Sabiha Zekeriya'nın yukarıda alıntılada ım sözleri tam bu çarpıklı ın üzerine dökülen tuzruhu gibi bir etki bırakmı olmalıdır. Sesini birileri duydu mu? Emin de i-lim. Duymu larsa bile "komünistlik" yaptı ı kanaatine varmı olmalıdırlar. O da vatan hainli iyle e anlamlıdır kimilerinin gözünde.

Sabiha Zekeriya Hanım "Ben unutulmuş çocukları ha-tırladım" diyordu o yazısının bir yerinde ve öyle devam ediyordu:

23 Nisan vesilesiyle parklarda, müsamerelerde hemcins-leri olan çocukları e lendirirken onları sabahtan ak ama kadar bir parça kuru ekmek için, hatta patronundan da-yak yiyerek domuz gibi istismar edildiklerini hatırlatmak istedim.

Resimli Ay'ın bir ba ka sayfasında "Memleketin üvey evlatları" ba lı ıyla kar ımıza çıkan yazı da 23 Nisanlar-da asıl hatırlanması gereken çocukların kimler oldu una, yani sorunun özüne ısırcı bir dille parmak basıyordu. u satırları okuyoruz beraberce:

Çocuk Haftası. Çocuk Bayramı... Bunların hepsi güzel, bunların hepsi faydalı, bunların hepsi cazip, fakat çıplak ayaklarla ta lar üstünde ko an, öldürücü ve murdar han odalarında yatan, ekmekten ba ka gıda namına hiçbir ey bilmeyen, mektep görmeyen, hasta ailesine bakmak için sabahtan ak ama kadar didinen, çalı an, hırpalanan yavrucaklar! Çocuk balolarından, çocuk e lencelerinden size ne fayda var?

1929'dan bugüne gelirsek; *Yeni Aktüel* dergisinin 19 25 Nisan 2007 tarihli 93. sayısındaki bir haberde dile getirildi i gibi "23 Ni ansız çocukların dertlerine derman olacak bir etkinlik göremeyece iz ne yazık ki. Sokak çocukları yine ortada; 1 milyona yakın çalı an çocu un hal i pür melâlleri nurtopu gibi kollarımızda; kırsal kesimde ya ayan çocukların yüzde 40'ı yoksullukla kar ı kar ıya; bin bebekten 29'u bir ya ına eri emeden ölüyor; yarısı tam olarak a ilanamıyor, yani göz göre göre ölüme davetiye çıkarıyoruz; öte yandan kız çocuklarının dörtte biri okuyamıyor, ehit çocukları yine cenaze foto raflarından fi kırıyor, vs.

Bütün bu çocuk sorunları içerisinde bo ulurken, 23 Nisanları neden onların sorunlarını gündeme ta imak için sivil bir forum olarak de erlendirmiyoruz da, hâlâ varsa yoksa dans ve kıyafet saplantısı içindeyiz? 1929'da ki yöneticilerin dü üdü ü o inceli i biz bugün neden gösteremiyoruz?

Kutlanacak olan 23 Nisanlar bize biraz da bu acı gerçekleri derin derin dü ündürmeli de il midir?²

- 1 Necdet Sakao lu, "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın tarihinden", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 52, Nisan 1998, s. 4 12.
- 2 23 Nisan ile ilgili daha geni bilgi için bkz. *Küller Altında Yakın Tarih* (stanbul 2007, Tima).

Teneffüs

23 Nisan'lar ne hale geldi?

"23 Nisan her yıl oldu u gibi bu yıl da, M1 Merkez Alı - veri Merkezleri'nde unutulmaz geçecek... Çocuklar hayalini kurdukları birbirinden farklı masal kahramanlarının büyüdü dünyasında unutulmaz bir gün geçirecekler. Düzenlenecek kıyafet balosunda masal kahramanları gibi giyinecek olan çocuklar, çevre okullardan gelecek çocukların oyun ve gösterileriyle de tadına doyumaz anlar ya ayacaklar..."

M1 Merkez Alı veri Merkezleri 23 Nisanları çocuklar için unutulmaz kılmaya devam ediyor. Çocukların hayal dünyalarını süsleyen, yalnızca masal kitaplarında okudukları bir dünyaya 1 gün için de olsa adım atmalarını isteyen M1 Merkez Alı veri Merkezleri benzersiz bir Kıyafet Balosu düzenliyor. Çocukların doyasıya e lenecekleri bu günde çevre okullardan gelecek minikler de gösteri ve oyunlarıyla günün keyfine keyif katacaklar.

M1 Merkez Alı veri Merkezleri, 23 Nisan'ın yalnızca Türkiye'de ya ayan çocuklara de il tüm dünya çocuklarına ve çocukların mutlulu una adandı ı ilkesinden yola çıkmaktadır. Bu nedenle M1 Merkez, baloya katılan çocuklara, dünyanın farklı ülkelerinde ya ayan ve bamba ka hayatlar süren çocukları da tanıtmayı istemektedir. Bu amaçla hazırlanan görsellerle, M1 Merkezleri dolduran çocuklara, dünyanın 7 farklı ülkesinde ya ayan (Alman, Amerikalı, Brezilyalı, Senegalli, Çinli, spanyol, Hintli) çocukların kültürlerinin ve hayallerinin kapıları ardına kadar açılacak..."

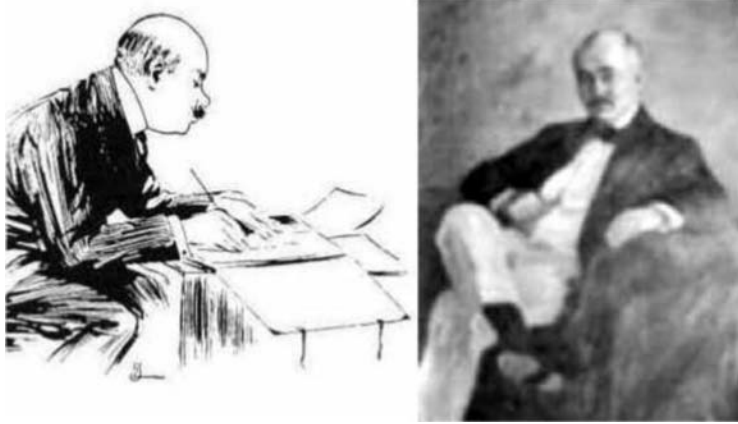

Atatürk, usta karikatürcüye ne demi ti?

Recep Tayyip Erdoğan'ın ilk iktidar dönemine damgasını vuran tartışılmalardan biri de 'karikatür kriziydi. Bakan'ın bir mizah dergisinde karikatürünü yapan kişi iyi mahkemeye verip mahkûm ettirmesi, onun ele tiriye tahammülsüzlüğüne yorulmuştu kimi çevrelerce. Ne var ki, yakın tarihe dikkatle bakıldığında bırakın Erdoğan gibi hukuk yoluyla hakkını aramayı, karikatürcünün mesleğinin satın alındığı olaylar bile ya anmıdır.

Merutiyet yılları bir çok sanat dalı için oldu gibi karikatür için de bulut toplama yılları. Hele Otuzbir Mart'ın ardından II. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra padişahlar bile ele tiri konusu olabilmis mizah dergilerinde.

te Cemil Cem Merutiyet döneminin parlattığı en değerli çizerlerden biriydi. O, karikatür sanatımıza yeni bir hamle getirmişti. Zengin bir Batı kültürüne sahip olan ve Dışişleri Bakanlığı'nda çalıştığı yıllardan edindiği renkli birikime yaslanan Cem, *kesintisiz ele tiri* olarak koymuştu yürüdüğü yolun adını. Ancak eski sultan Abdülhamid'i ele tiriirken kendisini alkışlayan eller, sanatçının okları kendilerine yönelince yumrukla ıverecekti. Böylece siyasî hayatımızda karikatürist ile iktidar arasındaki bi

Cem'in kendi eliyle yaptığı karikatürü ve Feyhaman Duran'ın fırçasından bir tablosu (sağda).

timsiz mücadelenin odak noktalarından birisi olacaktır Cem.

Nihayet tthatçıların baskılar sonucu verecek ve karikatürist Cemil Cem, 1908'de çıkarmaya başladığı *Kalem* ve *Cem Djem* adlı dergilerinin kepengini on yıl sonra, 1918'de indirmek zorunda kalacaktı. Bundan sonra Cem için uzun bir suskunluk dönemi başladı.

Bir öfkeye mahkûm...

Bu sessiz dönem, Cumhuriyet kurulduktan sonra son kez bozulacaktır, önce Güzel Sanatlar Akademisi'nde müdürlük yapan Cem, 1926'da yeniden çıkarmaya başladığı dergisini. Yine dilini, pardon elini tutamamakta ve Cumhuriyet hükümetlerinin olumsuz icraatını ısırtıcı zekâsıyla ele tirmektedir. 1927 Aralık'ına geldiğimizde Cem'in dergisini nihai olarak kapattığını, kapatmakla da kalmayıp karikatür çizmeyi dahi bıraktığını göreceğiz.

Orhan Koloğlu *Türkiye Karikatür Tarihi* adlı eserinde Cem'in karikatürü bırakmasını, "bir karikatürü yüzünden bir yıl hapse mahkûm oldu. Sonunda mesleğini bırakmayı yeledi" şeklinde aktarmaktadır.¹ Başka kaynaklarda ise Yavuz zırhlısının tamirinin uzaması nedeniyle çizdiği

Aynı zamanda ressam olan Cem'in bir çalıması: Akademi hocaları.

bir karikatürün Bayındırlık Bakanı Recep Peker'i öfkelen-
dirdi i ve baskılara dayanamayan sanatçının karikatürü
bıraktı ı yazılıdır.

Ne varki bu, Cem'in suskunlu unun yarı resmi açıklama-
masıdır. Ancak olayın resmi belgelere yansımayan yüzü
çok daha ilginç ve karma ık bir hikâye sunar bize.

Bu gayrı resmi bilgiyi, sanatçının o lu Mehmet Cem'e
borçluyuz. Karikatürist Semih Balcıo lu'nun *Tarih ve
Toplum'daki* bir yazısından ö rendi imize göre, Cem'in
susu unda Atatürk birinci dereceden etkili olmu tur. O -
lu, Balcıo lu'na ö yle anlatmı tır bu ilginç olayı:

Cumhuriyet'in kurulu undan kısa bir süre sonra, Atatürk,
babamı Ankara'ya ça ırır. Padi ahlık devrinde yapmı ol-
du u üstün karikatürlerinden dolayı kutlar ve her Türk gi-
bi, "Benim de karikatür deyince aklıma Cem gelir" ve her
zamanki nezaketiyle babama, *"Artık karikatür çizmeyin,
geçmi dönemde çok ba arılıydınız, bundan böyle istan-
bul'a hizmet ediniz, sizi ehir meclisine üye atadık. Engin
sanat kültürünüzden stanbul ehri yararlınsın"*, der. Bu
konu madan sonra Çankaya Kö kü'nden ayrılan Cem,
ceketinin mendil cebindeki "tarama kalemi"ni çıkarıp
orada kırar ve karikatür çizmeye o anda son verir.¹

Sakin o u ursuz kelimeyi kullanma!

Son verir vermesine ya, içinde memlekete hizmet ukdesi ve sanatın kıpırtısı rahat bırakmaz kendisini. Ne de olsa yönetimde etkili ve yetkili pek çok arkadaşı vardır. Bir çareseni bulacaklardır nasıl olsa. Onlarla her şeyi konuşur. Lakin bir tek şeyi konu masına müsaade etmezler Cem'in: Karikatürün K'sını a zına almasına.

Günün birinde bo durmaktan canı sıkılan Cem, arkadaşlarına bir "tarım dergisi" çıkarmak istediğini söyler. Dünyadaki en son tarımsal gelişmeleri Türkiye'ye aktaracak bir dergidir diğündü ü. Ne yazık ki, arkadaşları derhal kararı çıkarlar. "Yoo" derler, "sen o derginin içine yine az çok karikatür çizersin. Bunun dışında bizden ne istersen iste ama o menhus kelimeyi sakın bir daha a zına alayım deme."

Cemil Cem bundan sonra Kadıköy'deki evine kapanmı , resim yaparak ve bir daha karikatüre yan gözle dahi bakmayarak 1950 yılında bir kalp sektesinden sessiz sedasız aramıza veda etmişti. Mezarı Rumelihisarı'ndadır.

Üzölmeye gerek var mıdır: Ölmeyden önce ölmü tür nasıl olsa.

1 Orhan Kologlu, *Türkiye Karikatür Tarihi*, İstanbul 2005, Bile im Yayınevi, s. 126.

1934'de bir profesör neden intihar eder?

Takvimler 10 Mart 1934'ü gösterdi inde istanbul Arnavutköy'de Set Sokak ı 2 numaralı evde bir profesör intihar etmişti. Bir gün sonra *Milliyet* gazetesi bu haberi "Eski bir müderrisin ölümü" başlığıyla sanki önemsiz bir olayı gibi 6. sayfadan duyurmayı tercih etmişti. Öyleydi *Milliyetteki* haberin metni:

Cevad Mazhar Bey, evinde ölü olarak bulundu. Aldığımız malumata göre Darülfünun ıslahatında açığa çıkarılan müderrislerden kimya profesörü Cevad Mazhar Bey, evvelki gün Bebek'teki evinde ölü olarak bulunmuştur.

Yaptığımız tahkikata göre, Cevad Mazhar Bey, Darülfünun'dan çıkarıldıktan sonra fevkalade bir teessüre kapılmış ve kendisine asabi bir hastalık gelmişti. Evvelki gün evde kimse bulunmadığı bir sırada kendisine son derece asabi bir buhran gelmiş ve feci çırpıntılar içinde vefat etmiştir.

Cevad Mazhar Bey'in cenazesi dün morgda muayene edilmiş ve defnine ruhsat verilmiştir. Cenazesi bugün, eski talebesinin ve arkadaşlarının iştirakiyle merasimle kaldırılacaktır.¹

Gazetenin bu haberi böyle masumane sunmasına bakmayın siz; aslında bu 'ölüm'de hem kişisel, hem de

Cevat Mazhar Bey Kimya Enstitüsü'nde talebeleriyle bir derste. Yıl 1921. Görüldü ü gibi sınıfta 3 kız talebe de mevcuttur. isimler Güzide Tefvik, Hayriye Edhem ve Mediha Huriti .

1930'lu yılları bir örümcek ağı gibi saran toplumsal ve siyasî bir dram yuva yapmış durumdadır. Zaten asıl bu ikinci yönüyledir ki, yazımıza konuk olmuştu kimya profesörü Cevat Mazhar Bey.

İnkılapların psikolojik alımları nasıl oldu?

Önce görüşlerimi topluca ifade edeyim:

1. 1920'lerin köktenci inkılapları, toplumun psikolojisine hep olumlu yönleriyle yansıması gibi gösterilir. Bayramlarda herkes en atır pozlar vermektedir; yeni devrin ideolojisine 'bütün ulus' can u gönülden katılmı tır; katılmayanlar ya mürtecilerdir, ya da bozguncular; halk tek millet ve tek yumruk olmuştu vs.

2. Ancak inkılap tarihi kitaplarımızın saray vak'anüvislerinin yazdıklarından pek de farklı olmadığını uradan anlıyoruz ki, bu süreçte halkın psikolojisine, algısına, ya adıklarına ya itibar etmemişler, yahut da onları gerici-lik veya fitneyle suçlamışlardır. Bunun da Osmanlı üst düzey bürokrasisinin halka bakışını devam ettirdiğini görmek için fazla zahmete gerek bulunmuyor.

3. Cumhuriyet kanunları veya Atatürk inkılapları dediğimiz peşpeşe gelen keskin kırılmaların toplum üzerinde, özellikle psikolojik bakımdan tahripkâr sonuçlar doğurması kaçınılmazdı (hatta bununun tersini düşünmek daha mantıksızdır). Acaba o sarsıntıyı bizim gibi ders kitaplarından okumayıp bizzat yaşıyan nesil nasıl bir psikolojik tepki göstermiş, ne tür travmalar geçirmiştir?

Üç maddede özetlemeye çalıştığım görüşlerimin somut bir delili olması bakımından Kimyager Cevad Mazhar Bey'in ünlü 'ölümü' son derece anlamlı. Bu anlamı keşfetmek için şimdi tekrar o gazete haberinin satır aralarına gelelim.

Bir profesör kaybettim, hükümsüzdür

Gazetelerde "feci çarpıntılar içinde" öldüğü duyurulan profesörün gerçek ölüm sebebi, kamuoyundan ısrarla gizlenmiştir. Dedikodu gazetesi Cevad Mazhar Bey'in intihar ettiği yaysa da, ilk defa 48 yıl sonra, 1982'de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nin yayınladığı bir kitapta intihar ettiği resmi olarak duyurulabilmiştir. Dünyanın, aradan 50 küsur yıl geçtikten sonra itiraf edilebiliyor bir intihar. Sanki tabu!

Lafın gelişi değil, gerçekten de tabuydu 1930ların ortasında Türkiye'de intihardan bahsetmek. Gazeteler intihar haberlerini yazamazlardı. Neden?

19. yüzyıl sonlarında romantik bir intihar salgını Avrupa'yı nasıl sarsmışsa, 1930'lar Türkiye'sinde de bir 'intihar modası' baş göstermiştir. Nitekim dönemin önde gelen tıp adamlarından ve daha sonra oturduğu İstanbul Valiliği koltuğundan uzun süre kalkmayacak olan Fahrettin Kerim [Gökay] Bey, 1932'de kaleme aldığı *Türkiye'de intiharlar Meselesi* adlı kitabında (İstanbul, Kader Matbaası) intiharların yaygınlaşmasına başlıca iki sebep ileri sürüyordu: *t. birârvGfakru zaruret*, yani psikolojik kırgınlık ve yoksulluk.

Prof. Cevat Mazhar Bey ile Prof. Ligor Beyler Kimya Enstitüsû'nü'n 1923 mezunlarıyla böyle poz vermişler.

Dr. Fahrettin Kerim'i, hakkında bir kitap yazmaya sürükleyen ciddi intihar salgını, devrin bir başka doktoru Cevat Mazhar'ı en verimli çağda hizmet etmek için yanıp tuttuğu ülkesinden koparıp götürmüştü.

Nedendi peki onun intiharı? Neye kırılmıştı bu kimya profesörü? Ve neden fakr u zarurete düşmüştü?

Kimyada 'En hakiki mürît' ilim de il miydi?

Türkiye'nin sınaî (endüstriyel) kimya alanında yetiştirdiği ilk uzmandı o. Askerî Tıbbiye'den mezun olmuş, Mütareke döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında devrin yegâne üniversitesi Darülfünun'da muallimlik ve müderrislik, yani öğretmenlik ve profesörlük yapmış, Fen Fakültesi'nde uzun yıllar organik sanayi kimyası üzerine dersler vermiştir. Yine aynı fakülte bünyesinde kurulan Kimya-i Hayatî ve Sınaî Enstitüsü'nün müdürlüğünü üstlenmiş, organik ve inorganik kimya alanlarında çok sayıda bilimsel kitaba imza atmış, *Fen Fakültesi Mecmuasında* makaleleri yayınlanmıştır.

Kaynaklar onun Avusturya ve Almanya'da kimya ve cilt hastalıkları alanlarında uzmanlık eğitimi aldığını belirtiyor. Osman Bahadır'ın kelimeleriyle söylesek, "...son dönem Osmanlı'nın ve erken dönem Cumhuriyet'in az sayıdaki modern bilim adamlarından biri"dir o.²

Dahası, Cevad Mazhar Bey, önemli bir meslekî dergi olan *Kimya ve Sanayi* dergisinin genel yayın yönetmenliğinde bulunmuş ve ölümünden bir yıl önce yazdığı bir yazıda çabalarının yerli bir bilimsel ortam oluşturmaya dönük olduğunu vurgulamak ihtiyacını duymuştu. Kalitesi ve ideali hakkında bir fikir vermek için bu yazısının yalnızca son cümlesini alalım buraya:

Kimya ve Sanayiini mümkün olduğu kadar yerli bir kısıve ile çıkarmak ve onda memleketimizin bir izini bulundurmamak için, tuttu umuz bu yolda, bütün meslek arkadaşlarımızın yardımlarını bekleriz..

"Mendilimde kan sesleri**

Kimya alanında bir çok açıdan öncü rolü oynamış bu değerli bilim adamımızın intihar sebebi, üniversiteden ya da haddi sebebiyle atılmış olmasıydı. 31 Temmuz 1934'de açıklanan Darülfünun'un tasfiyesi kararı, pek çok bilim adamının olduğu gibi Cevad Mazhar Bey'in de hayatını karartmıştı. Üstelik arkadaşlarına lise hocası, dolgun emekli maaşları veya yurtdışında çalışma imkânı sağlanmış halde kendisi bir kenarda unutulmuş veya koca bir Darülfünun profesörü için çok düşüklükler teklif edilmiş, o da buna karşılık aç kalmayı tercih etmişti.

64 yaşında, tam da meslek hayatının en parlak dönemi ni yaşarken iğnenin atılmak, kolay bir hadise değildir. Bunu bir türlü kabullenemez Cevad Mazhar Bey. Yetmiş binlerce talebeye, yazdığı emek mahsulü kitaplara, onca makaleye, kimyanın sanayiye uygulanması yolundaki öncü girişimlerine alacağı karşılık bu mu olmalıydı?

Evine kapanır. Kimsenin yüzüne bakamaz olmu tur. Soka a bile çıkamaz. Onuruyla oynanmı insanların psikolojisi içindedir. Tam 7 ay sürer bu sancılı inziva hayatı. Neden i inin ba ında de ildir? Bunu ne kendisine, ne de çevresine açıklayabilir. Devrimlere mi dü mandır? Hayır. O i inde gücündedir, ülkesinin bilim hayatına adamı tur ömrünü. Aydınlanmanın neferlerindedir. Ne fenalı ı görülmü tür ki?

Son ümidi, üniversite reformunu yapan Dr. Re it Galip'in bu hatadan dönmesindedir. Ancak 5 Mart 1934'de son acı haberi alır. Re it Galip veremden ölmü , Cevad Mazhar da ömrünün son dura ına gelmi tir artık.

Gider bir eczaneye, bir i e baryum klorid alıp evine döner. neyle damarlarına **baryum** klorid eriyi ini zerk ederek "feci çarpıntılar" içerisinde hayatına son verir.³

nkılap tarihi kitaplarımıza inkılapların toplum psikolojisinde yol açtı ı travmaları da eklemenin zamanı gelmedi mi sizce?

Not: Metinde yer alan foto raflar *Tarih Konu uyor* dergisinde Mehmed Ali Kâ itçin'nin seri yazı halinde çıkan "Türkiye'de kimyagerlik" adlı tefrikasından alınmı tir. Numara sırasına göre kaynaklar öyledir:

1. Sayı: 57, Ekim 1968, s. 3909;
2. Sayı: 58, Kasım 1968, s. 3974;
3. Sayı: 58, Kasım 1968, s. 3977;
4. Sayı: 60, Ocak 1969, s. 4041.

- 1 *Milliyet*, 12 Mart 1934'ten aktaran: Osman Bahadır, "Darülfünun kimya müderrisi Cevad Mazhar Bey niçin intihar etti?", *Bilim Cumhuriyetinden Manzaralar*, stanbul 2000, izdü üm Yayınları, s. 36 (ilk olarak *Toplumsal Tarih* dergisinin Aralık 1998 tarihli 60. sayısında yayınlanmı tir).
- 2 Cevad Mazhar Bey'in kitapları için Ekmeleddin Ihsano lu'nun *Türkçe Açıklamalı Kimya Eserleri Bibliyografyasına* bakılabilir (stanbul 1985).
- 3 eref Etker, "Darülfünun kimya müderrisi Dr. Cevat Mazhar Bey nasıl intihar etti ?", *Cumhuriyet Bilim Teknik*, sayı: 730, 17 Mart 2001, s. 18.

1923'de Cumhurba kanını halk seçseydi!

Evet, 1923 yılında Cumhurba kanını halk seçseydi ki mi seçerdi ve daha da önemlisi, 85 yıllık Cumhuriyet tarihimizin bugüne kadarki manzarası bundan nasıl etkilenirdi? Hangi farklı yönler e giderdi ve zamanın akrep ile yelkovanının 2007 yılına yolu dü tü ünde nasıl bir Türkiye'ye tanık olunurdu?

Hayır, kehanette bulunuyor de ilim. Bilindi i gibi, kehanet gelece e do ru yapılır. Ben zihninizi bir parça zorlayarak geçmi in içerisine gelece in tohumları ekmeye çalı ıyorum ve yeniden dü ünelim diyorum: Acaba Cumhuriyet ilan edildi inde halka güvenilseydi ve siyasî sistemimiz halkın seçti i bir Cumhurba kanı üzerine kurul saydı, nasıl bir manzara çıkardı kar ımıza?

Hem zaten fazla dü ünmenize hacet kalmayacak gibi. Baksanıza, Kâzım Karabek r, 1922 yılında bunu bizzat teklif etmi . Hem de açık ve seçik bir biçimde teklif etmi ama ne yazık ki, kabul ettirememi .

imdi o harareti bir türlü dü meyen günlere uzanalım, yani bundan tam 85 yıl kadar önceye. Sıcak bir Temmuz ate i yakıp kavurmaktadır Türkiye'yi. Ordular sabırsızdır. Yunan ordusu üzerine nicedir beklenen nihai hü

cum bir türlü gerçeğe memektedir. Acaba dü mandan mı korkulmaktadır?

Türkiye Büyük Millet Meclisi, bir yıl önce Sakarya meydan muharebesinden sonra "Gazi" unvanıyla ödüllendirdi i Mustafa Kemal Pa a'ya Ba komutanlık yetkisini bu defa öncekilerden farklı olarak üç aylık bir süreyle de il, süresiz olarak bırakmaktadır. te o 20 Temmuz 1922 günü Meclis kürsüsüne çıkan Mustafa Kemal Pa a te ekkür konu masında milletin vekillerinin gözlerinin içine bakarak unları söyleyecektir:

kinci saadetimi temin edecek olan husus, benim bundan üç sene evvel dava yı mukaddesemize [kutsal davamıza] ba ladı ımız gün bulundu um mevkie rücu edebilmeğim [dönebilmeğim] imkânı olacaktır. (Alkı lar.) Hakikaten sine i millette (milletin sinesinde) serbest bir ferd i millet [millet ferdi] olmak kadar dünyada bah-tiyarlık yoktur. Vâkîf ı hakâyık (hakikatlere vakîf) olarak kalp ve vicdanında manevî ve mukaddes nazlardan ba ka zevk ta ımayan insanlar için ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamâtın [makamların] hiçbir kıymeti yoktur.

Bu sözlerin ardından planlarını Fevzi Çakmak Pa a'nın yaptı ı Ba komutanlık Meydan Sava ı ve 30 A ustos'ta Yunan ordusunun darmada ın bir ekilde kaçması gelir. Artık Yunanlılar solu u zmir'de alacaklardır, sonrada apar topar Yunanistan'da. imdi Karabek r Pa a'nın aklında u yakıcı soru kımıldamaktadır:

Vaziyet çok nazikti. Sakarya zaferinden sonra üç rütbe alarak mü ir [mare al] olmu olan ve en büyük unvan sayılan Gazili i de almı bulunan herhangi bir ba kumandanın daha büyük ve nihai olan bir zaferden dolayı alacağı rütbe, üç ay önce Meclis kürsüsünden yaptı ı vaad mucibince [gere ince] sine i millette bir fert olmasının haki-katte kolay olmadı ını gösteriyordu.

Yani Mustafa Kemal Pa a acaba mecliste söz verdi i gibi istifa edip bütün görev ve mevkilerden uzaklaacak, yani sine i millete dönecek midir? Bu, 30 A ustos'tan sonra biraz zor görünmektedir. Ancak Karabekir Pa a'nın buldu u bir çare vardır ama uygulanabilecek midir? Buna göre önce saltanat kaldırılacaktır, sonra da Hilafet Osmanlı hanedanına bırakılacak ve barı masasına Lozan'da öyle oturulacaktır. Bundan sonraki adım, Cumhuriyetin kurulması olacaktır.

Ancak Karabekir'in teklifi bu noktada derin bir viraj olarak Cumhuriyetin seçimini, Gazi'nin mecliste verdiği söz üzerine oturtmakta ve onu gerçekten de milletin sinesinde bir millet ferdi olarak çalı maya davet etmektedir. sterseniz Kâzım Karabekir'in kendi sözlerinden okuyalım bu ilginç fikrini:

Bundan sonra Cumhuriyeti ilan etmek ve Cumhuriyetine sırf tarihî bir nam olmak suretiyle mükafatlandırmak ve maddî olarak da ölünceye kadar bu makamın terfihlerinden [sa layaca ı refahtan] istifade etmek üzere Mustafa Kemal Pa ayı intihab etmek [seçmek] ve millet kürsüsünden verdiği vaad mucibince istifasından sonra halka serbest Cumhuriyeti intihab ettirmek.¹

Fakat "birtakım fırsat kollayıcılar" bu çözümün, Cumhuriyetin olabilmek u runa Karabekir'in ortaya attığı bir tertip oldu unu yeti tirmi lerdir Gazi'ye. Buna "Karabekir'le çok çetin u ra aca ım" diyerek cevap veren Mustafa Kemal Pa a'nın bu sert tepkisi üzerine teklifini geri çekmek durumunda kalan Karabekir Pa a'nın, hiç olmazsa Meclise verilen önergede hilafetin kaldırılmasına mani olmak için nasıl u ra verdi ini biliyoruz. Muhtemelen kendisi ve Rauf Bey gibi cerbezeli kurtulu liderleri olmasa, Hilafet 1924'de de il, 1922'de saltanatla birlikte kaldırılmı olacaktı. (Karabekir'in Hilafeti son güne kadar savunmaya devam etti ini, 1924 yılında Terakkiperver Fır

kası adına Halife Abdülmecid'e yaptığı destek ziyareti ayan beyan ortaya koymaktadır.)

31 Ekim 1922 sabahı yanına İsmet Pa'ayı da alan Karabekir'in Çankaya'da Gazi'yi ziyaretleri, konuya son noktanın konulması bakımından önemli bir adımdır. Amaçları, Saltanat kaldırılırken Hilafetin de kaldırılmasına mani olmak ve onun Osmanlı hanedanına bırakılmasını sağlamaktır. Çünkü bir iki gün önce Meclise getirilen önergede "İstanbul'daki padişahlık ma'dum ve tarihe müntekildir", yani padişahlık kaldırılmı ve tarihe karı mı tır, denilmekte, Hilafet TBMM'ne bırakılmakta, böylece o da saltanatla birlikte tarihe karı mı olmaktadır.

Bu özel görüşmede İsmet ve Karabekir pa'aların kararlı tutumları sonucu 1 Kasım tarihli önerge ile kanundaki 6. madde, "Hilafet Türklere, hanedanı âli Osman'a aittir. Türkiye Devleti makamı Hilafetin istinadgâhıdır [dayanıdır]..." eklini alır. Nitekim aynı gün yaptığı konuşumada Mustafa Kemal Pa'a, Peygamber Efendimizi (sav) ve Hilafeti övdükten sonra,

Bundan sonra makamı Hilafetin dahi Türkiye devleti için ve bütün âlemi İslam için ne kadar feyizkâr olacağını da istikbal bütün vuzuhuyla [açıklıkla] gösterecektir. Türk ve İslam Türkiye Devleti bu iki saadetin tecelli ve tezahürüne menbâ ve men'e [kaynak] olmakla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır (İn Allah sesleri)

sözleriyle konuyu özetliyordu. Başbakan Rauf Orbay da kürsüden kanunun Mevlid kandiliyle aynı güne denk gelmesinin, yaptıkları için hayırlı oldu'na delalet ettiğini söyleyecek ve iki gün resmî bayram ilan edilecektir.

Nitekim Lozan'a gitmeden önce yeni Dış İleri Bakanı İsmet Pa'a, Londra'da çıkan *Müslim Standard* dergisine verdiği bir mülakatta, "Hilafetin hukuku tehlikeden uzaktır ve onu korumak için bütün Türk milleti kanını dökmeğe hazırdır" diyordu.

Peki Lozan'dan sonra ne de i ti?

Lozan'dan sonra neyin de i ti ini görebilmek için ismet Pa a'nın bu ilginç röportajını okumakta fayda vardır.² Buyurun öyleyse...

1 Kâzım Karabekir Pa a'nın görüşleri için bkz. *Pa aların Kavgası: Atatürk Karabekir*, Hazırlayan: İsmet Bozdağ, İstanbul 1991, Emre Yayınları, s. 92 vd. ve Hazırlayan: Uğur Mumcu, Kazım Karabekir Anlatıyor, İstanbul 1990, Tekin Yayınevi, s. 58 vd.

2 İsmet Pa a'nın Hilafet hakkındaki mülakatı için bkz. *Hilâfet ve Millî Hâkimiyet*, Ankara 1339 (1923), Matbuat ve İstihbarat Matbaası, s. 218-224.

smet Pa a Hilafeti savunuyor

17 Kasım 1922 günü. Lozan yolundaki Dı i leri Bakanı smet Pa a, Strazburg'daki muhte em manzaralı Grillon Oteli'nde kabul etti i *Müslim Standard* dergisinin müdürü Seyyid Abdülkadir Mâlik'e, 'bütün dünyaya duyurulamak üzere' bir mülakat veriyordu. Dergi, Hind Müslümanlarının deste iyle çıkıyor ve giderek ngiltere'yi endi-elendirici bir akım haline bürünmekte olan Hind Hilafet Hareketi'ni açıktan destekliyordu. Yalnız Hind Müslümanlarını de il, Hilafetin korunmasını ' ahsî meselemdir' diye sahiplenen Gandhi ba ta olmak üzere bütün Hindistan'ı ilgilendiren Lozan barı müzakereleri hakkında kamuoylarını birinci elden bilgilendirmek, hele ba müzakereci smet Pa a'nın a zından Türkiye'nin Hilafete bakı nı ö renmek son derece önemliydi dergi yöneticileri için.

Yola çıkmadan önce gerek TBMM hükümeti, gerekse Gazi Mustafa Kemal tarafından Hilafet konusunda sıkı sıkıya tembihlenmi olan smet Pa a, söyle ide tabiatıyla ki isel görüşlerini de il, TBMM hükümetinin görüşlerini aktarmı tı. Ve zaten sözleri bizim için bu bakımdan önem ta ımaktadır.

imdi o ilginç konu madan bazı pasajları birlikte okuyalım. Aktaraca ım kısımlar, 1923 yılında Ankara'da Mat

buat ve stihbarat U mum Müdürlü ü'nce bastırılan "Hilâfet ve Millî Hâkimiyet" ba lıklı bir derlemeden alınmı - tır. Yani üphe edilecek bir tarafı olmayan resmi bir ya - yındır. Maalesef *Müslim Standard*'daki ngilizce metne henüz ula amadım. Bir hayır sahibi fotokopisini bulup da gönderirse sevinirim.)

Son bir not olarak belirtelim ki, muhtemelen mülaka - tın gerçekte i i saatlerde Sultan Vahdettin stanbul'u terk etmektedir ama Strazburg'dakilerin henüz bu kritik olaydan haberleri yoktur.

Peki smet Pa a bu konu mada neler diyor?

Neler, neler demiyor ki? öyle bir hatırlayalım söyle - diklerini öyleyse:

Size ve sizin vasitanızla bütün Müslümanlara diyebilirim ki, Hilafete her zaman oldu u gibi, dinen pek sıkı merbut [ba lı] oldu umuz gibi icap ederse onun müdafaası için son damla kanımızı dökme e her zaman hazırız.

Hilafete u runa kanımızın son damlasına kadar sava ı - rız diyen Pa a, sözlerine öyle devam ediyor:

Türk milleti İslamiyetin kılıcı olmakla müftehirdir [övü - nür].

Türkiye'de kurulacak devletin ' İslamiyetin kılıcı' oldu - unu beyan eden Lozan ba delegemiz, burada da dur - maz ve bütün hızıyla devam eder. Hilafetin sahibi yalnız Halife de il, bütün Türk milletidir ve böylesi İslamiyet için daha hayırlıdır:

Bütün Türk milleti diyorum, yalnız fert de il. Fert yerine yekvücut bütün bir milletin Hilafeti müdafii [savunucu - su] olması müreccah [tercihe ayan] de il midir?... Asır - lardan beri Hilafetin mücahidi olan Türk milleti yekvü - cut olarak onu müdafaada devam edecektir. Hilafetin kuvvetini kayb eyleyece i korkusu tamamiyle esassız ve nâbecâdır [yersizdir].

Lozan yolcusu smet Pa a'nın slamcı söylemi' bu kadarla da kalmaz. slam âlemine verece i ba ka mesajlar da vardır. Ne gibi mi? Kendisine kulak verelim o zaman:

Türk te kilât ı esâsiyesinde [anayasasında] bütün kuwâ i tedâfuiyyenin [savunma kuvvetlerinin] Hilafet u runda istimali [kullanılması] vardır. Böylece Hilafeti maddî vesâitten [vasıtalarından] mahrum bıraktı ımız nasıl iddia olunabilir? Hilafet Türkiye'dedir ve Türkiye'ye istinâd eder [sırtını dayar]. Hukuk ı Hilâfet masundur [Hilafetin hakları güvence altındadır] ve onun müdafaası için bütün Türk milleti kanını dökmeye hazırdır.

Pa a'nın buraya kadarki sözlerinin özetini çıkaracak olursak u ba lıklarda karar kılmalıyız:

Türkiye halkı Hilafeti kanının son damlasına kadar savunacaktır.

İslamiyetin kılıcı olmakla iftihar eder.

Bütün bir millet yekvücut olarak Hilafeti **savunacaktır.**

Hilafet 1921 anayasası tarafından güvence altına alınmış olup onun korunması vatanın korunmasıyla e - de erdir.

Yazıyı alıntıya bo du umu dü ünen okurlarıma u kadarını söyleyeyim ki, smet Pa a'nın sözleri alıntılanmayacak gibi de il. Çok çok hayatî mevzulara bodoslamasına giriyor ve hükmünü cepheden veriyor. Dolayısıyla böyle bir metni bulmak pek kolay de il. Türkiye'nin 1922 Kasım'ında 'Hilafet meselesi milli savunma konseptimiz dahilindedir' söyleminden 1924 Mart'ındaki "Hilafeti kaldırmak slamiyete yapılacak en büyük hizmettir" söylemine nasıl geçildi ini görmek için bunları bilmek zorundayız.

Öyleyse son bir cümle daha:

Biz sizinle aynı aile efradındanız [fertlerindiniz]. Sizin teveccüh, muhabbet ve müzâheret i maddiyenizi [maddî açıdan kol kanat germenizi] isteriz.

Evet, Hind Müslümanlarının gönlünü kırmaya gelmezdi, zira Milli Mücadeleye ciddi miktarlarda maddî katkıları olmu tu.

Nitekim bu tarihten çok sonra bile, 1923 ortalarında, Rauf Orbay'ın Ba bakanlı ı sırasında Antalya milletvekili Hoca Rasih Efendi ba kanlı ında bir Kızılay heyeti Delhi'ye para toplamaya gitmi tir. Muazzam bir sevgi selinin ortasında kalan Rasih Hoca, Cuma namazında hutbeye çıkmı ve halktan Hilafetin koruyucusu Türkiye'ye yardım etmesini istemi ti. Gelin görün ki, ngilizler cami çıkı ında Türklerin Hilafeti kaldırdı ı haberini yaymı lar ve bunu belirten afi lerle meydanları donatmı lardı. Amaçları, tabii ki, halkı galeyana getirerek Türkiye'nin Hindistan Müslümanları üzerindeki nüfuzunu kırmaktı.

ngilizlerin endi elenmesine gerek kalmadı. Bundan sadece 6 7 ay sonra Türkiye, u runa sava ma sözünü verdi i Halifeyi kovuyordu... in ilginç yanı, Hilafetin kaldırılmasının hemen ardından (Temmuz 1924) 'kör parmaım gözüne' der gibi Hind Müslümanlarının gönderdi i yardım paralarıyla Bankası'nın kurulmasıydı.

imdi Bankası'nı Hilafet sayesinde kurduk' desem yine birilerini kızdıraca ımı biliyorum.

Lozan, Sevr'in hafifletilmi i miydi?

Kafalarımız Sevr'i bir utanç belgesi, Lozan'ı ise zafer anıtı olarak gören bir de irdemede ö ütüldü ü için yıllar yılı korku duvarının ardında ya amaya mahkûm edildik. "Sevr sendromu"nun 87 yıl sonra dahi i e yaraması, onun etrafında örülen mitolojinin çarpıcı bir göstergesi de il mi?

Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920'de imzalanmıştır imzalanmasına ya, biz dahil hiç bir taraf ülkenin parlamentosunda onaylanıp yürürlü e girmemiştir. Ve aslında daha ilk günden uygulanamaz oldu u anlamıdır. Sevr'in hedeflerinin asıl onayı Lozan'da gelecektir.

Gerçi Churchill Lozan için "Sevr'in sürpriz bir tezaadı" demiştir. Lakin Avusturya Deakin Üniversitesi tarih bölümünden Marian Kent'in tespitiyle söylersek, Lozan'ın İngiliz politikaları bakımından fazla sürprizli bir tarafı yoktur. Kurt İngiliz diplomatları bazı ufak tefek tavizler dışında Lozan'da temel hedeflerine ulaşmış, daha 1919 başlarında İngiliz Genelkurmayı'nın Osmanlı topraklarında hedefledikleri şartları Lozan'da bize kabul ettirmeyi başarmışlardır.¹

Bunları niye yazıyorum? Küresel tarih açısından Lozan "zafer" mi yoksa "hezimet" mi tartışmasının anlamlı

olmadı ını belirtmek için. Her iki halde de Lozan, dünya sisteminin Birinci Dünya Sava ı sonrasında aldığı yeni ekli, Yeni Dünya Düzeni'ni aksatmayan, aksatmak ne kelime tahkim eden, güçlendiren bir antla maydı. Zaten böyle gerçekçi bir temele dayandı ı içindir ki, ömrü Sevr gibi kısa olmadı ve ABD hariç taraf ülkelerce onaylanabildi.

Neydi o Yeni Dünya Düzeni'nin artları? ngiltere'nin kaygıları, 1) Petrol alanlarını denetimine almak, 2) Hindistan yolunu garantilemek, 3) Akdeniz ve Karadeniz'deki ticaretini köstekleyebilecek rejimleri ortadan kaldırmaktı. Bir de milyonlarca Müslüman nüfusu yönetti i için kendisine potansiyel bir tehlike arz eden Hilafeti kontrol etmek istiyordu.

Türkiye Hilafet kozunu ancak 1924 Mart'ına kadar elinde tutabildi. Lozan'da smet Pa a'nın Hilafeti ngiltere'ye karşı ciddi bir kart olarak nasıl kullandı ını "Müslim Standard" dergisine verdi i o co kulu 'slamcı' demeçten anlayabiliyoruz. Burada "Hilafetin hakları güvencemiz dedir *{hukuk ı Hilafet masundur}* ve onu savunmak için bütün Türk milleti kanını dökmeye hazırdır" diyen smet Pa a'nın, aslında Lord Curzon'a aba altından sopa gösterdi ini görmemek için kör olmak lazımdır.

u Pazar günü vertigomuz tavan yaptı, yeter gayrı, bunaldık, demeyecekseniz bir iki kelam da Misak ı Milli üzerine edece im.

Misak ı Milli ABD Ba kanı VWilson'un ilkelerine dayanarak Arapların kendi kaderlerini belirlemeleri tezini savunuyordu. Fakat sonradan bir el Misak ı Milli metninde ufak bir 'rötu ' yapmı tır. 1. maddenin Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilen asıl ekinde Mondros Mütarekesi hattının "içi ve dı ında" aralarında din ve amaç birliği bulunan ve birbirlerine saygılı ve özverili Osmanlı s lam ço unlu un ya ad ı toprakların bölünmesi kabul edilemez, denilmekteydi. Sonradan Yeni Dünya Düze

ni'ni tehdit eder gözüken, belki de Osmanlı yayılcılığı nı hatırlatan "dı ında" (*haricinde*) kelimesi metinden jilette temizlendi (inanmazsanız inkılap tarihi kitaplarınıza bakın).

Sonuçta Misak ı Milli hedeflerine tam olarak yarılardan Lozan'da masaya oturuldu. Ancak biz Lozan'ın hemen yalnız Türkiye sınırları içindeki kısmıyla ilgilendimiz içindir ki, yüzyıllar boyu yönetti imiz toprakları nasıl bir çırpıda bıraktı ımızın hesaplamasını henüz yapmı de ilizdir.

Mesela Filistin toprakları için Lozan'da ne yapılmı tır? Hiç... Hatta görü meler sırasında Filistinli kardeşlerimiz TBMM kapısında günlerce, 'Bizi ngiliz kurtlarına teslim etmeyin' diye yalvar yakar dola mı lardı. Aldıkları cevap, önce oyalama, sonra da kendi ba ımızın çaresine bakın, olmu tu.

TBMM her ne kadar Misak ı Millîye Arap halklarının kendi kaderlerini tayin hakkını ilke olarak koymu sa da, bu yönde bir yapılanmaya gitmeden sorunu, Hilafet meselesinde oldu u gibi, rakiplerin manevra alanlarını daraltmaya ve i birliklerini baltalamaya dönük bir strateji olarak ele almı tı.

Lozan'ın asıl tartı mamız gereken boyutu, Ortado u'nun paylaşılması ve sınırların yeniden çizilmesi kar ısında aldı ı uysal tavidir. Ancak can yakıcı gerçek feryatta: Lozan zaferiyle di er Arap topraklarında oldu u gibi Filistin'de de Sevr'in bütün istekleri oldu u gibi kabul edilmi tir. Üstelik Sultan Vahdettin Sevr'i imzalamadı ı için o zamana kadar onaylanmamı olan Filistin'deki ngiliz manda rejimi smet Pa a'nın Lozan'daki imzasıyla resmiyet kazanmı , böylece srail'in kurulu una giden yolda en büyük engellerden biri daha bertaraf edilmi ti.

Bir de Lozan'da Sevr'i paramparça ettik demiyorlar mı, neden bahsettiklerini anlamakta güçlük çekiyorum. Kabul edelim ki, Misak ı Milli'yi tam olarak gerçekle tire

meyen Lozan, artık yabancıısı oldu umuz Osmanlı toprakları konusunda Sevr'in hafifletilmi bir versiyonudur. Zaten ilk ciddi muhalefet partisi Terakkiperver Fırka'nın bir hedefi de, Lozan'daki ba arısızlıkların hesabını sormak de il miydi? Rauf Orbay'ın deyi iyle,

Misak ı Millimizin tamamen tahakkuk edemedi ini millete açıkça söylemek civanmertlik ve hakikatçiligine sahip olacaktık... Bir **tahammülsüzlük** ve sebepsiz endi e, halledilmemi milli meselelerimizin üzerine nisyan örtüsünü çakti ve bu meselelerimiz geçen zamanla halledilece i yerde gözlerden ve dikkatlerden uzak olarak kangrenle ti.²

Terakkiperver Fırka, topluma Lozan'ın bir Pirus zaferi oldu unu anlatacak, kazandırdıkları kadar kaybettiklerinin muhasebesini yapacak ve telafi yollarını arıyacaktı.

Kapatıldı. yi mi oldu? Kangren artık beynimize ulaşmak üzere. Misak ı Milli diye diye Türkiye sınırlarını kendimize bir arslan kafesi haline getirdik. Dü ünün ki, bu ülke tam 4 yıl Dı i leri Bakanlı ı yapıp da sadece 3 kez yurtdı na çıkan siyasetçiler görmü tür.

Hesapla ma kaçınılmaz görünüyor. Er veya geç...

- 1 Bkz. 19 ubat 1920 tarihli Genelkurmay muhtırası, Cab. 24/116, CP 2275, ek D, s. 7 8; aktaran: Marian Kent, "Great Britain and the F.nd of the Ottoman Empire", Editör: Marian Kent, *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Londra 1984, s. 193, dipnot 180.
- 2 Bu konu manın tamamı *Yakın Tarihin Kara Delikleri* (stanbul 2007, Tima Yayınları) adlı kitabımda mevcuttur (s. 162).

II MENDERES' N RUHU

Dirimden korkmayacaktınız. Ama imdi milletle el ele vererek Adnan Menderes'in ölüsü ebediyete kadar sizi takip edecek ve bir gün sizi silip süpürecektir.

Adnan Menderes'in idamından önce yazıp dostu Gıyasettin Emre'ye göndertti i mektuptan.

Osmanlı'nın da bir Demokrat Partisi vardı!

Tarih, müziğin duyulamadığı ölü noktaları bulunan kötü incedilmiş bir konser salonuna benzer.

Archibald MacLEISCH

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, pireler berber iken,...

Bir siyasî partinin tarihini anlatmaya böyle başlanmaz, biliyorum. Lakin işi, Demokrat Parti'nin serencamını anlatmaya gelince, gayri ihtiyari bu kelimeler dökülüyor insanın dilinden. Hayırdır, neden acaba?

Sebebi şu ki, Demokrat Parti hakikaten masalımsı bir ömür geçirmiştir. Bir bakıyorsunuz adeta inlanıyor ve aniden çekiliyor siyaset sahnesinden. Zirvelerden uçurumlara, tehditlerden alkışlara, umutlardan batmanlarca keder yüküne doğru çingiraklı bir geçmişi ev sahipliği yapmış bu güne kadar.

te Demokrat Parti'nin 1909'dan 2007'ye uzanan 88 yıllık bilançosu.

Tarih denilince varsa yoksa "Cumhuriyet tarihi"ni belleyenler Demokrat Parti'nin 7 Ocak 1946'da kuruldu

unu tekrarlayacaklardır papa an gibi. Do ru, bu tarihte Refik Koraltan'ın, çi leri Bakanı Hilmi Uran'a kurulu dilekçesini vermesiyle Demokrat Parti resmen kurulmu tur ama burada ince bir fark vardır: Bu, partinin ilk de il, Cumhuriyet dönemindeki ilk kurulu uydu. Demokrat Parti'nin bir de Osmanlı tarihinin sisleri arkasında kaybolmu yitik gövdesi vardır ki, yeterince bilinmez.

İk Demokrat Parti ne zaman kuruldu?

ttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularından Arnavut brahim Temo ve Avrupa'dan damızlık gençler getirterek Türk ırkını 'islah' etmeyi Batılıla manın kökten çözümlü olarak gören Dr. Abdullah Cevdet'in 1909'da kurdukları ılımlı, medenî ve tehlikeli davaları olmayan bir parti vardı: Osmanlı Demokrat Fırkası. Kadroları ço unlukla Hukuk Fakültesi (Mekteb i Hukuk) ö rencilerinden olu uyordu. Bu kadronun da esası, 7 Aralık 1907'de Selanik'te gizlice kurulan Selamet i Umumiye Kulübü mensuplarına dayanıyordu. (Her ta ın altında Sabetayist ba - lantı arayanlara benden bir ipucu!)¹

Osmanlı Demokrat Fırkası'nın kurulu amacı, giderek Türkçülü e a ırlık vermekte olan ttihatçı iktidarın kar ısında Türk olmayanların devlete ba lılı nı korumaya ve ho nutsuzluklarını gidermeye çalı maktı.

Iginçtir, daha sonraki yıllarda klasik Türk musikisinin önde gelen bestekârlarından biri olacak olan Muhlis Sabahattin Ezgi (1888 1947) de Me rutiyet yıllarında bu partinin faal elemanları arasında boy gösteriyordu.

Osmanlı Demokrat Fırkası (ODF) yönetimi, davasını kamuoyuna iyice anlatabilmek için *Selâmet i Umûmiye* ve *Hâkimiyet i Milliye* gibi gazeteler çıkartıyor ama gelin görün ki, memleketi Abdülhamid'in zulmünden kurtaracakları vaadiyle i ba ına gelen ttihatçıların en ufak bir ele tiriye tahammül gösterememeleri yüzünden sıkıntılar içinde kıvranıyordu. Gazeteleri defalarca kapatıldı, onlar

da ba ka isimlerle çıkarttılar. Hatta zamanın Harbiye Nazırı (Milli Savunma Bakanı) Mahmud evket Pa a, partinin ba kanı brahim Temo'yu ça ırıp bastonunu gösterek tehdit etti ve unları söyledi:

*Muhalefetten vazgeçmezseniz sizi sopa altında geber-
tirim.*

Giderek insafsızla an ttihatçıların baskı ve zulmü kar ısında partiyi bırakıp Arnavutluk'a giden ibrahim Temo'dan sonra Osmanlı Demokrat Fırkası sahipsiz kaldı ve 21 Kasım 1911 'de kurulan Hürriyet ve tilaf Fırkası'na sosyalist Osmanlı Ahrar Fırkası ile birlikte katılarak kapandı.² Böylece Ittihad ve Terakki iktidarının somut uygulamaları kar ısında geni bir muhalefet cephesi örgütlenmesine kar ıarak siyasî hayatına veda eden partinin 1946'da küllerinden yeniden do an bir Anka ku u olacağını o sıralarda tabii hiç kimse bilemezdi.

Böylece Türkiye'nin gördü ü ilk Demokrat Parti'nin talihsiz ba langıcı, sonraki hayatına da örnek te kil etti. Zulüm ve baskılara, hatta darbelere kar ı direni ve sonra da günün birinde kapısına kilit vurulması gelene i bundan sonra da Demokrat Parti'nin yakasını bırakmayacaktı.

kinci Demokrat Parti

smet nönü'nün "tek adam"lı ı ve CHP'nin tek partili düzeni devam ederken, kinci Dünya Sava ı bitti ve ABD'nin ba ını çekti i 'Batı blokı ile ba ını Sovyetler Birli i'nin çekti i 'Do u bloku' arasında ülke kapmaca oyunu ba ladı. Tam bu sırada Türkiye, Yalçın Küçük'ün tartışmaya açtı ı, Sovyetler'in Kars ve Ardahan'ı istedi ine dair haberlerle (güya aslı faslı yokmu bunun!) çalkalandı ve o panikle de kendisini Hür dünya blo unun içinde buluverdi.

Tabiatıyla hür dünyanın da bazı nazikane istekleri vardı Türkiye'den. Böyle tek adam, tek parti, parti devle

ti, dernek kurma ve sendikalar üzerindeki kısıtlamalar vs. gibi 'komünizan' kanun ve uygulamaların sava sonrası demokrasilerinde yeri olamazdı.

Bunun üzerine Türkiye idaresi, Max Thornburg başkanlı ında bir ABD'li heyet tarafından tepeden tırna a didik didik edildi, kirli çama ırları elden geçirildi ve sonuçta mevcut halimizle Batı blo una giremeyece imiz, dolayısıyla siyasî yapımızı hızla reformdan geçirmemiz gerekti i usulünce 'tavsiye edildi'. Bu usturuplu uyarı üzerine nönü, CHP dı ında bir partinin kurulmasına engel bulunmadı nını söyleyerek çok partili hayata giden yolu açtı ve ardından, daha önce istifa eden veya ihraç edilen 4 eski CHP'li tarafından (Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü) Demokrat Parti kuruldu.

Aslında Demokrat Parti'nin kurulu unun hemen ardından ülke çapında hızla te kilatlanmasında nönü'ye di bileyen eski ttihatçı kadroların katkısını görmemek için kör olmak lazım. Yoksa CHP dı ında bir partinin onun kar ısında aynı hızda örgütlenmesini açıklamak mümkün olmazdı.

Her neyse, tam evlere enlik bir seçim olan 1946'da bütün engellemelere ra men mecliste grup kurmayı baran DP, 1950 Mayıs'ından 1960 Mayıs'ına kadar Türkiye'nin modernle me ve kalkınma sürecinde motor rolü oynadı; CHP'yi ve nönü'yü tam 10 yıl boyunca sandı a gömmeyi ba ardı. Ancak brahim Temo'nun Demokrat Fırkası'nın ba ına gelenler DP'nin de ba ına gelmekte gecikmedi ve 27 Mayıs askerî darbesiyle hükümet iktidardan uzakla tırıldı ı gibi, yöneticileri ve milletvekilleri de Yassıada'da yargılandı. Nihayet 3 idam ve yüzyılları bulan hapis cezalarıyla Türkiye'de bir dönem tarihe karı mı oldu.

Ancak ihtilalciler ufak bir ayrıntıyı atlamı lardı: Demokrat Parti'yi kapatmayı. Bu i i de genç bir avukat üstlendi; Cemal Özbay adlı eski bir DP'li avukat, son genel

kongresini 5 yıldır yapmadı ı ve Dernekler Kanunu'nu hi-
çe saydı ı gerekçesiyle DP'ye kapatma davası açtı. Dava
mahkemece haklı bulundu u için DP'nin kapısına ikinci
defa kilit vurulmu oldu. Malları hazineye devredildi (2
Eylül 1960).³ Partinin bu defaki ömrü 14 yıl sürmü tü.

DP'nin 1992'de ba layıp Aydın Menderes'in yalpala-
malarına kadar uzanan son dönemindeki ilginçlikleri an-
latmayı biraz ileriye bırakalım.

imdi Demokrat Parti ve Adnan Menderes yönetimini
Amerikancılıkla suçlayan CHP'nin 'Asıl Amerikancı biziz'
nutuklarına bakarak odamızı havalandıralım. Bakalım
sahiden de asıl Amerikancı kimmi ? smet Pa a konu u-
yor, biz dinliyoruz...

Osmanlı Demokrat Partisi (ODP) hakkında birkaç yayın

Sina Aksin, *100 Soruda Jön Türkler ve tihat ve Terakki*, stanbul 1980,
Gerçek Yayınevi, s. 179 180.

Tarık Zafer Tunaya, "Türkiye'de ilk Demokrat Parti: Osmanlı Demokrat
Fırkası (Fırka-i İbad)", *Sosyal Hukuk ve ktisat Mecmuası*, Aralık 1949,
s. 119 133.

Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, cilt 1, kinci Me rutiyet
Dönemi*, 2. baskı, istanbul 1984, s. 171 181.

- 1 İlhami Soysal'a göre ODP'nin kurucularının isimleri öyleydi: bra-
him Naci, Giritli Ali, Fuat ükrü, Dr. Hıza Abud, Pertev Tevfik, Yeni-
ehirli Salih, Mustafa, Rıza, Dr Abdullah Cevdet, Dr. brahim Temo.
Bkz. "Türk siyasal ya amında yer almı ba lıca siyasal dernekler, par-
tiler ve kurucuları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 8,
istanbul 1983, leti im Yayınları, s. 2010.
- 2 Kurtulu Kayah, "Hürriyet ve İtilaF", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tür-
kiye Ansiklopedisi*, cilt 5, stanbul 1985, leti im Yayınları, s. 1438.
- 3 Cem Erogul, "Demokrat Parti nasıl kapatıldı?", *Tarih ve Toplum*,
Sayı: 53, Mayıs 1988, s. 68 69.

Sözde de il özde Amerikancı kimmi : Menderes mi, nönü mü?

Do ulular her Amerikalının kendi ülkelerinin üstünlü ü yönündeki dü üncelerine esasen sinirlenir. Yine de kalplerinin derinliklerinde Amerika'ya kar ı gizli bir hayranlık duyar ve onu bireysel özgürlük ve kültür mücadelesinin lideri olarak görürler.

STANVWOOD COBB¹

Türkiye'de sa ve sol kesimlere mensubiyet, oyuncuların film icabı aldıkları isimlere benzer biraz. Solun tohumlarını atanların de il de popülerle mesine hizmet edenlerin (mesela Nazım Hikmet) Avrupa'da sa kabul edilen üst sosyal kesimden, yani Osmanlı aristokrasisinden gelmi olmaları, buna mukabil sa ın öncüsü kabul edilenlerin önemli bir kısmının alt ve orta sınıftan, yani halktan gelmi olmaları (mesela Mehmed Akili yeterince açıklayıcıdır. Bu açıdan bakılırsa Türkiye'nin siyasî yelpazesindeki sol partiler ile sa partilerin su geçirmez bir bölmeyle birbirlerinden ayrıldı ı varsayımının manasızlı ı daha net olarak görülür.

Geçenlerde kapım çalındı. Kargocuymu gelen. Nevzat Pakdil Beyefendi'nin göndermeyi vaat etti i TBMM

Yayınları kolisinden *ismet inönü'nün TBMM'deki Konu - maları* adlı 3 ciltlik derleme² çıkınca az kalsın çı lı lı ko yuverecektim. Ne de olsa evket Süreyya Aydemirin me hur etti i deyi le ' kinci Adam'ın uzun siyasî hayatı boyunca çizdi i **hileli** zikzakları bizzat kendi konu mala- rından takip etmenin keyfi varmı olacaktım böylece.

Bu kitapta bir araya toplanan nönü'nün TBMM ko- nu maları sayesinde açık seçik görüyoruz ki, ikide bir Türkiye'yi "küçük Amerika" yapmakla suçlanan ve sanki ABD'nin Türkiye'deki acentasını gibi itilip kakılan De- mokrat Parti, me er bu i te pek masummu . Hatta CHP'nin ve nönü'nün eline su bile dökemezmi . Yine ay- nı kitaptan anlıyoruz ki, TBMM'de açık açık Amerikan dostu oldu unu, Türkiye'nin çıkarlarının mutlaka ABD'nin yanında olmakta yattı nı haykıran ki i de ismet Pa a'dan ba kası de ilmi .

Diyeceksiniz ki, bunu yeni mi ö rendin? A ustos 1944'den itibaren Fa ist kampla flörtünden tornistan ederek sava ı kaybedece ini kör sultanın bile anladı ı Al- manya'yla ili kileri aniden kesen ve hatta ona son anda sava dahi ilan eden (tabii bunu bizden ba ka kimse cid- diye almamı tı, o ayrı bahis), ardından 25 Nisan 1945'te San Fransisko konferansına temsilci gönderirken kendisi de bo durmayı Tek Parti idaresini bitirece i demecini veren, böylece ABD ve müttefiklerine göz kırıp el sallayanın ismet Pa a oldu unu biliyordum ku kusuz. Hatta 1948'de Türkiye'ye davetli gelen ABD'li uzman Max Wes ton Thornburg'un Türkiye Cumhuriyeti'nin belli ba lı kurumlarını ve cümle bilgi ve evrakını ba tan aya a didik etti i ve ula tı ı sonuçları bir rapor halinde ABD yetkili- lerine sundu u da yabancı oldu um bir bilgi de ildi. Yine de ismet Pa a'nın, üstelik Meclis çatısı altında, üste- lik de muhalefetteyken bu denli net bir dille ABD yanlısı oldu u iddiasında bulundu unu itiraf edeyim ki, yeni ö rendim.

imdi vakit kaybetmeden geçelim smet nönü'nün itiraflarına ve bakalım 1960'da gerçek Amerikancı kim mi , o anlatsın bize.

Tarih 25 ubat 1960'tır. inönü TBMM kürsüsünde co mu tur. Bakın neler döktürmü o hararetli tartı malaların ya andı ı günde, beraber okuyalım:

Birle ik Amerika NATO'dan evvel yardımcımız, NATO içinde müttefikimiz, CENTO içinde ittifakın te vikçisi ve bunlardan ba ka iktisadi, mali alanda kuvvetli deste imiz olmu tur... Siyasi partilerin hiçbirinde Amerika münasebetlerini kıymetli tutmayan bir telakki yoktur. Biz, • I P ise, bu yeni münasebetlerin 15 sene evvelki kurucusu ve 15 seneden beri sadık taraftarıyız. Bizim kanaatimizce ABD dostlu unun temelini Hükümetten Hükümete bir münasebet manzarasının ötesinde, milletten millete münasebet kaidesinde sa lam olarak muhafaza etmek lâzımdır.

Demek ki neymi : inönü'ye göre ABD bizim yardımcımız, müttefikimiz, iktisadî ve malî alanlarda destekçimiz mi , bir. 1960 yılında, yani 27 Mayıs'tan 3 ay önce partiler arasında zaten farklı dü ünen de yokmu , iki. O tarihten 15 yıl önce, yani 1945'te ABD ile ili kileri ilk ba latanın CHP oldu undan gururla bahsediyormu , üç. ABD ile ili -kiler öyle yalnızca hükümet politikalarıyla ilgili olmayıp bizzat iki millet arasındaki kalıcı bir dostluk ve ili kiymi , dört.

Durun, bununla de yetinmiyor smet Pa a; ABD ile ili kilerin o kadar sa lam tutulmasını istiyor ki, onu sakın ola iki milletin dostlu una, sadece çıkar hesaplarına dayamak ekinde anlamayın. Çünkü Pa a ya göre Amerika Birle ik Devletleri kadar halkı ve kültür alemi de Türkiye'nin iyili ini istemekte ve dostlu u "milletten millete" olarak benimsemektedir. Partiler, iktidarlar gelip geçicidir ona göre, ancak ABD ile dostlu umuz kalıcıdır.

nönü son söz olarak unları söylemekten alamaz kendisini:

Amerika emin olmalıdır ki, kendisi için en sağlam müttefik [olan] Türkiye, demokrasi ile idare edilen bir Türkiye olacaktır.

Hiçbir yoruma açık kapı bırakmayan bu net, kategorik ifadelerden sonra Türkiye'yi ABD politikalarına teslim edenlerin sözüm ona çıkarıcılar ve Demokrat Parti yetkilileri oldu unu, buna karşılık Cumhuriyet Halk Partisi'nin başkanı beri anti Amerikan bir duruş sergiledi ini hala tekrarlayanlar çıkacak mı, merak ediyorum.

Çıkar bence. Zira hafızası ve süreklilik fikri tahkim edilmemiş bir toplumda her 5-10 yılda bir herkes rüyet masasında yerini değiştirebilir ve bir süre sonra kimse kimsenin daha önce nerede oturdu unu hatırlayamaz ve sorgulayamaz olur. Lakin rüyet oyunu da devam etmektedir bu arada, önemli olanın oyunun devam etmesi oldu una inanmış ızdır bir kere.

te ileride görece imiz gibi, 14 Mayıs 1990 günü "*silahlı kuvvetlerin birliğiyle Türkiye'yi hiçbir yere götürmek mümkün değildir*" diyen SHP'li Deniz Baykal'ın bugünlerde CHP Genel Başkanı sıfatıyla apoletli emuhtıraya can havliyle sarılmasındaki farkı *çeli ki* olarak mı, yoksa *takiyye* olarak mı değerlendirilmekte gerekti ine karar veremeyi imizin esas sebebi budur.

- 1 Stanwood Cobb, *Gerçek Türkler*, Çeviren: Hasan Kaya, 2. baskı, İstanbul 2006, Maviyağaç Yayınları, s. 120.
- 2 *smet nönü'nün TBMM'deki Konu maları, 1920-1973*, 3 cilt, Ankara 1992, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Hüzünlü bir Dı i leri Bakanı portresi

Ataktı, laflarını ç i nemezdi, do ru hedefe giderdi, hassasiyetlere bakmazdı. O bakımdan pek diplomat de ildi. Sevilmezdi, fakat sayılırdı. Çünkü, söylediklerinde her zaman fikir ve mana vardı.

Semih GÜNVER

Onun hakkında, "Parti arkada ları arasında, hali, tavır, giyini i, konu u u. "R" harflerini telâffuz edemeyi i, kimseyi takmayı ı, kırıcı davranı ları ile sanki uzaydan gelmi bir yaratık gibiydi" diyordu diplomasiden bir arkada ı, ve ekliyordu: "Takatinin hududu yoktu, mücessem faaliyet idi." *Sunday Times'a* bakılırsa o, muhtemelen Türkiye'nin yeti tirdi i en yetenekli Dı i leri Bakanıydı. *The Times* ise bu tespite "en zeki" sıfatını da ekliyordu.

Peki kimdi bu aykırı, yetenekli ve zeki dı i leri bakanı? Herhalde elimizdeki tanımlara 'idam sehpasına tekme vurarak ölümden korkmadı ını gösteren merhum siyasetçimiz' açıklamasını eklersek ço unuz tanıyacaktırdır onu. O, kemikleri artık stanbul Topkapı'da Adnan Menderes ve Hasan Polatkan ile beraber dinlenmeye çekilen Fatin Rü tü Zorlu'dan ba kası de ildir.

Dışeri Bakanı Fatih Rütü Zorlu'nun 16 Eylül 1961 günü idam edilmeden hemen önce çekilmiş son fotoğrafı.

Peki kimdir Fatih Rütü Zorlu?

1910'da anne ve baba tarafından paşanın torunu vebrahim Rütü Paşanın oğludur. Galatasaray'dan mezun olduktan sonra Cenevre'de hukuk okur. Ardından ver elini Dışeri Bakanlığına. Artık Zorlu'nun kaderi uzun yıllar boyunca bu renkli kulvarda şekillenecektir, Türkiye'nin kaderiyle birlikte.

Hariciye deyip geçmeyin, cazip görünür dışarıdan ama iç yapısı, kendisi de bir hariciyeci olan Büyükelçi Semih Günver'in deyişiyle, bir ormana (*jungle*) benzer. Sürekli rekabet, dışeri mensuplarının içini yer bitirir. Dostluklar aldattıcıdır. Büyük balık küçük balığı yutar orada. Alçak gönüllülüğe yer yoktur. Kimse kimseyi gerçekten sevmez.¹

Böylesine kıyıcı bir rekabet ortamında mücadeleye bayağan Zorlu'nun avantajları yok değildir. Paşanın çocuğu ve torunu olmaktan başka, bir de göreve bayağanı yıllarda Atatürk'ün deyişiyle Dışeri Bakanı postuna ısınmış olan Tefik Rütü Aras'ın kızı Emel Hanımla evlenir, üstelik nişan yüzüklerin bizzat Atatürk takar.

Rüzgârı arkasına almıştır ve artık çalışmaya vaktidir. Zorlu hakikaten çalışır. İlk büyük deneyimini Montrö

Antlaşması görüşmelerinde yararlan (1936), ikincisini Hatay müzakerelerinde (1937). Bakandan takdirnamelerle ödüllendirilir.

Ancak Atatürk'ün ölümü ve önü döneminde kayınpederinin bakanlığı bırakması üzerine hamilerini kaybeder ve zor günleri başlar. İsmet İnönü, Ticaret Dairesini yönetir. Görevse yapılacaktır. Bir makine gibi çalıştırılır söylenir. "Makine gibi yorulmaz, makine gibi insafsızdır. Yüzünden etrafını kırıp döktü olur. Ama ki işsel mesele olmaz hiçbir zaman.

Takvimin yaprakları 1950'yi gösterdi inde Türkiye'de iktidar değişir ve Adnan Menderes fırtınasıdır başlar siyasette. Türkiye'nin NATO'ya girişi inde onun ciddi katkısı görülür. Bu tesadüfe bakın ki, Adnan Menderes de hanımı tarafından uzaktan akrabası olmaktadır. Siyasete girmesi için asıl baskı, bir sonraki seçimlerde, yani 2 Mayıs 1954'de gelir. Ailesi ve yakın çevresi onu siyasette görmek istemektedir. Girer.

Devlet Bakanındır artık ve Kıbrıs'ın ateş topu gibi olduğu devirlerden birindeyizdir. Kıbrıs politikasında başarıları ilk adımları atar atmasına ama, bu kendini dış politikaya adamı adama ilk darbe, bizzat Demokrat Parti grubundan gelir. Altı ay süren ilk Bakanlık, 9 Aralık 1955'de DP Grubu'nun meşhur isyanı sırasında sona erer. Bir sonraki bakanlık için artık 2 Kasım 1957'yi beklemesi gerekecektir.

Bakanlık sırasındaki en büyük başarısı, Lozan'da muallakta bırakılan Kıbrıs meselesini yine Lozan'ın 30. maddesine dayanarak Türkiye'nin garantörlüğüne bağlamaktır. Müthiş bir müzakere maratonu içerisinde kendisine Lavrence Durrell'in *Acı Limonlar* adlı romanını delil gösteren Yunanlı meslektaşına Shakespeare'in *Othello'sun* dan cevap yeti tirecek kadar birikimlidir, akıllıdır. Hatta Yunan tarafına en büyük darbeyi nerede indirmişti, bilirmisiniz? Yunan Parlamentosunun Kıbrıs zabıtlarını bul

durup çevirterek ve orada, Yunanlıların gizledikleri EN O S S, yani adanın Yunanistan'a ilhakı tezinin nasıl savunuldu unu İngilizler ve Amerikalıların gözüne soktu u anda. te bu atak üzerine rakibi Averof, "Davayı kaybettik. Zorlu kazandı" demi tir.

Zorlu gerçekten de kazanmı mıdır? Bilinmez. Bilinen bir ey var ki, o da Kıbrıs'ı yeniden Misak ı Millî sınırlarına katmasa bile, en azından Türkiye'nin garantörlük haklarını dünyaya kabul ettiren bu ba arılı antla madan yaklaşık bir yıl sonra, 27 Mayıs 1960 darbesiyle Zorlu'nun kendisini hücrede ve bundan yaklaşık 15 ay sonra da idam sehpasında buldu udur.

Ondan geriye, "Kıbrıs'ı sattı" diye kendisine demedi- ini bırakmayan smet inönü'nün son ba bakanlı ında Kıbrıs'a garantör devlet olarak müdahale etmeye kalkması (ne gariptir ki, nönü'nün CHP'si mecliste bu antla mayaya red oyu vermi tir), daha da ilginç, Kıbrıs'ı sattı ı için kendisine küs olan Bülent Ecevit'in 1974'de Zorlu'nun eseri olan garantörlük hakkımıza dayanarak adaya müdahalede bulunmu olmasıydı. Yani "Karaolan" unvanının arkasında 13 yıl önce ipe korkmadan uzanan ba ın teri yatıyordu.

Zavallı Fatin Rü tü, Yassıada'dakilere bir türlü laf an latamayınca Atatürk zamanında aldığı taktirnamelerden medet ummu tu. İ yaramı görünüyor mu sizce?

1 Semih Günver, *Fatin Rü tü Zorlu 'nun Öyküsü*, Ankara 1985, Bilgi Yayınevi, s. 18. Yazımın hemen tamamında yararlandı ım kaynak Günver'in bu zekâ pırıltılarıyla dolu kitabı oldu.

Teneffüs

Zorlu'nun son mektubu

Fatin Rütü Zorlu son mektubunu yazarken elleri titriyor, her geçen satır onu ölüme yakla tırıyordu... Mektupta unlar yazılıydı:

Sevgili Anneci im, Emelci im, Sevimci im ve Abici im,

İmdi, Cenab ı Hakkın huzuruna çıkıyorum. Sakinim, huzur içindeyim. Benim için üzülmeyin. Sizlerin de sakın ve huzur içinde ya amanız beni daima müsterih edecektir.

Bir ve beraber olun. Allanın takdiratı böyleymi . Hizmet ettim ve erefimi daima muhafaza ettim.

Anne, siz sevdiklerimi muhafaza edin ve Allanın inayetiyle onların huzurunu temin edin. Hepinizi Allaha emanet eder, tekrar üzülmenizi ve hayatta berdevam olarak beni huzur içinde bırakmanızı rica ederim. Allah memleketi korusun.

Ayhan Hünalp, *Da lara Giden Yollar*, İstanbul 1974, 3 Yayınları, s. 46.

Teneffüs

Bir Dı i leri Bakanının idamı

15 Eylül 1961 Cuma günü idama mahkûm edilen ve aynı gün idam hükümleri M.B.K. [Milli Birlik Komitesi] tarafından tasdik olunan üç kişiden Zorlu ve Polatkan gece yarısı bir hücumbotla mralı adasına götürülmü lerdir...

Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idamı i inde cellâtlık yapacak olan altı kişi ve dinftelkinde bulunacak imamlar Cuma günü geç vakit mralıya do ru yola çıkarılmı tı. Cellâtlardan Kemal Ayson ve Hasan İmi eski bekçi, di er cellâtlar kıptiydi (çingene). (Bunlara daha sonra mahkeme kararıyla 150' er lira cellâtlık ücreti verilmi tir.

Zorlu ve Polatkan 16 Eylül 1961 Cumartesi sabaha kar ı 2.40'da Yassıada'ya 30 mil mesafede bulunan mralı adasındaki infaz yerine götürülmü ler, saat 3'ü 5 geçe ikisi hakkındaki hükümler infaz olunmu tur.

Zorlu sehpaye büyük bir so ukkanlılıkla çıkmı tı. Cellâdın telâ etmesi üzerine "acele etme" demi , daha sonra cellâdın iskemleyi çekmesine fırsat vermemi ve iskemleyi iterek kendisini bo lu a bırakmı tı.

Polatkan infaz yerine kendisini kaybetmi halde getirilmi , daha önce mektup yazması için verilen bir kâ ıdı da reddetmi ti, infaz sırasında da hiçbir ey söylememi ti.

Kaynak: 1962 Türkiye Yılı ı, stanbul 1962, s. 151.

te darbecilere silah çeken Cumhuriyet kanı

27 Mayıs 1960, saat [sabah] 5.15. Harp Okulu önünden hareketten hemen birkaç dakika evvel u haber alındı: "Ankara ehrinde Kö k hariç hiçbir yerde mukavemet yoktur. Çankaya ate siz mukavemete devam ediyor."

Celal Bayar'ı göz altına alan heyetin raporundan

Celal Bayar'a "Son ttihatçı" diyebilir miyiz? Siyaset hayatı bakımından konu uyorsak, galiba evet. E er ttihatçılıkla Osmanlı Türkiye eklemlesinde köprü ba rolü oynamı en etkili ve gerçekte tek siyasî örgütün üyesi olmayı kastediyorsak, Celal Bayar'ın 1986'da 104 ya ında ölümüyle örgütün son neferini kaybetti ini söylemekte herhangi bir sakınca bulunmuyor.

O çekirdekten yeti me bir komitacıydı.

40 yıla yakın bir süre Osmanlı ve Cumhuriyet parlamentolarında kesintisiz görev yapmı deneyimli bir siyasetçiydi.

Bakanlık, ba bakanlık, cumhurba kanlı ı gibi yönetim çarkının zirvelerinde ık hızıyla turlamı bir devlet adamıydı.

Mahmut Celal Bayar (1883 1986)

Bankası'nın kurucusu u gibi finans sektörünün öncülü ünü yapmı bir giri imciydi.

Çok partili hayata kazasız belasız geçilmesini sa layan en önemli siyasî aktörlerdendi.

Bu vasıflarının bir kısmı iyi kötü biliniyor. Yalnız Celal Bayar'ın ttihatçı kimli i üzerine kalın bir Cumhuriyet fırçası çekilmi durumda. Halbuki Atatürk de biliyordu ki, bir ttihatçı her zaman ttihatçıdır. Buna ra men Celal Bayar, ölümüne yakla tı ı yollarda daha parlak bir gözdesi olacaktı.

Buna Bankası'nın, ittihatçıların kurdu u tibar ı Milli Bankası'nı yutması örnek olarak verilebilir. 1927 de güçlü olan banka, ittihatçıların kurdu u tibar ı Milliydi, kriz içinde olan banka ise Bankası'ydı. Normalde zor durumda olan Bankası'nın tibar ı Milli Bankası'na katılması beklenirken, tersi oldu ve güçlü olan zayıfa katıldı! Bu, ittihatçılı ın Cumhuriyet rejimi tarafından yutulma operasyonunun sadece bir parçasıydı ve operasyonun ba ında Celal Bayar bulunuyordu.

Bayar'm ittihatçılı ının sonraları da devam etti ini gösteren örneklerin en belirginini, Demokrat Parti'nin kurulu udur. Yeni rejimde kendilerine bir yuva aray ına giren ittihatçılar birkaç ba arısız giri imden, özellikle izmir Suikasti davasından sonra tarumar edilmi ve mecburen yer altına çekilmi lerd. Bekledikleri ortam kinci Dünya Sava ı'nın sonunda dı zorlamaların yede inde do acaktı. Eski ittihatçı Celal Bayar i aret fi e ini atınca ma aralarından çıktılar ve amiral gemisi CHP kar ısında müthi bir hızla örgütlendiler. Böylece Türkiye'nin siyasî tablosu, Cumhuriyet'in çeyrek yüzyılı henüz doldurmadı ı bir sırada ittihatçılıktan gelme iki partili bir sisteme açılıyordu. Ancak nedense DP'nin ba arısında ittihatçıların örgütleyici payı unutturulmu um

Nihayet Celal Bayar eski tüfek bir ittihatçı oldu unu 27 Mayıs darbesinde bir kere daha ispatlama imkânını bulacaktı.

Darbecilerin planı öyleydi: Tanklarla Çankaya'nın kapısına dayanmak, Cumhurba kanını korkutarak kaçmasını sa lamak, sonra da onu yakalayıp bir tank içinde Harbiye'ye götürmek. Ancak bu plan i lemedi, çünkü kar larındaki çetin ceviz, darbe marbe i lerini hepsinden iyi bilen çekirdekten yeti me bir ittihatçıydı.

Re ide Bayar e ini o Mayıs sabahı afak sökmeden darbe haberiyle uyandırdı ında saat 03.30'u gösteriyordu. Celal Bayar kalktı, giyindi ve çekmecesinden çıkardı ı

Çankaya Kökünü basan 'Veteriner General' Burhanettin Uluç, ihtilalden sonra omuzlarda gezerken...

tabancayı ceketinin sol cebine koydu (çünkü solaktı). Ardından yaverini ça ırıp emrini verdi:

Haydi ne duruyorsunuz, dı arı çıkıp darbeyi bastırılm!

Muhafız Alayı komutanı Osman Koksal kendisine kaçmayı teklif etti inde ise verdi i cevap, tank sesleri karısında hala metanetini korudu unu gösterir:

Bir yere adım atacak de ilim. Ben me ru Cumhuriyet kanyım ve sonuna kadar mücadele edece im.

Dedi ini de yapacaktı bu 77 ya ındaki son ttihatçı.

Darbeciler Kö ke girdiklerinde Bayar'ın kar ılarında kaya gibi dimdik durdu unu görünce afalladılar. "Sizi götürülece iz" dediklerinde aldıkları cevap, "*Ben millî iradeyle buraya geldim, hiçbir kuvvet beni buradan alamaz*" oldu. Onun kolay kolay teslim olmayacağını anlayan darbeci "veteriner generali" Burhanettin Uluç Pa a subaylarına avlarını yakalamaları için i aret verdi. Bayar'ın sol eli ce

bine gitti. Tabancayı çekti. Kararını verdi ti: Önce üzerine gelen 4 subayı vuracak, sonra da intihar edecekti. Ne olduysa son anda kan dökmekten vazgeçti ve sol eliyle silahı sol aına dayadı. Tam bu sırada üzerine atılan bir subayın eline vurmasıyla silah yere dü tü ve bundan sonra Bayar'ın darbecilerle minder güre i ba ladı.

Kolunu kısıvrak yakalamaya çalı tılar, olmadı; ceke-tinden çekip dengesini bozdular, olmadı; inatla teslim olmuyordu. Sonunda yaka paça sürüklenerek dı arı çıkartıldı. Esir alınmı bir dü man komutanı gibi zafer tankının üzerinde götürmek istiyorlardı kendisini. Bayar kesin bir dille bir Cumhurba kanını tankla götüremeyeceklerini söyledi kendilerine. Bu direni üzerine subaylar buldukları kırmızı bir kaptıkaçtıyla onu Harp Okulu'na gö-türdüler.

Bayar ile ihtilalciler arasındaki nefes kesen mücadele sonraki günlerde de devam etti. General Cemal Madano lu ne kadar demokratik bir darbe(!) yaptıklarını ispatlamak için mutlaka Cumhurba kanı'nın istifa etmesini istiyordu. Kö kten yaka paça dı arı çıkartılan bir Cumhurba kanı kendili inden istifa ederse me ruiyet sorununu halledeceklerini dü ünüyorlardı. Yine Bayar'ı ikna etmek kolay olmamı tı. Direnmi ti. Ancak 28 Mayıs'ta, o da silah zoruyla istifa mektubunu imzalatabildiler.

Bayar ne mahkeme sürecinde, ne de hapishane günlerinde herhangi bir yılgınlık belirtisi göstermi ti. Ülkeye ve ahsına yapılanları, kemeriyle intihar ederek cevapsız bırakmamak istedi. Ölmekten son anda kurtarıldı. O kendisini kurtaranlara, 'Niye kurtardınız ki?' diyordu.

Direni i ba arılı olamasa da, ttihatçıların öyle kolay lokma olmadı ını göstermi ti ya, bu yeterdi. Bir örgüt adamıydı ne olsa. Ba arı de il, mücadeleydi önemli olan. Zaten bir rivayete göre Bayar da kendisini yakalamaya gelen generalin veteriner oldu unu ö renince öyle demi tir:

Koskoca Cumhuriyet kanı bir veteriner pa'asına teslim
olduktan sonra biz bu darbeyi zaten hak etmi'iz.¹

Not: Celal Bayar'ın Çankaya Kö'kü'nde yakalanı'ıyla ilgili ayrıntılı bilgi-
ler için u kaynaklara bkz.

U ur Mumcu, *inkılâp Mektupları*, 6. baskı, stanbul 1993, Tekin Yayıne-
vi.

M. Emin Aytekin, *htilâl Çıkmazı*, stanbul 1967, Dünya Matbaası, s. 38
vd.

Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Ba'ına: 27 Mayıs 1960*, stanbul 1968, Kitapçılık
Ticaret Limited irketi, s. 106 (Harp Okulu Komutanı olan Ulay, ha-
diseyi kısaca geçiyor).

Orsan Öymen, *Bir htılâl Daha Var... (1908 1980)*, 3. baskı, stanbul 1986,
Milliyet Yayınları, s. 252 258.

Emin Karaku , *40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü le te Ankara*, stanbul 1977,
Hürriyet Yayınları, s. 498 502.

1 Nakleden: Hüsamettin Cindoruk. Bu ifade Cindoruk'un Davut Dur-
sun'un *27 Mayıs Darbesi: Hatıralar, Gözlemler, Dü ünceler* (stanbul
2001, ehir Yayınları, s. 86) adlı kitabındaki konu masında geçiyor.

Vatanı kurtarıcılardan kurtarmak

Politikacı, Türk subayını yorulmaz bir
gayretle ihtilâlcı olarak in a etmenin
mükemmel bir mimarıdır.

M. Emin AYTEK N

Almanların ikinci Dünya Sava ı'ndaki a ır yaralarını
ba arıyla sarmı devlet ba kanlarının en önde geleni
Konrad Adenauer'ın dü üdürücü bir tespitini tekrar ha-
tırlamakta fayda var. Der ki Adenauer: " *Tarih, önlenebile-
cek felaketlerin toplamıdır.*"

Önlenebilecek, yani insan eliyle meydana getirilen fe-
laketler. Mesela? Mesela sava lar... Ne bileyim, mesela i -
kenceler, yanlı kararlar veya darbeler. Özellikle darbele-
ri Adenauer'ın sözünü etti i 'önlenebilecek felaketler'e
dahil etmemizde büyük fayda var.

Buraya bir ba ka Alman kökenli zatın, Yahudi sosyo-
log Norbert Elias'ın sarsıcı yakalay ını ba ka bir yazıda
açmak üzere çengelli i neyle asıyorum: nsano lu do al
afetlerde birbirine yardımcı olmak için çırpınır ama siya-
sî afetlerde bunun tam tersini görürüz. Hatta bu afete
maruz kalanlara acıma duygumuzu dahi yitiririz.

Neden acaba? 27 Mayıs ihtilalinin gerçekle ti i ay
do an kızların adını Nuray (anlarsınız ya, nurlu ay!) ko

Peki bu noktaya nasıl gelmi 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a ba layan gece tanklarıyla stanbul'u ziyarete gelmi olan ihtilalcimiz Orhan Erkanlı? Öyle zannedildi i gibi fazla uzun sürmemi gelmesi. Henüz 27 Mayıs'tan iki gece sonra sivil hayatı yönetmenin silahları sivriltmekle alakası bulunmadı ı dank etmi kafasına.

29 Mayıs ak amı Ankara'ya giden Davutpa a tank birli i komutanı Orhan Frkanlı, ihtilalci subay arkadaşlarının Ba bakanlık'ta çalı tı ını ö renir ve içeri girer. Gördü ü manzara kar ısında gayri ihtiyari a ırır:

Bakanlar Kurulunun toplantı salonuna girince a kınılım bir kat daha arttı; 50 60 ki ilik bir kalabalık kabine toplantısı yapılan masanın etrafında kısmen oturmu , kısmen ayakta, her kafadan bir ses çıkıyor... Bunlar kimdi, ço unu tanımıyordum. M.B.K. [Milli Birlik Komitesi] denen bu topluluk muydu? Bizim Atatürkçüler Cemiyeti ne ne olmu tu? Eski arkadaşlarımız nerede idiler? Kafam bir sürü soruyla doldu...

Koskoca ihtilali silah zoruyla yapmı olan toplulu un bu darmada ınık manzarası son güne kadar ya ayacaktı. Ancak Orhan Erkanlı, o gece eve gitmek üzere dı arı çıktığında üç gün içerisinde memleketi ne hale dü ürdüklerini daha iyi anlar. öyle yazar hatıratına o gece hissettiklerini:

Sabaha kar ı Ba bakanlıktan çıktım, iddetli bir ya mur ya ıyordu, taksi bulamadım ve annemin Cebeci'deki evine kadar yaya yürüdüm. Üç gündür Türkiye'yi idare ediyorduk, fakat binecek bir araba bulamıyorduk. Bu yürüyü bana iyi geldi; daldı ım rüyalardan ayıldım, *yıktı ımız devletin altında kaldı ımızı... idrak ettim.*

Devlete bir gecede el koyanların bunun arkasını nasıl getireceklerinin resmidir bir bakıma darbeci Erkanlı'nın o gece gördü ü. Rüya sona ermi tir. Bu sona eren rüyayı, yine bir ihtilalcinin a zından dinleyelim. Bu defa konuan Emin Aytekin'dir:

"ORDU + CHP = De i mez iktidar" formülünü düstur it-tihaz edenlerin ihtirasları sınır tanımıyordu. Onlar için bu neticenin elde edilmesi için her ey mubahtı... Ta ki CHP sempatizanları ço unluk elde edinceye kadar Ordu ile oy nanmalı idi... Komutanlar, Orduyu politikanın kuca ına atmı olduklarını idrak edemedikleri gibi, politikacı da... Kumandanlı demokrasinin temelini attı ının farkına va-ramamı tır.²

Darbeler, kesin çözüm gibi görünen kesin sorunların ebesidir, dersek Konrad Adenauer'e nazire yapmı mı oluruz?

- 1 Orhan Erkanlı, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular...*, 3. baskı, istanbul 1973, Baha Matbaası, s. X.
- 2 M. Emin Aytekin, *ihtilâl Çıkmazı*, stanbul 1967, s. 233.

Asker Menderes'e Cumhurba kanlı ını teklif etmi , sonra da asını tı!

Menderes'e sonsuz övgü, Bayar'a sonsuz yergi...
Gürsel Pa a'nın mektubunun hülâsası i te budur!
E er Menderes tek adam kalmak istiyorsa,
orduya dayanarak kar ısındaki son parti
kurucusu ve devlet adamını tasfiyeye giri sin ve
böylece darbecilere gün do sun!

Mükerrem SAROL

Çok a ırıyoruz yazdıklarınıza, diyor beni bir vesileyle kar ılarında gören okurlarım. 'Çok a ırıyoruz...' 'Allah Allah! Neden acaba?' diye bana geçiyor a ırma sırası. Anlattıklarım hiç bilinmeyen eyler de il ki? Ben 'bilinmeyen gerçekler'den de il, daha çok ve belki de en çok 'unutulan gerçekler'den söz ediyorum. Ve hep önümüzde bir yerlerde öylece durup bizi bekledi ini dü ündü ümüz sözde 'apaçık' gerçeklere, soru sorarak didiklememiz gerekti ini söylüyorum ve bunu karınca kararınca yapmaya çalı ıyorum. Belki de farkım burada...

Kabul edelim ki, hafızamız epeyce zayıf. Hızla erozyona u ruyor bilgilerimiz. Hafızamızın mıknatıslı ı azalmı . Bir televizyoncu dostum, Türkiye'de ortalama bir insanın bir olayı aklında 23 gün tutabildi ini tespit ettik

lerini söylediklerinde a ırmı tım. Sanırım artık pek a ırmayaca ım. Çünkü tarihçi lean Paul Roux'nun *Orta Asya* adlı kitabının sonunda söyledi i gibi, "Tarihte bu kadar sık a ırmamızın nedeni, tarihi yeterince iyi incelemeyi imizdir".¹

O zaman havanın yeterince inatçı bir pusla kaplı oldu u günümüzde 27 Mayıs darbesinin üzerinden günümüze ı ıklar dü ürmeye devam edelim. Bakalım yakın geçmi in unutulmuş çehresinde hangi gerçekler ı ıldı? Sormaya ve yeniden hatırlamaya çalı alım.

Her ey o mektupla ba ladı...

Hangi mektupla?

Canım, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel'in 3 Mayıs 1960 tarihini ta ıyan u 'gizli' mektubundan söz ediyorum.

Diyeceksiniz ki, neresi gizli? Haklısınız tabii. imdiye kadar bir de il, hatta bir çok yerde yayınlandı. Mesela 1995 yılında çıkan Alparslan Türke 'in hatıralarında { *ahinlerin Dansı*) bir fotokopisi yer aldı. Geçen yıl Devlet Ar ivleri Genel Müdürlü ü ba ka belgelerle birlikte bu mektubun üzerindeki sınırlamayı kaldırdı ve internet kullanıcılarına dahi açtı. Erdal en de *Yassında nın Karakutusu* adıyla Zaman Yayıncılık'tan çıkan derleme kitabında mektubun Ba bakanlık Ar ivi'ndeki orijinalini bir kere daha kamuoyuna takdim etti vs.

Ne var ki, bence bu mektubun anlam ve önemi üzerinde yeterince durulmu de ildir. imdiden u kadarını söyleyeyim ki, bu mektup kadar darbecilerin ve darbeciliğin ikiyüzlülü ünü çıplak bir ekilde ortaya koyan belge az bulunur. Tam anlamıyla tarihe geçecek bir mektuptur elimizdeki.

Tahliline sonra geçece iz. Fakat önce mektubun mahiyetini beraberce hatırlamaya ne dersiniz?

2 Mayıs 1960 gecesi, bir gün sonra izin alıp pijamalarını giyerek emeklilik günlerine başlayacak olan Orgeneral Cemal Gürsel ile devrin Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes arasında gizli bir görüşme cereyan eder. Gürsel Pa'nın da, Ethem Bey'in de gidiattan pek memnun olmadıkları besbellidir ve kötüye gidiin baskı sorumlusu olarak tek bir kişi iyi, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı görmekte dirler. Her ikisine göre de Celal Bayar bin an önce Cumhurbaşkanı'ndan istifa etmeli ve yerine daha uygun birisi, yani üzerinde uzlaşmaları Bakan Adnan Menderes geçmelidir.

O gece bu fikir üzerinde uzlaşan ikili, mektubun altına kimin imza atacağını da konuurlar ve Cemal Pa tarafından imzalanmasına karar verirler. Gürsel imzalayacak, Ethem Bey ise Bakan'a ulaştırma işini üstlenecektir.

Bunun üzerine Gürsel ertesi sabah ihtilalcilerle arasındaki irtibatı tein eden Albay Alparslan Türkeş'i yanına çağırarak tarihî mektubu yazdırır. Mektubun üç nüsha olarak daktilo edildiğini, birisinin Türkeş'te 'hatıra' olarak kaldığını, diğerinin Ethem Menderes'e verildiğini, üçüncüsünün ise Cemal Gürsel'de kaldığını o sırada Devlet Bakanı olan Dr. Mükerrrem Sarol'un hatıralarından öğreniyoruz²

Ancak sonradan arkadaşları tarafından "Brütüs", yani "hain" diye yaftalanacak olan Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes, Cemal Gürsel Pa'yla ortaklaşa yazdıkları bu kritik mektuptan Bakan'ı nedense "ayak üstü" haberdar eder. Adnan Bey sadece kendisini öven kısmını ve devamında da bir iki maddeyi dinledikten sonra mektuba fazla önem vermez görünür ve Celal Bayar'ın ondan haberi olmaması için bakanını özel olarak tembihler. Bunun üzerine Ethem Bey de mektubu bir kasaya kilitler ve Yassıada'da yeniden ortaya çıkana kadar da orada unutulur.

İmdi geliyoruz meselenin başı teline.

' te o ok belge'

Mektubun özellikle ba langıç kısmı ve 1. maddesi çok önemli. Cemal Gürsel'in üslubu tatlı sert. Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'i muhatap alan mektup öyle ba lıyor:

Aziz Vekilim;

Dün geceki konu malarımızdan cesaret ve ilham alarak zatıalilerine, memleketin huzur ve istikran için alınması lazım gelen tedbir ve kararlar hakkında dü üncelerimi arz etmeyi milli ve vatani bir vazife bildim.

(...)

Muhterem Vekilim; u hakikati kabul etmek lazımdır ki Kayseri hadiseleriyle ba layıp son karar ve gecici olaylara kadar devam eden vak'alar vatanda ruhunda derin tesirler ve Hükümete kar ı telâfisi güç ho nutsuzluklar yaratmıştır. *Hele Ordunun Talebelere kar ı akılsızca kullanılması i in vahametini artırmı , Ordu mensuplarında da huzursuzluk ve güvensizlik hisleri belirmi , korkulan ey olmu , Ordu politikaya kar ı tırlmı tır* [italikler bana aittir M.A.].

Sayın Vekilim;

Bu ahvâl küçümsenecek; cebir ve iddetle geçici tirilecek eylerden de ildir. Memleket, Hükümet ve partinin dü - tütü ü bu mü kül vaziyeti kurtarmak için sukünetli fakat ciddi ve zecri tedbirler almak lazımdır. Bu tedbirler unlar olmalıdır:

1. Cumhuriyet kanı istifa etmelidir. *[Dikkat: Tam burada metinde bir cümlelik bo luk dikkat çekiyor. M. A.]* Cumhuriyet kanlı ına Sayın Adnan MENDERES getirilmelidir. Bu muhterem zatı her ey ra men Milletin ço unlu unun sevmekte oldu una kaniim, bu sevgiden istifade edilerek kırılanların gönülleri alınmalı ve millete yeniden güven telkin edilmelidir.

Orijinal imlasına hiç dokunmadan aldığım mektubun ba tarafı böyle. Gerçi üzerinde ufak tefek düzeltmeler

yok de il. Mesela ilk cümlede yer alan "Dün geceki konu malarımızdan cesaret ve ilham alarak", "konu malarımızın ı ı nda" yapılmı . Tabii 3 Mayıs ile mektubun Yassıada'ya sunuldu u tarih arasında emekliye ayrılacak olan "Cemal Aga" devletin bir numaralı koltu una oturmu tur ve elbette imdi hapiste bulunan bir 'dü ükten (ihtilalden sonra Demokratlara böyle hitap edilirdi) "cesaret ve ilham" alacak de ildir!

Sonra 1. maddenin üzerindeki paragrafın 2. satırında ufak bir rötu dikkati çekiyor. Burada geçen "partinin" kelimesi, anla ılan sakıncalı gelmi olmalı ki, sonradan "partinizin" olarak düzeltilme yoluna gidilmi . Böylece ilkinde sanki mektubu yazan ki i partiyi benimsiyormu gibi bir hava varken, ikincisinde kendini dı arıda tutmaya çalı mı .

Fakat asıl de i iklikler, resimlerden de görülece i üzere 1. maddede toplanıyor. Yukarıda bu maddenin orijinal halini beraberce okuduk. imdi Cemal Gürsel'in Osmanlıca el yazısıyla 'düzeltti i' halini yine beraberce okuyalım. Bu defa Alparslan Türke 'in *ahinlerin Dansı* adlı hatıralarında yayınlanan metni kullanaca ız:

1. Cumhurba kanı istifa etmelidir. Çünkü bütün fenalıkların bu zattan geldi ine memlekette umumi bir kanaat vardır.³

Hepsi bu kadar... Peki nerede o bir paragraf dolusu Menderes övgüleri? Tamamen buharla mı görünüyor.

Sonuçta Menderes'in adı bilinçli olarak silinerek sanki sadece Celal Bayar aleyhine yazılmı bir mektup görüntüsü veriliyor. 3 Mayıs 1960 günü milletin ço unlu unun sevdi i Ba bakan'ın Cumhurba kanlı ına getirilmesiyle kırılmı olan gönüllerin yeniden kazanılaca ına inanan Orgeneral Cemal Gürsel, yeni konumunda mahkemenin kendisinden istedi i mektubu basına açıklarken, mektubu çarpıtarak i in içinden sıyrılmaya çalı mı tı.

Çünkü oldu u gibi açıklansaydı tek ba ına bu mektup bi-
le darbecilerin (o zamanki deyi le ihtilalcilerin) iki yüzlü-
lü ünü bir ayna gibi yansıtacak ve muhtemelen Yassıada
mahkemelerinin seyri de bundan etkilenebilecekti.

Mektup Yassıada'da neden okunmadı?

Yassıada duru maları sırasında gündeme gelen ve
mahkemece aslı istenen mektubun Cemal Gürsel Pa-
a'nın Ba bakan Adnan Menderes'i öven ve hatta kendi-
sine Cumhurba kanlı ı teklifinde bulunan kısmının san-
sürülenerek basına verildi i biliniyor. Ancak de i tirilen
mektubun tek nüsha yazılmadı ı ve mahkeme safahatı sı-
rasında cereyan eden kritik bir hadise nedense gözlerden
kaçmı tır.

Mektubun Yassıada'daki serüvenini öyle toparlaya-
biliriz:

Bir soru: Biri Ba bakanlık Ar ivi'nde bulunan, öbürü
de Türke 'te kalan ve burada iki nüshasını yayınladı ımız
mektubun üçüncü nüshası nerededir? Ethem Mende-
res'in kasasına bulunan nüsha nerededir? Ailesinde oldu-
u söyleniyor ama imdiye kadar henüz ortaya çıkmı de-
ildir.

Adnan Menderes'in avukatı Burhan Apaydın'la 4 Mayıs
2007 günü yaptı ım telefon görü mesinde Yassıada muha-
kemeleri sürecinde bu mektubun de i tirilmemi bir aslı
oldu unu bir nöbetçi subaydan gizlice ö rendi ini ve "Se-
ni de içeri atarız" tehditlerine ra men (nitekim atılacaktır)
mahkemede okunmasını talep etti ini söylemi ti.

"Tarih kar ısındayım" diyerek tehditlere ra men tale-
binden vazgeçmeyen ve sonuçta cezaevini boylayan Bur-
han Apaydın'ı asıl a ırtan ki i, kendisini kurtarmak için
çırpındı ı Menderes olmu tu.

Türke 'in Burhan Apaydın'a söyledi ine göre mektup
27 Mayıs'ın temelini çökertecek ve yargılamanın seyrini

etkileyecek güçte bir kanıttı. Belki de Menderes o mektup sayesinde idamdan kurtulacaktı. Çünkü burada Menderes'e bir 'tertiple' hazırlandı ı anlamı çıkıyordu. Hem arkalıdayız, hatta sizi ödüllendirece iz demek, hem de sadece 23 gün sonra artık ne de i tiyse Cumhuriyet kanı yapmaya layık gördü ünüz adamı apar topar yakalayıp hapse atmak ve sonunda da ipe çekmek nasıl bir eydir? Anlamak gerçekten de mümkün de il.

Ne var ki, Apaydın'a göre, Adnan Menderes, Yüksek Adalet Divanı Ba kanı Salim Ba ol'un mektubun mahkemede okunması talebini hala anlamayan bir tutumla reddetmişti. Hıtalalin ba ındaki adamın kendisine Cumhuriyet kanlı ı teklifinde bulundu u Adnan Menderes tam da kendisini idamdan kurtaracak bir mektubun okunmasını neden istememi ti? Apaydın "Baskı ve silah zoruyla reddetti", diyor. Bence bunun daha derin bir sebebi var. Birazdan görece iz.

Ancak o derin sebebe geçmeden önce söylemeliyim ki, ne kadar önemli olursa olsun, tarih, ar ivlerden çıkan bir tek belgeyle (yeniden) yazılamaz. Onu i lemek ve ait oldu u bütünün içine oturtmak gerekir. Gürsel'in mektubu üzerinde adeta bir arkeolog titizlikle kazı yapmamızın sebebi bu...

Not: Sayfa 127'de orijinalini verdi imiz Gürsel'in mektubunun Bakanlık Ar ivi'ndeki nüshasına u internet adresinden ula ılabiliyor: <http://upload.wikimedia.org/wikisource/tr/7/78/LettertoDefenceMinister.pdf>

- 1 Jean Paul Roux, *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık*, Çeviren: Lale Arslan, İstanbul 2001, Kabala Yayınevi, s. 440.
- 2 Mükerrrem Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, cilt 2, İstanbul 1983, Kervan Yayıncılık, s. 1028.
- 3 Hulusi Turgut, *Türke 'in Anıları: ahinlerin Dansı*, İstanbul 1995, ABC Yayınları, sondaki Foto raf ve Belgeler bölümünde (sayfa numarası verilmemi).

Menderes'ten darbecilere 'i birli i' teklifi

[Menderes Yassıda duru malarında] Daha ilk günden "Muhterem Subay Beyefendiler" tabirinin yaratıcısı olmu tu. Sonra ihtilalin samimiyetine inandı nı söyledi.

Ayhan HÜN ALP¹

Sonradan Cumhurba kanı olarak silahların gölgesinde Çankaya'ya tırmanacak olan Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel, 2 Mayıs 1960 günü Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'le yaptı ı görüşme bir konuda mutabakata varmı tı. Kendisi zaten emekliye ayrılacaktı, Bakan'ın da gidici oldu u söyleniyordu. Ancak her ikisinin de Celal Bayar'la arası iyi de ildi. Öyleyse hala halk tarafından sevilen Ba vekil Adnan Menderes Çankaya Kö kü'ne çıkmalı ve hızla kötüye giden i leri düzeltmeli, kırınlıkları bir an evvel gidermeliydi.

öyleyse Ba vekil'e bir mektup yazılmalı ve uyarılmıydı. Ancak Yassıda duru malarında Yüksek Adalet Divanı Ba kanı Salim Ba ol'un Adnan Menderes'e yönelik ikazında dedi i gibi de ildi i in aslı. "Kara Kuvvetleri Komutanı size gereken uyarıyı bir mektupla yapmı . Niçin gere ini yerine getirmediğiniz?" demi ti Ba ol ve o uyarı

mektubunu okutmu tu. Ethem ve Adnan Menderesler mektubun 1. maddesinin de i tirildi ini fark ettiler ama itiraz etmediler. 'Aslı böyle de ildi', demediler. Hatta bir önceki bölümde gördü ümüz gibi Adnan Menderes, avukatı Burhan Apaydın'ın mektubun aslının okunması talebini dahi reddetmi ti. O soruda kalmı tık, oradan devam edelim imdi?

Neden peki? Menderes neden okutmamı tı o kendisini kurtarabilecek mektubu?

Menderes'in Yassıda stratejisi

Do ru ya da yanlı , merhum Adnan Menderes gerek 27 Mayıs sabahı yakalandıktan sonra, gerekse Yassı ada'da kendisine göre uzla macı ve munis bir savunma stratejisi belirlemi ti. Bu stratejide askere ve darbecilerin kurdu u Milli Birlik Komitesi'ne en ufak bir tarizde, satta mada bulunmayacak, saldırgan de il, savunmacı bir yol izleyecek ve onlara daima güven telkin edecekti. Hele o me hur uyarı mektubunu yazan ve 3 Mayıs günü kendisini Cumhurba kanlı ı makamına layık gören Cemal Gürsel yok mu, onunla daima iyi geçinecek, üzerine asla ve kat'a toz kondurmayacaktı. Umudu, bu yumu ak stratejiyle muhtemel bir affa layık olabilmektir.

Oysa sabık Cumhurba kanı Celal Bayar ve Dı i leri Bakanı Fatin Rü tü Zorlu gibi darbecilere direnen Demokrat Partililer de yok de ildi. Hatta Bayar'ın asker Çankaya Kö kü'nü bastı nda darbecilere silah çekti ini ve son çare olarak intihar etmek üzere silahı kendi kafasına dayadı ını, ancak bunda ba arılı olamadı ını görmü tük. Kendisini Çankaya Kö kü'nün merdivenlerinden sürükleyerek çıkaran subaylara, "Ben halkın oyuyla geldim, beni buradan çıkartamazsınız" diye ba ırıyordu 77 ya ndaki kurt ttihatçı.

Ne yazık ki, Adnan Menderes onun kadar iradesi güçlü ve olayların sacında pi mi kararlı bir iç dünyaya sahip

de ildi.² İlk darbeyi yedi i "bebek" davasından sonra tek bir kurtulu yolu oldu unu görmü tü: Darbecilerle iyi geçinmek ve bu vahim hatadan dönmelerini beklemek. Denilebilir ki, Menderes, idam kararının açıklanmasına kadar idam edilece ine asla inanmadı. Çünkü mutlak bir hata i ledi ine inanmıyor ve bu hatadan bir ekilde dönülece i, affa u rayaca ı ve yeni dönemde yıldızının tekrar parlayaca ı ana kavu aca ı umuduyla ya ıyordu. Bu yüzden idam kararı yüzlerine okundu u zaman Bayar kulaklı ını yere fırlatıp sert adımlarla dı arıya çıkmı , Zorlu metanetle dinlemi , Hasan Polatkan ve Menderes ise kelimenin tam anlamıyla oldukları yerde çökmü lerdı. (Polatkan mahkeme salonunda kararı dinlerken Menderes, intihar girişiminden sonra, uyandı ında yüzüne kar ı tebli edilmi ti idam kararı.)

Ne diyorduk? Fvet, mahkemeden Menderes tek bir çıkışı yolu oldu unu görmü tü. De il mi ki kendisini Cumhuriyet kanlı ına layık görenler yapmı tı bu darbeyi, o halde ne yapıp edip kendisini kayıracaklar, en azından affedeceklerdi. Zaten aynı duygularla hareket etmi ti 27 Mayıs sabahından itibaren. Son ana kadar askerlerin kendisini darbecilere kar ı korumak üzere alıkoymaya geldiklerini dü ünü mü tü.

Ne masumiyet yarabbi! Yoksa ne gaflet mi demeliydim?

"Orduya inancı kutsal bir tutku gibiydi"

Bakan arkadaşlarından Dr. Mükkerrem Sarol'a bakılırsa, Menderes'in "Orduya inancı kutsal bir tutku gibiydi." Hatta yakalandıktan sonra getirildi i Harbiye'de darbenin kudretli Albayı Alparslan Türke 'e söyledi i u sözlerin sürpriz olmadığını bilmek lazım:

Biz, iki siyasî parti olarak saç saça, ba ba a birbirimizle çok çetin bir mücadeleye girmi tik. Çok sert bir tartışma

Değiştirilen Mektup

Asis Vekilim ;

on işığı altında
Dün geceli konuşmalarımızdan ~~haber~~ ~~ve~~ ~~ilham~~ ~~olarak~~
zatiyelerine, meclletin huzur ve istikrarı için alınması
fazla gelen tedbir ve kararlar hakkında düşüncelerimi arz
etmeyi vâdî ve vatanî bir vazife bildim.

Hayin Başvekilim açıklamalarını dinledim ve okudum;
bunlarda, bazı düşüncelerimin kabulüne müsait bir nokta
hesabı mevcut olmadığı aşikâr olarak belli ise de, genede
görüştürmelerim sizlere iblağınla zaruretine inanıyorum.

Muhterem Vekilim; şu hakikati kabul etmek lazımdır ki
Kayseri hadiseleriyle başlayıp son karar ve fenni olaylara
kadar devam eden vak'alar vatanımız ~~hakkında~~ ~~derin~~ ~~tesirler~~
ve hükümete karşı telâfisi güç husumetsizlikler yaratmıştır.
Böyle Ordunun Yalabaklara karşı kullanılacağı için
vahasetini arttırmış,Ordu mensuplarında da huzursuzluk ve
güvensizlik hisleri belirmiş,korkulan şey olmuş,Ordu poli-
tikaya karıştırılmıştır.

Hayin Vekilim;

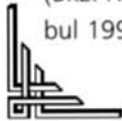
Bu akvâl kıçumsenecek, cebir ve şiddetle geçiştirilecek
şeylerden değildir.Meclset,İnkısaat ve partinin ~~hakkında~~ ~~bu~~
mühtel vaziyeti kırtarmak için sukunetli fakat cıvı ve pro-
ri tedbirler almak lazımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır:

1. Cumhurbaşkanı istifâ etmelidir.

Hayin Vekilim
Cumhurbaşkanlığına ~~Hayin Vekilim~~ ~~başvekilim~~ ~~başvekilim~~
lidir. Bu muhterem zati her şeye rağmen vâdî ve vatanî
mukarrefe olduğu gibi, bu mevzuda istifâ ettiler
kırılanların ~~gözümleri~~ ~~alınması~~ ve vâdî ve vatanî ~~şey~~
telkin edilmiştir.

Hayin Vekilim
Hayin Vekilim
Hayin Vekilim

İşte 3 Mayıs 1960 tarihli ünlü mektubun Yassıada'da okun-
mak üzere Cemal Gürsel'in el yazısıyla 'düzeltilmiş' nüshası.
(Bkz. Hulûsi Turgut, *Türkeş'in Anıları: Şahinlerin Dansı*, İstan-
bul 1995, ABC Yayınları.)

1954 seçimleri efsanesi ve gerçekler

Devrin gazetelerine bakılırsa 2 Mayıs 1954 seçimlerinde İstanbul'da 231 numaralı sandıktan oy pusulası yerine bir reçete çıkmış . Sandık kurulunun a kınlık içerisinde okuduğu bu sinir hastalıkları reçetesinin üzerinde, "Bu rejim de hastadır" yazıyordu .

Bu fıkralara ta çıkartan olayı niçin anlattığını merak edenlere hemen söyleyeyim: Daha dün denilebilecek kadar yakın bir tarihte yapılan 1954 seçimlerini ara tıran fakirin zihni de kelimenin tam anlamıyla "reçetelik" olmak üzere.

Canım bunda ne var? Demokrat Parti, tarihinin en farklı zaferini, CHP de en büyük hüsrânını o seçimde yaşamadı mı? Bundan daha açık, bundan daha net bir seçim sonucu karısında bile kafanız karıyorsa, yani ne diyelim? gibi eyler söylüyorsanız bu **kö enin** yeni konuklarından olmalısınız. Bir süre sonra hiçbir eyin göründüğü gibi olmadı na alı ırsınız nasıl olsa.

22 Temmuz 2007 günü belki de siyasî tarihimizin sonuçları en erken açıklanan seçimine imza atıldı. Saatler henüz 24'ü göstermeden neredeyse bir kaç vekil farkıyla kimlerin eline mazbatayı alacağını bile ö renmi buluyorduk o gece.

rı da azalmı tır! Evet azalmı tır! Nasıl mı? Kendi sözlerini aktarayım da günah benden gitsin:

Aslına bakılırsa, 1954 seçimlerinde Halk Partisi 1950 seçimlerine bakarak 304.000 oy da fazla almı tı. Demokrat Parti ise 1950 seçimlerine bakarak 375.000 oy kaybetmi ti.¹

a kınlık uçurumlarında kula ınızı u uldarken bir sonraki sayfaya geçiyor ve u satırlarla kar ıla ıyorsunuz gözleriniz falta ı gibi açılırken:

Fakat madalyonun bir de ters tarafı vardı: Evet, Halk Partisi Meclis çatısı altında, yıkılırcasına ezilmi ti. Ama daha önce de i aret etti imiz gibi, smet Pa a hiç de oy kaybetmemi ti ki!.. Tersine olarak 1950 seçimlerine göre, aldı ı oylar artmı tı. Demokrat Parti ise, aynı ekilde kıyaslanınca, 1950 seçimlerine göre oy kaybetmi ti. Zaten seçim kanununun cilvesi olarak, biri Meclise 488, di eriyse ancak 31 mebus getirebilen bu iki partinin toplam oyları arasındaki fark, ancak 600.000 oydan ibaretti.²

Diyelim ki, fakir gibi tek kaynakla yetinmeyip sa lam ve güvenilir bir veriye ba vurmak istiyorsunuz; açıyorsunuz *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisinin* 8. cildini ve demokrasi tarihimizle ilgili çalı malarından tanıdı ınız Tevfik Çavdar'ın satırlarıyla kar ıla tı ınızda hayretiniz tavana vuruyor. Zira yazara göre, 1954'de CHP oylarında "300 bin dolaylarında mutlak bir artı ", DP oylarında ise "350 bin dolaylarında" bir azalma olmu tur.³

Aklınız iyice karı ıyor elbette.

Gerçi her iki ara tırmacı da oy oranı bakımından DP'de artı , CHP'de azalı oldu unu kabul ediyorlardı. Sonuçta aldı ı oylarla DP 488, CHP ise 31 milletvekili çıkarmı tı. (Bu rakamlar da kaynaklarda bazı farklılıklar arz ediyor ama imdilik onları bir kenarda bırakıp ba ımıza yeni bir i almalıyız isterseniz.)

Benim üzerinde durdu um asıl ince nokta, DP oylarında azalma, CHP oylarında artma varken bunun nasıl

Celal Bayar 1954 seçimleri öncesinde Taksim Meydanı'nda konu uyor.

bir seçim zaferi veya hezimetini sayılabildi iye ilgili. Dü ünün, oyunuz azalıyor ve tarihî zafer kazanımı sayıyorsunuz kendinizi; oyunuz artıyor ve tarihî hezimete u ramı sayılıyorsunuz.

Sizi bu iki kaynakla ba ba a bırakırken ben kafamı fena halde karı tıran noktayı didiklemeye devam ediyorum.

kilemden kurtulmak için güvenilir oldu unu dü ündü üm bir TBMM kayna ına ba vurmak istiyorum. Ancak buradaki rakamlar daha önceki kaynakları açıkça yalanlıyor. Buna göre, 1954'de DP oyları, 1950 seçimlerine göre bırakın azalmayı, 910 bin civarında artarken, CHP oyları, bırakın 300 bin dolaylarında bir artı ı, tersine 15 bin civarında azalıyordu. statisti in altında kaynak olarak eski adıyla D E, yeni adıyla TÜİK görünüyordu.⁴

O zaman bizzat TÜİK'in kaynaklarına ba vurmak daha do ru olmaz mıydı? Girdim TÜİK'in internet sitesine ancak orada verilen resmi rakamlar yine farklıydı. 1954'de CHP oylarında bir artı vardı ama rakam farklıydı. CHP 1954'de 1950'ye göre oylarını 45 bin civarında artırmı tı! DP oyları da 1954'de artmı tı artmasına ama artı 910 bin de il, 922 bindi.⁵ (Nitekim gazeteci Tekin Erer,

1960'larda kaleme aldı ı *On Yılım Mücâdelesini* adlı kitabında bire bir TÜİK'in rakamlarını vermektedir.⁶⁾

imdi meselenin bam teline vurmaya geldi sıra. Bu 'veriler' arasından hangisi 'bilgi'dir ya da gerçek bilgidir? CHP oyları yükselmiş midir, düşmüş müdür? DP oyları artmış mıdır, azalmış mıdır? Artmış veya azalmış sa gerçek rakamlar nelerdir? Devletin istatistik kurumu bile 1966'da CHP'nin oylarını artırırken 2007'de azaltıyorsa biz hangi kaynağa güveneceğiz? Hadi Aydemir ve Çavdar yanıldı diyelim; iyi ama CHP'nin 1954'deki oyları 1966 yılındaki resmi istatistikte 15 bin azalırken, nasıl oluyorsa bugün 45 bin artabiliyor! Ve aradaki 60 bin oyu sevgili istatistikçilerimiz hangi karanlık çöplüğe atıyorlar?

TÜİK'in de erli Bakanım dostum Ömer Demir Beyefendi belki bir cevap bulabilir derdime. Umudum onda anlayacağımız...

Yıllardır kendimce Osmanlı tarihi üzerindeki yanlış bulutlarını temizlemeye uğraşıyorum. Benimki de iğzarlilik yani: urada burnumuzun dibinde bunca karanlık varken ben de kalkmışım...

- 1 Evket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı (1899-1960)*, 6. baskı, İstanbul 1998, Remzi Kitabevi, s. 225.
- 2 Aydemir, *age*, s. 226.
- 3 Tefik Çavdar, "Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 8, İstanbul 1987, İletişim Yayınları, s. 2027-2028.
- 4 İhsan Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusum (1877-1920)*, 2. baskı, Ankara 1998, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No. 54, s. 101. Aynı metne internetten ulaşmak isteyenler için bkz. http://www.thmm.gov.tr/kultur_sanat/vavinlar/vavin054/054_00_005.pdf
- 5 <http://uavw.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do>
- 6 Tekin Erer, *On Yılım Mücâdelesini (Türkiye'de Parti Kavgalarının 2. Cildi)*, İstanbul 1963, s. 235.

Aydın Menderes babasını temsil edebilir mi?

Basına yansıdı ı kadarıyla 22 **Temmuz** 2007 seçimlerinden evvel CHP'ye katılan İhan Kesici, Aydın Menderes'ten 'helallik' istemi . Neden? Kendisi 'sa cı' ya, CHP'nin de Adnan Menderes'i astıran parti olarak adı göklere çıkmı . Sonuçta Kesici CHP'ye giderken sabık Ba bakan'ın o lundan helallik isteyerek seçmenine 'Ben aslında oradayım' mesajını vermi oluyormu . Aydın Bey de babasının yalnız biyolojik de il, siyasî varisi oldu unu da göstermi .

Acaba öyle mi gerçekten de? Aydın Menderes babasının siyasetteki me ru varisi olabilir mi? 1991 2007 yıllarında söyledikleri ve yaptıklarına bakılınca pek de öyle bir me ru hakkı bulunmadı ı sonucuna varmak zor de il. Bir bakalım isterseniz. Buyurun.

DP yeniden do uyor...

Ekim 1991 seçimlerden sonra kurulan D YP SHP koalisyonunun demokratikle me tedbirleri arasında 12 Eylül'de kapatılan siyasî partilere yeniden hayatıyet kazandırmak için Siyasi Partiler Kanunu'nda de i ikli e gidilece i de vardır. Bu geli me üzerine eski Demokrat Partili

lerin kurdu u Demokratlar Kulübü yönetim kurulu, DP'nin de açılabilmesini gündeme getirmeye karar verir.

15 Mayıs 1992 günü Celal Bayar'ın kızı ve damadı Ni lüfer Ahmet hsan Gürsoy çiftinin Çiftehavuzlar'daki evinde toplanan eski DP milletvekilleri bir bildiriyle bu konudaki görüşlerini kamuoyuna duyururlar. Bildiride öyle deniliyordu:

DP, do u undan itibaren Türk milletinin ço unlu unun güveninin kazanımı , siyasî tarihimizin içinde sa lam ve milletimizin kalbinde seçkin bir yere yerle mi tir. Bu partinin mensupları olan bizler, partimizin maruz bırakıldı ı hukuka aykırı i lemlerin de ma duru olarak DP üzerindeki "kapatılmı " olma gölgesinin kaldırılmasını, Tarih ve Kamuoyu önünde talep ediyoruz.

Bunu 2 gün sonra Ankara'daki DP'lilerin toplantısı ve bildirisi izleyecektir. Böylece DP'nin yeniden açılması, kamuoyunun gündemine girmi oluyordu. Hatta eski zmir Senatörü Beli Beller, "Hiç belli olmaz, vefalı Türk milletinin arzusuna uyarak Demirel'in Ba kanlı ında DP'yi tekrar kurarız" diyerek umut gülücükleri bile da ıtabiliyordu.

Ancak buradaki amacın, DP'yi yeniden kurup siyaset sahasına sürmek de il, tarihî bir hatanın ortadan kaldırılmasını sa lamak oldu unu belirtelim. Yok yere kapatılan parti bir kere hukuken açılsın da, sonra gerekirse kendi kendini fesh etsindi.

Meclis Anayasa Komisyonu'nda teklif görüşülürken o zaman RP milletvekili olup bu yazının yazıldı ı tarihte Cumhuriyet kuruldu undan bu yana "her ne sebepten olursa olsun" kapatılan bütün partilerin açılması söz konusu olacaksa teklife sıcak bakacaklarını ifade etmi ti. Komisyon da DP'nin de yeniden açılacak partiler arasına dahil edilmesi üzerinde mutabakat sa landı ve nihayet 3821 sayılı

kanunla 18 Haziran 1992 tarihli oturumda DP yeniden açılma hakkını elde etmiş oldu.

1992 Temmuz sıcak geçeceğine benziyordu. Partilerinin paslı kilidini açma hakkını kazanan eski tüfek DP'liler yeniden toplandılar ve uzun müzakereler sonucunda siyasete dönme kararını aldılar. Eski bakanlardan ve DP'nin yeni Genel Başkanı Hayrettin Kırkmen bu sırada "DP'yi kurup gençlere teslim edecekmiş" diyordu.

iyi de kim? Lider kim olacaktır? Hem "efsanevi lider" Celal Bayar 1973 seçimlerinde Ferruh Bozbeyi'nin Demokratik Parti'sini sonuna kadar desteklemesine rağmen halktan yeterli oy alamamışken, bu zorlukları bugün kim başarabilecektir? Zaten Adnan Menderes'in en küçük oğlu Aydın Menderes de DP'ye pek sıcak bakmamakta, sıcak bakmamak ne kelime, açılmasının *hata* olduğunu söyleyip yeni bir parti kurmanın hazırlıklarına soyunmaktadır.

Aydın Menderes DP'ye karşı

Aydın Menderes'in o günlerde yayınlanan bir demeci:

DP yeniden açılın, sonra malları Hazine'den devr alın-sın,... mallar ya bir hayır kurumuna ya da DP hatırasını ya atacak bir vakfa devredilsin, devir işleminden sonra da kapatılsın. DP'nin hatırasının bugünkü siyasî çeki benim içine sokularak yıpratılması doğrudur. Herhangi bir başka partiye katılma kararı [da] alınmamalıdır. Ben böyle bir siyasî oluşumun içinde değilim.¹

Bu denli net konu olan Aydın Menderes yeni partinin kuruluşu için harekete geçmemiştir ya, DP'liler akindır. Aydın Bey bir parti kuracak idiyse bunu kuruluş hazırlıkları yapan DP'nin başına geçerek gerçekleştirmeyi neden tercih etmemiştir?

1955'ten beri yapılamayan 5. genel kongre 29 Kasım 1992'de Ankara'da bu endişeler altında toplanmıştır.

Aydın Menderes çağırılı oldu u halde kongreye katılmamı , babasına geçecek i Büyük Demokrasi Partisi'ni kurma hazırlıklarına son sürat devam etmişti.

Bu arada beklenmedik bir gelişme oldu ve 16 Ocak 1994'de DP delegeleri olağanüstü kongreye çağırıldı. Hayırdır in aallah! Son kongrenin üzerinden henüz 1,5 ay geçmi ken bu ne idi?

Mesele kongre günü anlaşıldı. Ba langıçta DP'nin yeniden açılmasına ve siyasete girmesine karşı çıkan Aydın Menderes o gün bazı arkadaşlarıyla DP kongresine gelmi ve daha önce kapatılmasını uygun gördü ü DP'nin genel başkanlığına resmen adaylığını koymu tu. Herkes a kındı. Bazı G K üyelerinin de deste iyle genel başkan seçilen Aydın Bey'in bu operasyonu, sonunda mahkemelere düşecekti.

Görevine balamak üzere parti genel merkezine geldi inde kapıda *tekbirle* kar ılanan Aydın Menderes'in bu dönemde epeyce yo un bir îslamî e ilim içinde bulundu u gözden kaçmıyordu.

Mücahit Menderes!

Ardından Aydın Menderes bir viraj daha aldı. Açılmasına öyle böyle razı oldu u ama kendisini fesh etmesini ve siyasete girmemesini istedi i partinin genel başkanlığını baskın bir seçimle ele geçirdikten sonra yakla an seçimlerde DP'nin barajı geçemeyece ini anlayınca bir süre ANAP'la flört etmi , 1995 Aralık'ında ise babasının (ve kendisinin) partisini yüz üstü bırakıp Refah Partisi saflarına katılmı tı. Hem de öyle böyle de il, tam katılma...

"Seçime kadar de il, mezara kadar RP'liyim" sözleri ona aitti. *"RP'yi kendi evim olarak gördü üm için geldim"* sözleri de. Bu defa sloganlar biraz de i mi ti. RP'ye iltihak törenini izleyen partililer *"Mücahit Menderes"* diye kar ılamı lardı onu. Hem de öyle bir günde katılmı tı ki,

buna insanın 28ubat ve 27 Nisan darbelerinden sonra inanacağı dahi gelmiyor. Özellikle kandil gününe denk gelen bir Cuma günü Necmettin Krbakan'ın partisine katılan Menderes'i yeni genel başkan, "O bize rahmetli babasının emanetidir" diye başına basması ve törene katılanların merhum Menderes'e birer Fatiha okumalarını istemiştir.

Aydın Bey ise habire döktürüyordu:

Artık inananlar için vakit geldi. Hakkı yenenler için vakit geldi. Artık afak doğuyor. 24 Aralık seçimleriyle RP iktidara geliyor. 25 Aralık'tan itibaren, bu ülkede tskimin neye uygun olduğu u de il, neyin İslama uygun olduğu tartışılacaktır.

Ne? Ne? Ne?

"25 Aralık'tan itibaren, bu ülkede İslamın neye uygun olduğu u de il, neyin İslama uygun olduğu tartışılacaktır" öyle mi? 28ubat'a açık davetiye gibi de il mi?

Bugün muhtemelen birçok eski İslamcıyı bile rahatsız edecek bu alabildiğine radikal söylem, belli ki Erbakan'ı da aştırmıştır. "Sen bizim muhitlerimizde olmamana rağmen nasıl böyle uurlu oldun?" sözleri tahmin edilebileceği gibi Hoca'ya ait.

DP misyonunun Refah'ta tecelli ettiği inandıran için bu partiye geçen Menderes, Gürcan Dağ gibi bazı arkadaşlarıyla birlikte milletvekili seçildi, hatta RP'nin genel başkan yardımcılığına kadar getirildi. 15 Mart 1996'da geçirdiği talihsiz kaza sonucu boynundan aldığı felç olan Aydın Menderes, bu defa ilginç bir çıkışı yapacak ve 28ubat kararlarını imzalamadığını için Erbakan'ı kıyasıya ele tirecekti.

Ardından RP'nin kapatılması üzerine kurulan Fazilet Partisi saflarına katıldı ve 18 Nisan 1999 seçimlerinde FP'den milletvekili seçildi. Ancak bu defa da Merve Kavakçı'nın türbanıyla TBMM'ne girmesinin iddetle aley

hinde bulundu, partisinin tutumunu a ır bir dille ele - tirdi.

Nihayet onu, "pazara kadar de il, mezara kadar" slo- ganyla girdi i Milli Görü 'ten 6 Mayıs 1999'da istifa eder- ken gördük, istifasını geri alması için yapılan teklifleri reddeden Aydın Menderes u sözleriyle belli ki 5 yıl için- de aldı ı keskin virajların muhasebesini yapmakla me - guldür: *"Bir de geri dönersem herkesin kafası büsbütün karı ır."*

Onu en son, 2000 yılında Anayasa Mahkemesi Ba ka- nı Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurba kanlı ı adaylı ına itiraz ederken hatırlıyoruz. Sezer'in aday olduktan sonra görevinden istifa etmesi gerekti ini, aksi takdirde anaya- sayaya aykırı hareket edilmi olaca ını söylediye de ba ım- sız milletvekili olarak o sırada "Sezer humması"na tutul- mu olan mecliste sesini duyuramadı.

A ar'la beraber Kırat'ı ahlandırmak...

15 Nisan 2001'de bu defa DYP'ye katılırken görüyoruz Aydın Menderes'i. 7 Ocak 2004'de DYP Genel Merke zi'nde yaptı ı konu mada² Demokrat Parti çizgisinde yer alan siyasetçileri tek tek sayarken, bir zamanlar "mezara kadar" diyerek saflarına katıldı ı RP FP'yi ve Erbakan'ı asla zikretmemi olması, daha önce ele tirdi i Demire!, Çiller ve A ar'ı DP'nin me alesini elden ele ta ıyanlar ka- filesine onurla dahil etmesi de ilginç bir geli me olarak not edilmelidir. Halen kendi sitesinde yer alan konu ma- sında öyle dedi i aktarılıyor Aydın Bey'in:

Allah var DP'den sonra da merhum Gümü pala'sı da ol- sun, de erli cumhurba kanımız, büyü ümüz sayın Süley- man Demirel de olsun, arada DYP'nin genel ba kanlı ını yapmı olan rahmetli Ahmet Nüsret Tuna ve Yıldırım Av- cı olsun, sayın Çiller olsun bütün genel ba kanlarımızla bugüne kadar ve bundan sonra da en ba arılı bir biçimde bu me aleyi ta ıdı. Elbette ki yeni genel ba kanımız sayın

A arda milletin sözünü bu ülkede ne olursa olsun geçerli kılmak için ve milletimizin birlik ve bütünlü ünün muhafazası için bu me aleyi ta ıyacak ve milletimizle el ele vererek bu Kırat'ı mutlaka bir kere daha ahlandıracı ız. Buna yüzde yüz inanıyorum.

Hatta hızını alamayıp DYP etrafında bir toplanma ça rısında dahi bulunmu tur:

Gün toparlanma zamanıdır, gün Kırat'ın etrafında birlik ve bütünlük sa lama zamanıdır. Türkiye'nin buna ihtiya cı vardır, Türkiye'nin DYP'ye ihtiyacı vardır. Türkiye'nin, DYP'nin de sizlere ihtiyacı vardır.

Ba nınız döndü biliyorum ama unu da eklemeyece im: 7 Ocak 2004'de bunları söyleyen Menderes, 1,5 yıl sonra, 15 A ustos 2005'te a zımızı hayretten bir karı açıkta bırakan u cümleleri sıralayacaktır:

Artık DYP'nin misyonu falan kalmamı tır. DYP, tutarsa bir takım insanları meclise ta ıyacak, denk gelirse bir ko alisyonda bakan yapacak bir araca dönü mü tür. Bugünkü haliyle DYP, Türkiye'nin hiçbir ihtiyacına cevap vermiyor, AK Parti ile arasında hiçbir fark yoktur. Bugünkü DYP'nin mevcudiyeti, esasen AKP'nin ekme ine ya sürmekten ba ka bir ey de ildir... Bugün DYP'nin varlı ıyla yoklu u arasında bana göre bir fark yoktur.

Yıl 2007. O artık DYP'li de il. Onu bu defa DYP ile ANAP'ın DP çatısı altında birle mesi te ebbüsleri sırasında sanki DP'nin tek ve mutlak adresi kendisiymi gibi konu urken gördük. Konu uyor, konu uyor, konu uyordu:

Mehmet A ar ile Erkan Mumcunun kurdu u mevcut Demokrat Parti babamı temsil etmiyor.

Peki bütün bu çeli kiler girdabında 'Siz babanızı temsil edebiliyor musunuz Aydın Bey?' diye sorma hakkımız olmayacak mı acaba?

Not: Aydın Menderes'in Demokrat Parti'nin yasa ının kaldırılması ve yeniden kurulu uyla ilgili tavırları konusundaki bilgileri u kaynaktan derledim: Rıfkı Salim Burçak ve R. Güner Sarısözen, *Demokrat Parti'nin Politika Hayatına Yeniden Giri i*, Ankara 1997, Demokratlar Kulübü Yayınları.

1 *Milliyet*, 41 em m u z 1992.

2 <http://www.aydinmenderes.com/index.php?kategori=menderes&id=202>

III CHP'N N GÜNAH GALERİSİ

Nereden çıktı ı pek iyi bilinen bazı propaganda yaygaraları,
Amerikan yardımının Türk ba ımsızlı ına bir darbe
oldu unu, u kadar milyon dolar kar ılı ı kendi varlı ımızı
Washington'a kaptırdı ımızı ortalı a yaymak istedi... Bugün
yurda yardım elini uzatan Amerika, bu hizmetine kar ılık
bizden ne toprak ne üs istiyor... Nihayet ne Amerika, ne
ngiltere, ne de öteki hürriyetçi milletler, hiçbir devlete kar ı
gizli bir maksad besliyor de illerdir. Gaye, barı ı kurtarmak
ve insan topluluklarına insan gibi ya amak imkânlarını
sa lamaktır.

Nadir Nadi, "Amerikan yardımı",
Cumhuriyet, 15 Temmuz 1947

nönü nasıl cumhurba kanı seçildi?

Mustafa Kemal bana unları söyledi: 'Seni [Lozan'a] ancak ikinci murahhas [delege] olarak yollayabilirim.

Birinci murahhas olarak da smet Pa ayı dü ünüyorum... Sen daima kafa ile müstakil hareket edersin. smet ise emrimden dı arı çıkmaz.

Kâzım KARABEK R¹

12 Kasım 1938 günkü gazeteler, yeni Cumhuriyet kanının smet inönü oldu unu yorumsuz ve "inanılmaz bir sessizlik içinde" duyuruyorlardı okurlarına. Hatta Kemalist yönetimin sözcülerinden Falih Rıfık Atay, olayı daha da düzle tirerek, "Kamutay [Meclis], dün Atatürk'ün hatırasını a layarak takdis ettikten sonra, ilk i olarak smet önü'yü devlet reisli i vazife ve hizmetine ça rırmı tır" ekinde sunmaktaydı.¹

G örev ve hizmete ça rılmı tır, öyle mi? Bu kadarcık mı yani? Koskoca Atatürk'ün bo alttı ı koltu a oturacak zatın seçilme macerası kamuoyuna böylesine bir basitlik ve düzlükte duyuruluyorsa, üphelenmek için elimizde yeteri kadar sebep var demektir.

O zaman biraz gerilere gidelim ve inönü'nün ilk Cumhuriyet kanlı ina nasıl seçildi ine daha yakından bakma

ya çalı alım. Bakalım bu so uk nevale cümleler hangi mah er kazanlarının dumanını ört bas etmek için sarf edilmi ?

ükrü Kaya cumhurba kanı olursa?

1937'nin ikinci yarısında Atatürk'ün sa lık durumu giderek bozulmakta ve dikkatler kaçınılmaz olarak onun yerine kimin geçece i meselesi üzerinde toplanmaktaydı. Her ne kadar Gazi, Hatay'ın ba ımsızlı ı u runa yollara dü mü se de, bu ani hareketlilik sirozunu azdırmı ve dönü ünde onu yata a esir almı tı, i te o günlerde meclis, ordu ve basın, mevcut cumhurba kanı adayları arasında öne çıkan isimlere yakınla maya ve uzakla maya ba lamı , Atatürk'ün halefi üzerindeki bahisle meler kızı mı tı.

Bu sırada öne çıkan isimler öyleydi: Genelkurmay Ba kanı Mare al Fevzi Çakmak, Ba bakan Celal Bayar, eski Ba bakan smet Pa a ve Atatürk döneminin derin i lerini yürüten, özellikle istihbarata ve polise hakim olan içi leri Bakan ı ükrü Kaya. imdilerde fazla dikkat çekmeyen, hatta unutulmuş ükrü Kaya, o günlerin en etkili ve yetkili devlet adamları arasındaydı ve Harbiye'de bile kendine taraftar toplamaya ba ladı ı dikkatlerden kaçmıyordu.

Taht kavgası

imdi adayları gözden geçirelim.

smet nönü: Heybeliada'da inzivaya çekilmi bulunan ismet Pa a, her ne kadar Atatürk zaman zaman ça ırıp gönlünü alsa da, 1937 sonlarından itibaren gözden dü mü durumdaydı. Prestij ve öhreti, Ba bakanlı ından ziyade Atatürk'e sadakatinden ve Garp Cephesi Kumandanlı ından geliyordu; bir de 15 yıla yakın sürdürdü ü CHP Ba kan Vekilli inden (Ba kan, tabii olarak Gazi Mustafa Kemal'di).

Fevzi Çakmak Özellikle asker cephesiyle kimsenin tartı maya cesaret edemedi i Fevzi Çakmak'ın öhret ve erdemi geni halk kitlelerini ve ba ında bulundu u orduyu memnun edebilirdi ama meclis ve örgüt buna pek sıcak bakmıyordu. Üstelik de anayasada Cumhurba kanı adayının milletvekili olması zorunlulu u vardı. Bu da Mare al'in Reiscumhurluk ihtimalini daha ba tan zayıflatıyordu.

Celal Bayar. Atatürk'ün nönü'den sonra yeni gözde siydi, özellikle Bankası ba arısıyla göz doldurmu tu ama CHP örgütü onu bütünüyle kucaklamamı tı ve nönü yanlısı devletçiler tarafından sürekli topa tutuluyordu.

ükrü Kaya: çileri Bakanlı ma ilaveten Recep Peker'in istifasından sonra CHP Genel Sekreterli i koltu una da oturan ükrü Kaya, Dı i leri Bakanı Tevfik Rütü Aras, Salih Bozok, Ali Çetinkaya, Hasan Rıza Soyak gibi Atatürk'ün yakın arkadaşlarına yaslanıyordu ama nönü faktörüne ra men örgüte hakim olması pek kolay görünmüyordu.²

Velhasıl o günlerin manzarasına baktı mızda askerin Çakmak ile nönü'yü, Atatürk'ün yakın çevresi ile istihbaratın (tabii polisin de) ükrü Kaya'yı, özellikle i dünyasının Bayar'ı destekledikleri anlaşıyordu. Anlaşıldı ı kadarıyla burada dü üm, askerin adayını netle tirmesiyle çözülecekti.

Çakmak mı, nönü mü? Asker e er bunlardan birinde karar kılabilirse, di er adayların temeli zayıflayacaktı.

Çakmak Kaya kavgası ve...

Bu ikilemde eli zayıf olan Mare al'di, çünkü milletvekili de ildi. Ancak tertemiz ve parlak bir geçmi onu öne çıkartıyordu. Onun kar ısında yer alan nönü ise gözden dü mesine ra men askerler arasındaki efsanesini koruyordu. Burada belirleyici olacak olan figür, Genelkurmay

Ba kanıydı. Çakmak için için seçilmeyi istiyordu elbette. Ancak istemedi i biri vardı: ükrü Kaya. Bir seferinde ükrü Kaya kendisini fena faka bastırımı , askerli in sadece kuvvet de il, zekâ ve kıvraklık da istedi ini göstermi ti.

Olay öyle cerayan etmi ti:

Atatürk hastalanınca gizli devleti eline geçiren Kaya, 1936'da imzalanan Montrö Sözle mesinden sonra kendisi de İstanköylü oldu u için dikkatini Ege adalarında toplamı tı. Günün birinde haritaları kirnbilir kaçınıcı defa önüne açıp da incelemeye ba layınca gördü ki, Lozan Antlaşmasının adalardan bahseden 12. ve 15. maddelerinde bazı küçük adaların adları zikredilmemi , yani kime ait oldu u belli edilmemi ti. talya'ya ve Yunanistan'a bırakılacak adalar teker teker sayıldı ı halde 12. maddede "Anadolu sahillerine 3 milden yakın adalar Türk hakimiyetine bırakılmı tır" denilip geçilmi , bu adaların hangileri oldu una herhangi bir açıklık getirilmemi ti. te Lozan'daki bu bo luk ükrü Kayayı harekete geçirmeye yetecektir.

Derin operasyon

Hemen kıyıları 4 bölgeye ayırıp her bölgeye çileri Bakanlı ı müfetti lerini gönderir ve isimleri sayılmayan adacıkları tespit ettirir. Müfetti lerin getirdikleri bilgi gerçekten de hayret vericidir: Türk kara suları içinde binlerce sahipsiz ada bulunmakta ve i gal edilmeyi beklemektedir. Henüz Yunanistan ve talya tarafından i gal edilmemi bu adalar meselesini derhal Atatürk'e arz eden Kaya, onun emriyle Mare al Çakmak'ın ziyaretine gider. Ancak etliye sütlüye bula ıp da ba mını a rıtmak istemeyen Mare al,

Olan olmu tur. Artık yapacak bir ey yok, cevabını verir.

İsrar eder Kaya ama Çakmak da larını a amaz. Bunun üzerine meseleyi Bakanlar Kuruluna getirir. Çak

Bu Kaya sert çıktı

22 Eylül 1937 tarihli Sedat Simavi'nin çıkardığı *Yedi günün* kapakını açanlar içinleri Bakanı'nın bu manalı fotoğrafı ve imalı alt yazısıyla karşılaşırlar. "Ardılar mı? Sanmıyorum. Çünkü o günlerde İçeri Bakanlığı rütbesine ilaveten CHP Genel Sekreterliği gibi Bakan'a yakın bir konum elde etmiş olan Baykrü Kaya'nın ayak seslerinin emniyeti ağıp Harbiye koridorlarına sızmaya başladığı günlerdir ve daha da önemlisi, Atatürk'ün hastalığının artık gizlisi saklısı kalmamıştır. Atatürk'ün koltuğuna kimin oturacağını kıvılcımları bu resimde parıldamaktadır.

Alt yazıda şu anlamlı cümleler okunuyor:

Kayanın bu türlüünü yalnız denizde değil, karada da nadir görürsünüz. Bu canlı, heyecanlı ve irfanlı Kaya, bulunduğunuz her yerde neye, harekete, ıstık ve emniyet uyandıran soydandır. Bakınız, denizde bile etaretinin kıvılcımları sönmüğü değil ve sanki Baykrü Kaya Vekillik sandalyesinde, Meclis kürsüsünde ve Parti makamında olduğunuz gibi yurdun güzel suları içinde de zekâ projeksiyonunu yakmış bir sahil feneridir.

Sizce de "zekâ projeksiyonu" yüksek bir metin olmamı mı?

defa genel oyla ve tek dereceli seçimle 1946'da tanı mı tık. O tarihe kadar hep iki dereceli seçimle biçimlenmi ti meclisimiz. Yani önce kimin seçece ini halk seçiyor, sonra seçtikleri ikinci seçmenler milletvekillerini seçiyordu. Sonra bir ki i gerekirse birkaç yerden birden aday gösterilebili yordu. Bu konuda rekor, zannedildi i gibi ismet inönü'de de il, Fevzi Çakmak'taydı; oyları hareketlendirsın diye tam 4 ilden aday gösterilmi ti. Bayar ve Menderes ise üç ilde liste ba ıydılar. Hatta gelecekte parti ba kanı olarak görece imiz Mehmet Ali Aybar ve Osman Bölükba ı da DP listesinden aday gösterilmi lerdı.² Hadi son bir tuhafı ı da zikrederim: Bu seçimlerden ba layarak 1950'ye kadar Nadir Nadi'nin yönetimindeki *Cumhuriyet* gazetesi CHP'yi de il, DP'yi desteklemi tir. O kadar ki, 1950 seçimlerinde Nadir Nadi DP listesinden Meclis'e bile girecektir. (Bana inanmıyorsanız erafettin Pekta 'ın *Milli ef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi* adlı ara tırmasına bakın.¹)

46 seçimlerinin tuhafıkları bu kadarla kalmaz, asıl burada ba lar. Seçimlerde her partinin sandı ı ayrıydı, bir. Partilere verece iniz oy pusulaları da açık bir e kilde sandık kurulunun önünde duruyordu, iki. Gayet effaf bir e kilde oy kullanıyordunuz ama oylarınız kapalı kapılar ardında sayılıyor ve sonuçlar bir ara ilan ediliyordu. Sandık ba ındaki DP'liler itiraz etse bile sonuç de i miyor, bazen altı üstü birkaç sandı ın sonucunu açıklamak günler alıyordu!

i te zamanın istanbul Valisi ve Belediye Ba kanı Lütfi Kırdar, yönetti i ilde kendisine ula an gayri resmi sonuçları hemen açıklamı , gazetecilere istanbul'da Demokratların silme kazandı ını, milletvekili sayısına varıncaya kadar ilan etmi ti. Ancak etti ine edece ine pi man edilmi ti CHP Genel Merkezi tarafından. Kendi partisine mensup bir vali ile yapılan yo un pazarlıklarda hiç de ilse 5 ünlü ismin milletvekilli ini kazanması art ko ulmu tu. Aksi halde CHP cümle âleme rezil olacaktı! (Halbuki asıl bunu yapınca rezil olmu tu ya, neyse.)

Nihayet resmi sonuçlar ayın 24'ünde açıklanmış ve İstanbul'da DP 15, CHP 5, bağımsızlar ise 3 milletvekili çıkarılmıştı. (Smet dönü'nün bile Ankara'da bu şekilde seçildiği iddia ediliyordu.)

bu seçim gününüzü biraz renklendirmek adına Karadeniz fıkrası gibi bir olayı anlatarak noktalamak istiyorum yazımı.

Milli Mücadelede Fransızları püskürttükleri için Arslanköy adını alan köye seçimden önce Vali ve Jandarma Komutanı bir nezaket ziyaretinde (1) bulunmuş ve nazikçe "Reylerinizi Halk Partisi'ne vereceksiniz" buyurmuşlardı. Fakat de il mi? Halk da gitmiş, Demokratlara vermiş. Vali sonuçları öğrenince paçayı kurtarmak için seçimlerin tekrarlanmasını istedi. Seçimler tekrarlandı ama bir kere yöneticilere güvenlerini yitirmiş olan Arslanköylüler bu defa seçim sandığını kaçırdılar. Devletin kaçırdığı oylara ses çıkarılmazken, halkın oylarına el koyması isyan kapsamında değerlendirildi ve köylüler, tıpkı Ortaçağ'daki gibi zincire vurularak mahkemeye sevk edildiler. Daha sonra da halka ve Batıya girin görünmek için salıverildiler.

Tabii rezalet üstüne rezalet! Ve 46 seçimleri, birçok ilkleri ve tuhafılarıyla, hileleri ve facialarıyla tarihe karıştı. Ama akıllarda gayri me'ruluk suçlaması kaldı ve hiç çıkmadı. Bir de Vali Lütfi Kırdar'ın "Seçim sonuçlarını açıklıyorum" şeklindeki talihsiz beyanattı. (Tabii Kırdar'ın ikinci talihsizliği, bu defa DP milletvekili olarak Yassıada'da yargılanmış ve savunmasını yaparken ölmüş olmasıdır.)

- 1 Nimet Arzık, *Bitmeyen Kavga: smet dönü*, Ankara 1966, Kurtulu Matbaası, s. 9.
- 2 Metin Toker, *Demokrasimizin smet Pa all Yılları 1: Tek Partiden Çok Partiye, 1944 1950*, Ankara 1990, Bilgi Yayınevi, s. 123.
- 3 İbrahim Feri, *Milli efDöneminde (1938 1950) Cumhuriyet Gazetesi*, İstanbul 2003, Fırat Yayınları, s. 214 vd. Ancak Nadir Nadi *Perde Aralı ından* adlı hatıratında o günlerin havasını farklı yansıtmayı yelemiştir (İstanbul 1991, 4. baskı, Çağdaş Yayınları).

Altı Ok'un bilinmeyen tarihi

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bu bayrağı, yüce Türk bayrağının etrafında, onun daha ziyade yücelmesi için fikir ve hareket birliği yapan inkılâpçı neslini simgesi olarak seçilecek ve dalgalanacaktır.¹

CHP'nin 1931 yılının 15 Mayıs'ında gerçekleştirdiği Üçüncü Büyük Kongresi'nde 6 oktan oluşan yeni parti bayrağı, ilde bu duygu yüklü kelimelerle tarif edilmekteydi. Peki bu bayrağı üzerine çizilen 6 ok nereden çıkmıştı? Birdenbire mi, yoksa el yordamıyla mı bulunmuştu? Neleri simgeliyordu? Neden bir bayrakta simge ilde 'ok' seçilmişti bu ilkeleri anlatmak için?

Aşağıda 6 okun tarihini anlatırken bütün bu soruların cevaplarını bulacaksınız.

Altı ok yolda

Artık yıllardan 1933'tür ve Ekim ayındaki Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları için hazırlıklar bütün hızıyla sürmektedir. Bu sırada olmayan demokratik rejimimizin yegâne partisi konumundaki CHP'nin, kendisini devletten ayırt edici bir bayrağına ihtiyaç duyması il

Yalnız bu noktaya birdenbire gelinmi de ildir. Nasıl gelindi inin hikâyesi, meraklıdır.

3 + 1 + 2

Altı oka giden ilk adım 9 Eylül 1923 günü, yani Cumhuriyetin ilanından 50 gün önce atıldı. Gazi Mustafa Kemal, kendi eliyle kurdu u (o zamanki adıyla) Halk Fırkası için bazı esaslar belirlemi ti. te bu esaslardan üçü, 1923 tarihli ilk CHP nizamnamesinde ilke olarak tespit edilmi ti: Bunlardan birincisi Cumhuriyetçilik, ikincisi Milliyetçilik, üçüncüsü ise Halkçılıktı. Yani daha o zamandan 3 okun isimleri belirlenmi tir ama kendileri henüz ortada yoktur.

Dördüncü ok için 3 Mart 1924'ü beklemek gerekecektir. Bu tarihte Hilafet kurumu ile er'iyeye ve EvkafVekaleti kaldırıldıktan, ardından da tevhidi tedrisat kanunu çıkarıldıktan sonra CHP ilkelerine "laiklik" maddesi eklenmi oldu. Nihayet 15 Mayıs 1931 tarihinde yapılan Üçüncü Büyük Kongre'de bu ilkelere devletçilik ve inkılapçılık maddeleri de dahil edilecektir.

Böylece CHP'nin 6 esas prensibi, ilkesi belirlenmi oluyordu ama bunun bir parti bayra ı haline gelebilmesi için Onuncu Yıl Kutlamalarını beklememiz gerekecekti.

İğniç olan husus, bugün artık siyasal düzlemde ilerici i de il, tutuculu u; devrimcili i de il, muhafazakârlı ı, bir ba ka deyi le gaz pedalını de il, freni temsil eden CHP'ye ait bayra ın amacı olarak partinin "*ruhunda kaynayan hızın ve ilerili in*" gösterilmi olmasıdır.

Okların tarihi

Bir ba ka çarpıcı nokta ise bayraktaki okların tarihî önemidir.

CHP bayra ında kullanılacak okların seçimi, 'bilimsel bir titizlikle' yapılmı tır.

19 Mayıs gösterileri, CHP bayrağının Türk bayrağıyla beraber görüldüğü etkinliklerle tanınıyordu.

Okun özelliği, hedefe fırlatılan eylem halindeki bir silah olmasından gelir. Hatta a a ıda verdi imiz resmî teknik çiziminden de anlaşılacağı üzere bayrağın sol alt köşesinde hayalî bir 'yay' dahi belirlenmiştir. Dikkat edilirse bu yayın içine konulan 6 oktan sadece birinin altı, üstten dördüncüsünün altına denk gelen okun yaya takılacak kısmı, gerçek oklarda olduğu gibi hafifçe kertik yapılmıştır.

Bayrağa konulacak oklar da ince elenip sık dokunularak seçilmiştir, milli müzelerimizdeki Türk oklarından örnek alınıp kâğıt üzerinde stilize edilmiştir. 6 oktan yalnızca birisi, Türk okunun orantılı olarak resmedilmiştir tam eklidir. Diğerleri ise verilen hayalî yaya uyacak şekilde saplarından kesilmiştir.

Bayrağın renkleri, Türk bayrağının renkleri olan kırmızı ve beyaz olarak belirlenmiştir. En boy oranı ise Türk bayrağının aynıdır (2/3).

2305 sayılı kanun bayrağın nerelerde kullanılacağını da kararlaştırıyor. Kanunda, yerlerine göre kullanılmak üzere 4 çeşit CHP parti bayrağı belirlenmiştir : 1. Normal bayrak, 2. Meydan ve sokak bayrağı, 3. Süs bayrağı, 4. El

bayra ı. Bunların boyut ve biçimleri farklı olacaktır. Ü enmeyip bir de not dü mü yetkililer: Direklere bayrak asılaca ı zaman dire in ucuna Türk oku ekinde hafif beyaz madenden bir ba lık takılmalıdır.

74 yıl sonra CHP bayra ındaki hayalî yayı çekecek bayi it kalmadı ı gibi, okların da menzilleri kapanmı görünüyor. Bir IV. Murad bekleniyor olmalı.

1 Faik Re id Unat, "Parti bayra ı", *Aylık Ansiklopedi*, Sayı: 13, Mayıs 1945, **S.** 406 7.

çekiyordu. 1921 Anayasası'na daha önce konulmamı olan dinle ilgili bir madde, anayasa de i ikli i paketiyle birlikte kanunla ıyor, anayasaya giriyordu. Buna göre anayasanın 2. maddesinin yeni ekli öyle olmu tu: "*Devletin dini, din i slamdır.*" Bu madde Hilafetin kaldırılmasından sonra kabul edilen 1924 Anayasası'nda da yerini kaybetmeyecek ve 10 Nisan 1928'deki anayasa de i ikline kadar yaklaşık 5 yıl daha ya amaya devam edecektir.

Bugünden bakınca tuhaf görünüyor. Ama de il. Düünün bir: Osmanlı'dan kopu un miladı sayılabilecek, hele Hilafet ile er'iyye ve Evkaf Vekaleti'nin la vedilip medreselerin kapısına kilit vuruldu u bir yılda, yani din **devlet** ili kilerinin son derece gerildi i 1924 yılında yeni bir anayasa yapılsın ve daha önce anayasada mevcut bulunmayan devletin dininin slamiyet oldu unu belirten madde, yeni yapılan anayasaya özellikle ilave edilsin.

Halifesiz slamiyet olmaz

TBMM Ba kanı Gazi Mustafa Kemal'in 8 Nisan 1923 tarihinde, kurulacak olan Halk Fırkası'nın, yani ilerideki adıyla CHP'nin esasları olarak belirledi i ünlü Dokuz Umde'nin (Dokuz lke) 2. maddesi ve açıklamasında bugün bize a ırtıcı gelen bazı ifadeler göz çarpmaktadır.

evket Süreyya Aydemir gibilere bakarsanız yanılırsınız, çünkü size steril, elden geçirilmi , çapaklarından arındırılmı 'füme' bir tarih anlatılır orada. Mesela *Tek Adam'ın* 3. cildinde CHP'nin Dokuz lkesi'nden ikincisi sansürlenerek verilir. Son cümlesi bilinçli olarak atlanır. Halbuki o son cümle, Cumhuriyet'e giden Türkiye'nin durumunu anlamak bakımından son derece önemlidir. Sansürlenene cümle uydurdu:

Istinadgâhı Türkiye Büyük Millet Meclisi olan makâm ı Hilâfet beyne'l İslâm bir makarr ı muallâdır. [Dayana ı Türkiye Büyük Millet Meclisi olan hilafet makamı, İslam

lar arası yüce bir makamdır.]

Kâzım Karabekir'in hatıralarından aktaracağım u satırlar yine 8 Nisan'da Dokuz İke'nin yorumu olarak yayınlanmış olup CHP kurucu söyleminin slamcı tonu hakkında fikir vermektedir:

slam dininde bütün namazlar cemaatle eda olunur. Cemaatin bir başı vardır ki, cemaati terkip eden bütün fertler ona başlanırlar. Bu suretle imam, cemaatin timsali olur... İslamiyette bundan başka bir de büyük bir dayanışma vardır ki, bütün ümmeti tek bir ruh haline getirir. Bunun ekli de bütün imamların, manevî bir surette bir imamı ekbere [en büyük imama] iktida eylemesidir [uymasıdır]. İşte bu imamlara "Halife" nâmı verilir... Bundan dolayıdır ki, bütün slam âlemi Halife meselesinde alakadardır. Yeryüzünde bir Hilafet makamı bulunmazsa slam âlemi kendisini imamesiz kalmı bir te bih gibi da ılmı , perihan görür... Buna binaen Türkiye Büyük Millet Meclisi bizzat Halife hazretlerini muazzez ve muhterem makama istinadgâh [dayanak] yapmıştır."2

Bugün bize inanılmaz görünen bu slamcı vurgu, CHP'nin sonraki duruyla çelişki görünebilir. Ancak dönemin havasını yokladığımızda bunun bir sürpriz olmadığını anlıyoruz. Bu açıklamanın yayınlandığı tarihten 2 ay önce bizzat Atatürk, Balıkesir Paşa Camii'nde imamlara ta çıkartan bir üslupla vaaz etmemi miydi? ("Millet, Allah birdir, anı yücedir" diyordu.) Hatta 1923 Nisan'ının gazete koleksiyonlarını inceleyenler, Çankaya Kökü'nün bahçesine iki minareli bir cami yapılmasından bahsedildiğini görecek ve iyiden iyiye a racaklardır...

Çankaya'ya cami öyle mi? Evet, 1923 Nisan'ı böylesine 'dindar' bir Türkiye'ye ahit olmuştur...

"Devletin dini, din i slamdır"

29 Ekim'de "Devletin dini, din i slamdır" ekindeki

anayasanın 2. maddesi meclisten geçtikten sonra derin bir nefes alır Kâzım Karabekir Pa a. Sebebi ise bu maddenin konulmasıyla içeride ve dışarıda 'Türkler Protestan (Hıristiyan) oluyor' yolunda meseleyi istismar edenlerin susturulmuş olmasıdır: "Bu madde herkesin a zına ve kula ına güzel bir tıkaç oldu" diyor Pa a'nın sözlerinden anladığımız kadarıyla 1923'te Türkiye'nin Hıristiyan olmasını bekleyen bazı iç ve dış çevreler mevcuttur ve Gazi Mustafa Kemal Cumhuriyet'in hukukî temellerini oluştururken Müslüman kimliğini vurgulamak bir yana, onu bizzat devletin anayasasına koyarak vurgulamak ihtiyacını hissediyor ve dedikoduların önü ancak böyle alınabiliyordu.

Gerçi diyeceksiniz ki CHP hilafeti korudu mu? Doğru, bir yıl sonra Hilafeti kaldıran da CHP grubu oldu. Ama o bir yılda köprünün altından hangi sular aktı? 1923'de hızla slamcılığa kayan 'Mücahit Türkiye', 1924 Mart'ından itibaren bu iddiasından neden vazgeçti?

Bunları tartışmak için önümüze bir çok fırsat çıkacak gibi görünüyor.

- 1 Bkz. Evket Süreyya Aydemir, *Tek Adam: Mustafa Kemal (1922-1938)*, cilt 3, 3. baskı, İstanbul 1969, Remzi Kitabevi, s. 88, dipnot 1.
- 2 Kâzım Karabekir, *Pa aların Kavgası: Atatürk Karabekir*, Hazırlayan: Smet Bozda, İstanbul 1991, Emre Yayınları, s. 136-137.

Kade gemisinden iki sahne.
Dans edenler ve kız arkadaşının
dizinde yorgunluğunu gideren
geçler.
Zavallı Çanakkale! Ne günlere
kalmı sını!

kurulacak Halk Fırkası'nın sırtına 'Hilafeti koruma görevini' yüklemiyor muydu? Korudu mu?

Bugün halkın Çanakkale'ye akınını görüp de dudak bükenlerin iktidar ellerindeyken ehitliklere bir tek çivi çaktıklarına ahit olunmu mudur? Dü ünün, Çanakkale anıtı için adım atılması bile Adnan Menderes hükümeti sayesinde mümkün olabilirdi.

Çanakkale, Tek Parti döneminde belki de bir tek Mustafa Kemal'in "Anafartalar kahramanı" sayesinde tamamen unutulmaktan yakayı kurtarmı , yıllar boyu cılız resmi toplantılarla ba tan savılmı tır. Tek Parti devrinde resmi heyetler lüks vapurlara dolu up karaya çıkma zahmetine dahi katlanmadan vapurun güvertesinden ehitlere selam gönderir, böylece millî görevlerini yerine getirdikleri sevinciyle kaptana 'Çek evladım İstanbul'a' diye seslenirlerdi.

Bir akımın önünü kesebilirsen kes, kesemezsen kendine do ru çevir, ilkesinden hareket eden CHP yönetimi zamanla Çanakkale'ye sahip çıkar görünmek ihtiyacını duydu. Bekledikleri fırsat bir askerî darbeyle kar ılarına çıktı. 27 Mayıs güya bir gençlik hareketiydi ya, yanda gençlik derneklerine kovayla para akıtmaya, böylece CHP gençlik kolları eliyle sözde Atatürkçü bir gençlik olu turmaya karar vermi lerd i.

te 18 Mart 1962'de tarihe "Kade rezaleti" diye geçen, gençli i Çanakkale'yle bulu turma gezisi düzenlenmi ti. Kade adlı vapura doldurulan kızlı erkekli bin kadar genç, sözüm ona ça da gençlik dernekleri tarafından özel olarak seçilmi ti. in tuhafı, gemiye yalnız genç kızlar ve erkekler de il, a ır ı miktarda içki de doldurulmu tu. Dü ünün, Çanakkale ehitlerini ziyarete gidiyorsunuz, anneleri babaları yanlarında olmayan bir gemi dolusu genç ve kasalarla içki alarak yola çıkıyorsunuz. Niyet ne? Fa ing mi?

Yolculuk beklenebilece i gibi tam bir rezaletle sonuçlandı. Sarho olup gece boyu dans eden, yerlerde sızan, olmadık cinsel rezaletlere imza atan bu seçkin gençli in Çanakkale'ye çıktı nda ayık gezebildi ini sanıyorsanız aldanıyorsunuz. Cümbür cemaat lokantalara dalmı lar, içkiler, naralar gırla devam etmi ve bin ki i içinden ehitliklere gidecek topu topu 40 50 genç ancak bulunabilmi ti.

Bir süre kamuoyundan saklanmaya çalı ılan, ancak bir gazetecinin if asıyla de ifre edilen bu rezaletin perde arkası, zamanın gazetelerinde günlerce yazılıp çizilmi ve burada gördü ünüz ' ok foto raflar' basına malzeme olmu tu. Kameralar gemide bulunanlara yönelince bir genç orada ya adıklarını öyle anlatmı tı (bazı ifadeleri sansürlemek zorunda kaldı ımı belirteyim):

"Gemi hareket eder etmez gençler gruplar halinde içki içmeye ba ladılar. Erkeklerin özellikle kızları sarho

Millî Yol dergisinin orta sayfası.
Her üç resim burada görünüyor.

Şüküfe Nihal'in Kadeş rezaleti üzerine yazdığı şiir

etmeye çalı tıkları belli oluyordu. Sarho olan kızlar, bir süre dans ettikten sonra erkekler tarafından dı arı çıkartılıyor ve karanlık bir yerlere götürülüyor, daha sonra beraberce dönüyorlardı. stisnasız bütün masalarda kumar oynanıyordu. Kaptan gelip kumar kâ ıtlarını toplamak istediye de vermediler. Kendilerine karı mak isteyen birkaç görevliye, "Biz Atatürk'ün yolundayız, bize kimse karı amaz" diye kar ılık veriyorlardı. "Da Ba ını Duman Almı " mar ı, sarho naralarına karı ıyordu. Dönü te de aynı rezalet devam etti. Hatta bir grup genç, kapının önüne masa ve sandalye yı mak suretiyle bir koridoru kapatıp lambaları söndürmü ler, içeride çılğınlar gibi e leniyorlardı. Birkaç ki i içki komasına girmiş , üç genç kız bekaretini yitirmiş , evlerine a layarak dönmü lerdı."

Geziden önce 1 milyon 700 bin liraya özel olarak dayanıp dö etilen Kade vapurunun mahvoldu unu gören 'öteki gençler', CHP'nin 40 yılda gençli i ne hale getirdiğinin hesabını sormaya giri tiler. Çanakkale ehitlerinin ruhlannı ad edecek gezilere katılanların sayısı, bu toprakların itilen, kakılan, ezilen, adam yerine konulmayan ama ataları için bir ey yapamadı ı için vicdanı kanayan 'öteki çocuklar' tarafından milyonlara vardırıldı bugün. Ve "Kade rezaleti"ni icra edenleri de il, altyapısını hazırlayanları silip süpürenler onlardan ba kası de il.

Çanakkale kolay kazanılmamı tı. Ama ikinci Çanakkale zaferi de kolay kazanılmadı.

Belgeler

Elimdeki foto raflar, *Millî Yol* dergisinin 30 Mart 1962 tarihli 10. sayısındaki dosyadan alınmıştır. Dergi, Kade rezaleti konusuyla yakından ilgilenmiş ve sonraki sayılarından bir kaçını okur tepkilerine ayırmıştır. Ükûfe Nihal'in iiri ise *Hilâl* dergisinin Nisan 1962 tarihli 26. sayısında çıkmıştır. Yalnız iir ilk olarak burada mı yayınlandı, yoksa bir alıntı mıydı? Bunu imdilik tespit etme imkânımız olmadı.

Foto raflardan biri, Kade gemisinde dans eden bir çifti gösteriyor. Çiftin gözleri, o devrin basın ahlak anlayışı gereğince bantlanmıştır. Alt yazıda şöyle deniliyor: "*Çaçaça: Çanakkaleye inince, ehitlik yerine Truva harabelerine koacak damı ve kavalyesi pek ne eli bir dans esnasında.*"

Foto raflarımızın ikincisi, Çanakkale yolcusu bir 'çifti' gösteriyor. Erkek örenci, içkinin etkisiyle olacak, yorgun dü mü ve sevgilisinin dizine uzanmıştır. "*Samimi bir sahne" diyor alt yazı ve devam ediyor: "çkinin verdi i mahmurlu u kız arkadaşının kuca mda gidermeye çalış an bir ö renci. Biraz sonra Çanakkale ehitlerinin hâtırası önünde e ilecek vücutlar, imdi pek tatlı (!) bir i tirra hate çekilmi ."*

Üçüncü foto raf, vapurda kurulan bir çilingir sofrasının baındaki acıkmı gençleri göstermekte. Soldan ikinci ve sa dan üçüncü ahıslar içki i ellerini ba larına dikmişler. Soldan birinci ahıs ise kadehini doldurmayı tercih ediyor. Alt yazıda unlar yazılı: "*Vur patlasın, çal oynasın: arap i eleri açılmış , çakırkeyif gençler, herkesin gözünden uzak olduklarını sanarak sanki bir turistik geziye çıkmış lar.*"

Dördüncü olarak bu resimlerin yer aldığı haberin ilk sayfasını toplu halde gösteren *Millî Yol* dergisinin orta sayfasının fotokopisini sunuyoruz.

Son olarak sunacağımız belge ise o devrin milliyetçi mukaddesatçı çevrelerini derinden sarsan bu 'vahim' olayın duyulmasının hemen ardından Cumhuriyet döneminin ilk kadın airlerinden ükufe Nihal'in kaleme aldığı şiir. Görece ininiz gibi bu şiire derin bir hayal kırıklığı ve üzüntü hakim. Bu da Kade rezaletinin o günlerin siyasî ve edebî kamuoyunda uyandırdığı derin teessürün bir yansıması olarak dosyamıza eklenmiştir.

Belki Kade rezaletinin bir faydasından söz edebiliriz: O da ertesini yıldan, yani 1963'den başlayarak milliyetçi mukaddesatçı gençlerin içlerinde bir Çanakkale ateşini yakmalarına vesile olmalarıdır.

Yakın tarihimizin aydınlatılması için çıktığımız bu yolculukta kimbilir daha ne sürprizler çıkacaktır karşımıza.

Baykal'ın 1990'daki sivil muhtırası

Zamanın akı ı zihnimizi su damlalarının kayaları oydu u gibi kesintisiz ekillendiriyor. Hele siyaset meydanındaki ko ucular de i en artların etkisiyle o kadar hızla savrulabiliyor ki.

Mesela 1924 zmir ktisat Kongresi'nde yabancı sermayeyi ülkeye bizzat davet eden Atatürk ile 1929 dünya ekonomik bunalımından sonra devletçili e a ırlık veren Atatürk'ün aynı ki i olduklarına insanın inanası gelmiyor. Ya 1939 Mart'ının 6'sında stanbul Üniversitesi'nde verdi i ünlü konferansta "yönetim üzerinde milletin denetimi hakiki ve fiilî olmadıkça halk idaresi vardır denilemez" sözlerini sarf eden Cumhurba kanı smet nönü'nün¹ ABD'nin sava sonrasındaki baskısı olmasa iktidarın denetlenebilece i çok partili düzene geçmeye daha uzun süre ayak direyecek olu una ne demeli?

Bu de i en kafalar listesi uzar gider. Ancak özellikle 12 Eylül 1980'den sonra darbecili e ve askeri müdahaleye kar ı sert bir tutum takman Türkiye'deki sol siyasetin ön de gelen figürlerinin (Bülent Ecevit gibi birkaç istisna dında) 28 ubat ve sonrasında ya adıkları seri sonu dönüm daha ilginçtir. Bir vakitler 12 Eylül rejimine 'süngülü demokrasi' diye kar ı çıkanlar, gün gelmi , yine süngü

den medet ummu lardır. Nitekim 27 Nisan 2007 e muh-
trasının mimarlarından ve destekçilerinden Deniz Bay-
kal'ın 17 yıl önceki sözleri bize sol siyasetin, nefesinin tı-
kandı ı noktada askerden medet uman dönü ümü hak-
kında fikir verebilir.

te 1990'daki Deniz Baykal, i te bugünkü Deniz Bay-
kal. Hangisinin gerçek oldu una siz karar verin.

O zamanlar SHP Genel Ba kan vekili olan Baykal'ın
Demokratlar Kulübü'nün düzenledi i ve aynı yıl kitapla-
tırılan "14 Mayıs 1950 Seçimlerinin 40. Yıldönümü Sem-
pozyumu"nda yaptı ı müthi konu mada² döktürdü ü
incilerden bir kaçını a a ıda bulacaksınız.

Mesela o yılların Baykal'ı silahlı kuvvetleri imdada ça-
ıranları fena halde ele tiriyor ve diyor ki:

*Kafasında reform projesi oldu u için kendisini yönetime
lâıık gören insanların ve onlara bu gücü vermeyi kabul
eden silahlı kuvvetlerin i birli iyle Türkiye'yi hiçbir yere
götürmek mümkün de ildir.*

Hayret! Hatta askerî müdahaleleri demokrasiye tehdit
ve hakaret olarak gören bir Baykal vardır kar ımızda.
Ama SHP'li Baykal'ın nazarında bu dönem geride kalmı ,
"bu i bitmi tir". Anladınız elbette, Baykal'ın "bu i " de-
di i, askerın siyasete müdahalesidir. 14 Mayıs 1990 gün-
kü konu masında Baykal u sert çıkı larla devam etmi
sözlerine:

*Türkiye'de ne 1960, 1971, ne de 1980 demokrasi tehditle-
rine dayalı bir demokrasi tehdidi, önümüzdeki dönem
için ülkemizin gündeminde de ildir. Türkiye bunları ge-
ride bıraktı, bu i bitti, artık Türkiye'de kimse bu nitelikte
bir demokrasi tehdidini ya ama geçirme kudretine sahip
de ildir.*

Hızını alamayan Deniz Baykal, bugün kendisinden
kö e bucak kaçtı ı halkın iradesine saygılı olmayı ö üdü

yor ve bu iradenin dı ında bir iktidarın ortaya çıkmasına hiçbir zaman izin vermeyeceklerini belirtmek ihtiyacını duyuyordu. İmdilerde altına sanıyorum sizin gibi benim de rahatlıkla imza atabilece i bu ilginç sözleri zabıtlara öyle yansıdı :

Bu i i bitirmemiz lazım ve bir daha Türkiye'de halkın iradesinin, deste inin dı ında, çok partili, hukukun üstünlü-üne dayalı anayasal demokratik rejimin dı ında bir iktidarın ortaya çıkmasına hiçbir zaman izin vermemek zorundayız (Alkı lar).

Sıkılmadınızsa biraz daha devam edelim. Çünkü bundan sonra daha da ilginç noktaları vurguluyor CHP Genel Ba kanı. Askeri müdahaleye, üniformalı demokrasiye hem de cepheden kar ı çıkıyor. te o heyecanla söylen- mi sözleri (rastlayaca ınız cümle dü üklükleri bundan):

10 yıllık periyod bekleyi leri artık bitmelidir, sözü bile ho de ildir, *o defter kapanmı olmalıdır; olamaz, olmamalıdır, o i bitmelidir*, önümüzde bir daha hiç kimsenin gücünü elindeki silahtan, üzerindeki üniformanın, apole tindeki yıldız sayısından almayan, da daki çobanından üniversite profesörüne kadar herkesten e it hukuk içinde destek alanların ço unlu una ba lı bir iktidarın Türkiye'de artık kaçınılmaz olmasıdır.

Durun, dahası var. Anla ılan kürsüde iyice co mu bulunan Baykal, 17 yıl sonra hangi noktalara kayaca ını hesaplamadan u cesurane darbe çıkı ını da yapıyordu:

Askerî müdahale kar ısında, hayatımın hiçbir döneminde boyun e di ime dair hiçbir i areti, hiç kimse hiçbir yerde çıkaramaz.

Çıkarabilir mi, çıkaramaz mı, artık kararı siz verin. Ancak Baykal'ın ate li konu masında dikkatimizi çeken bir nokta var ki, 367 tartı malarını tam anlamıyla avuta atıyor. Aynı konu maya katılan Adalet Bakanı Oltan Sungur

Musikide devrim olur mu?

Daha önce de değinmiştik bu soruya: Türkiye'deki "Müzik devrimi" neyi amaçlamı tı?

Nitekim 1926'da Türk musikisi ö retimi, o zamanın konservatuvarı olan Dârü'l elhân'dan kaldırılmı tı. Cumhuriyetin Gazi Mustafa Kemal 1 Kasım 1934'deki TBMM'yi açtı nutkunda "Bugün dinletmeye yeltenilen müzik yüz a artıcı olmaktan uzaktır" diyerek hedefi göstermi ti. 3 Kasım 1934'de ise asıl darbe gelecek, radyodan Alaturka musiki çalınması Dahiliye Vekili İsmet Paşa'nın emriyle yasaklanacaktı.

Peki neydi amaç?

Öyle düşünüyorduk:

Asıl müzik, Batı müziğidir, Türk musikisi tek seslidir ve medeni dünyanın seviyesinden geridedir, öyleyse nasıl kılık kıyafetimizi veya Arap harflerini değiştirecek medeniyet karşısında içine düşmüş a a ılık kompleksinden kurtulduksa, aynı şekilde "geri ve ilkel" musikiyi terk edersek medeni milletler dairesine kabul edilmemiz mümkün olabilir.

Böylece ne oldu? Müziğimiz mi geliştirdi? Yok. Bir şey olduysa müzikolog Bülent Aksoy'un isabetli teziyle,

Türkiye'de bir kere daha "ideoloji", "kültür"e baskın çıkacaktı.

Bir müzik eserinin niteliği mi önemlidir, yoksa Batıların hollanması mı? 1949'da Hüseyin Sadettin Arel, yabancıların benemesi takıntısını şu akıl dolu cümlelerle çürütüyordu:

Her hangi bir sanatın yabancı milletler tarafından sevilip benimsenmesi de haddizâtinde bir ilerleme addedilemez. Amerikadaki zencilerden iktibas edilmiş olan caz musikisinin zencilerden başka hemen bütün milletlere geçmesi olması bu musikinin ileri bir sanat sayılmasını icabettirir mi?¹

Arel'e göre Türk musikisinin ihtiyacı olan şey, Batı müziğinden çok sesliliğinin alınması değildir. Zira Türk musikisi aslında çok sesliliği Batı musikisinden daha elverişlidir. Ancak tarih içinde neden çok sesli eserler bestelenmediği sorusu akla gelebilir. Bunun cevabı, şimdiye kadar Türk musikisiyle iktisat etmiş olan Türk dâhilerinin çok sesliliği ihtiyacı duymaması, ezgilerimizi desteksiz yürüyecek derecede kuvvetli ve kifayetli bulmuş olmalarıdır.

Öyleyse eksiklerimiz nerededir?

Üstad Arel'e göre eksiklerimiz, tek veya çok seslilik takıntısını değil, hakiki bestekârdır. Bir musiki hakiki sanatkâr olmadıktan sonra ister tek sesli olsun, isterse çok sesli, fark etmez. Çünkü her iki halde de ortaya çıkan kötü, seviyesiz, niteliksiz müziktir.

Oysa biz "müzik devrimi"ni niye yaptık? Müziğimizi geliştirmek için değil mi? Tüpeki hakiki bestekârdır olmadıkça yerde berbat ama çok sesli musiki yapmanın müziğimize faydası nedir? Bugün Onun Yıl Marşını'nı bizden başka dinleyen var mıdır? Üstelik de Fransızlar duymasın sakın, çünkü Jean Jacques Rousseau'nun *Le Devin du villagea.dk* operasından alıntı, hatta çalıntı oldu şu hemen anlaşılır!

te 1934 Aralık'ında sözde müzik devriminin ovu olarak Ankara'da sahnelenen *Bayönder* operasını seyredenler derin bir hayal kırıklığına uğradılar, çünkü operada ideoloji, laf u bu vardı ama ufak bir kusuru da vardı: Müzik yoktu! Nitekim iktidarın resmi gazetesi sayılan *Ulus'ta*, bu opera hakkında çıkan eleştiriler kendilerin bunca umut baltanmış gençlerin "devrimi kavrayacak, yürütülmesini tasarlayıp örgütleyecek ve başarıya ulaştıracak anlayış ve hazırlıklarla yetinemedikleri anlamı taşıyordu. Eleştirilere göre, bu prefabrike besteciler fildişi kulelerinde oturup "ilerici sanat" yapmaya soyunmuşlardı.

Müzikolog Gültekin Oransay'ın tespitleriyle söylersek,

özlenen erek [gaye] ile eldeki olanaklar arasında henüz bir uçurum bulundu u, musiki devriminin harf ya da apka devrimi gibi bir çırpıda yapılamayacağı, örneğin dil ya da din devrimleri gibi uzun hazırlık, eğitim ve benimsenme evreleri gerektirdiğini kanıtlanmıştı. Sorun ancak bilinçli, bilgili ve sabırlı bir çalışmayla, uzunca bir sürede çözümlenebilecekti.²

1940'lı yıllarda radyoda yeniden Türk musikisi parçaları çalınmaya başlayınca reytinglerin nasıl zirve yaptığını görenler, 'musiki devrimi'nin nereye buharlaştığını soracaklardı ister istemez.

1 Hüseyin Sadettin Arel, "Türk musikisi nasıl ilerler?", *Musiki Mecmuası*, No. 1, Mart 1948. s. 3.

2 Gültekin Oransay, "Çoksesli musiki", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 6, İstanbul 1983, İletişim Yayınları, s. 1521.

IV YARIM GERÇEKLER

Biz mazlum insanlı ın hâlâ ümidimiz, dün de, bugün de,
yarın da... Biz esaret altında inleyen bütün âlemin nasıl
kurtarılabilce ini ispat edece iz. Onun için bizim sesimizi
kısmak istiyorlar. Amma efendiler, göreceksiniz ki, biz
onların sesini kısaca ız.

Ali ükrü Bey, 1920
(İlk TBMM'de Trabzon mebusu)

Ba örtülü first lady'ler: Latife, Mevhibe, Reide

Ba bakan (smet dönü) Mevhibe Hanım'ın kabul günlerinde bir kısım arkadaşlarının hâlâ siyah çarşafı ile görüldüğü üzüldüğü.

Gülsün BİLGEHAN¹

"Örnek istiyorsanız, Atatürk'ün annesinin ve eşi Latife Hanım'ın kıyafetine bakın, bu size ders olsun." Ba bakan Erdoğan'ın bu beyanatı Latife Hanım'ı pek çokları için bir kırılma noktası oldu. Hatta medyamız Latife Hanım'ın kıyafeti konusunda ihtilafa düştüğü iki bölüme ayrıldı. Kimisi kıyafet devriminden önceki fotoğraflarını, kimisi de devrimden sonrakileri yayınladılar. Akıllıların biri de kalkıp şu çürük ipliğe baktı ve ümitsizce dedi: "Yalnız bir küçük fark var. Atatürk kıyafet devrimini yaptığı anda Latife Hanım'dan boşandı. Yani o artık bir first lady değildi."

Neresini düzeltilim ki bunun?

Atatürk kadınlar için herhangi bir kıyafet 'devrimi' yapmış değildir. Açılmayı tercih etmiş, arzulanmış ama konuyu zamana yaymayı tercih etmiştir; bu bir.

İkincisi, erkekler için bir kıyafet 'devrimi'nden söz edilecekse bu, erkekler ve özellikle de devlet memurları için geçerli

dir. 2596 nolu kılık kıyafet kanununda esasen din adamlarının ibadethaneleri dışında 'ruhani kisveleri' giymeleri yasaklanmı ve memurların uluslararası geçerli adetlere göre giyinmeleri istenmi ti.

Üç: Erkekler için çıkan bu kanunun kadınlar için de emsal tekil ettiğini farzedelim, o takdirde dahi uygun olmaz; çünkü Gazi'nin Latife Hanımdan boşanması 5 Austos 1925'tedir, kılık kıyafet kanunu olarak bilinen kanunu ise 3 Aralık 1934'te çıkmıştır. Aralarında neredeyse 10 yıl varken kalkıp da 'Atatürk kıyafet devrimini yaptığında Latife Hanım'dan boşanması' sözüne gülmek için kargaları beklemeye gerek var mı?

Gelelim Latife Hanım'ın resimlerine.

Bir kere bu resimlerin çoğu **Cumhuriyet**'in ilanından sonraya aittir. 1923 Ekiminden kocasıyla aralarının bozulduğu 1925 yazına kadar yaklaşık 2 yıl süreyle Çankaya'nın first lady'si olmuştur Latife Hanım. Bunun öncesinde ise yaklaşık 1 yıllık bir evlilikleri vardı ki, Cumhuriyet'in tam temellerinin atıldığı döneme aittir resimler. Bu yüzden Latife Hanım'ın tam da kamusal alanda başını örtmü olmasını ciddiye almazlık edemeyiz. Onun başının aslında açık olduğunu söyleyenlerin gösterdikleri resimler ya aile resimleri yahut da boşandıktan sonra çekilen dul olduğu döneme ait resimlerdi. Bize bu ilk first lady'nin asıl kamusal alanda çekilmiş başı açık fotoğraflarını göstermeleri ikna edici olurdu. Ama olmadı.

Nedeni basit. Çünkü gerçekte Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadronun hanımlarının başlarını açmaları akamdan sabaha olmamı, zaman almıdı. Mesela smet nönü'nün eşi Mevhibe Hanımın başını açmasının 1927 yılbaşında gecesinde gerçekleştiğini torunu Gülsüm Bilgehan "Mevhibe" adlı kitabında anlatır. Kocasıyla birlikte Lozan'a giden Mevhibe Hanım, orada Avrupalı tarzda ama başını açmadan, apkayla dola mı, Türkiye'ye, smet Beyin bütün ısrarlarına rağmen Avrupalı bir kadın kıyale

tiyle dönmeyi reddetmi ti. Trenden kolları saçaklı perde süsüyle inmi , ba ını 'sıkmaba ' denilen tarzda ifon bir e arpla örtmü tü.

Onun ba ı açık ilk gecesini ise öyle anlatıyor torunu:

[Gazi'nin gözlen] Genç kadının üzerindeydi. Belli belirsiz bir hayranlıkla arkadaşının e ini süzdü. Mevhibe... smet Pa a'nın yanında zarif, mahcup ve çok güzel görünüyordu. Gazi, ev sahibesinin kar ısında hafif tebessüm ederek e ildi, sonra genç kadının çekinerek uzattı ı elini dudaklarına hafifçe dokundurdu.... Gazi, Ba bakanın e ine kalabalı ın önüne ba ı açık çıkma cesaretini gösterdi inden dolayı nazik bir ekilde tekkür ediyordu.... O geceden sonra bir daha ba ını örtmedi.

Yani inkılabın önder kadrosunun e leri bir anda yeni rejime adapte olamamı lardı. Üst yapıda hızla reformlar yapılıyordu ama bunun ahsî ve ailevî hayatlarına intikali zaman alıyordu. Mesela Atatürk'ün geceleri yatarken pijama yerine Osmanlı usulü entari giymesi, bunun en çarpıcı misaliydi. Ayrıca Gazi, Latife Hanım'ı bo arken Medeni Kanun çıkmamı tı henüz; bu yüzden sadece 'bo ol' demesi yeterli olmu tu.² Danasını söyleyeyim: Medeni Kanunu çıkaran Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un e i Ferda Hanım'ın, kanun çıktıktan sonra dahi bırakın çar afını çıkarmayı, 'hasır peçe' takmaya devam etti i "Mevhibe" kitabından ö rendiklerimiz arasında.

Celal Bayar'ın e i Re ide Hanım ise kocası Ba bakan- ken de, Cumhurba kanı iken de be vakit namazını hiç bırakmamı tır. Kararlı ve hatta inatçı bir portre çizmi bulunan Re ide Hanım, Yunan i galinde ailece zulümlerine maruz kaldı ı Yunanlıların devlet ba kanı Türkiye'yi ziyarete geldi inde Celal Bayar'ın yanındaki koltu u bo bırakır, bütün ısrarlarına ra men kocasına e lik etmez.

Nihayet 25 Aralık 1962'de ömür boyu hapse mahkûm edilen kocasını yalnız bırakmamak için trenle Kayseri'ye

giderken yolda kalp krizinden ölür ve cenaze namazı, 27 Mayıs'a muazzam bir tepki hareketine dönüşür. Cumhuriyet tarihinin en geniş katılımı cenaze törenlerinden birisine sahne olan Ankara'da, halk darbecilere tepkisini bu vesileyle yansıtmak fırsatını bulmuştur. Torunu Prof. Emine Gürsoy'un deyişiyle, Cumhuriyet tarihinde bir devlet başkanının hanımına düzenlenen en kalabalık cenaze törenidir bu.

Atatürk'ün kadın giyimine kanunla müdahale etmekten kaçınması ve bunu zamana yayarak halletmeye çalışması, iktidarın nezaketini kavradı. İktidarın en bariz göstergesi. Nitekim Reide Hanım, **mönülerin** verdiği bir davette (muhtemelen yukarıda geçen 1927 yılı başı davetinde) Atatürk'ün masasına başı kapalı kıyafetiyle oturmuştur. Sofrada Atatürk'ün "Başınızı açmayacak mısınız hanımefendi?" sorusuna muhatap olan Reide Hanım cevap vermez. Masada cisimle en sessizlisi, kocasının "Müsaade edin Paşam, açacaktır" sözleri bozar. Muhtemelen Celal Bayar'ın sözünü yere düürmemek için o gece de ilse bile, bir sonraki davete başı açık katılacaktır 3. first lady'miz.

Demek ki, önder kadronun epleri arasında başörtüsünün kırılma noktasını Cumhuriyet'in 4. yılı olan 1927 olarak tespit etmeliyiz, 1923 de il.

1 Atatürk'ün bu anmasını geniş olarak İpek Çalı lar'ın *Latife Hamm'mda* bulabilirsiniz. (İstanbul 2006. Doğan Kitap, s. 338-341.)

2 Gülsün Bilgehan, *Mevhibe*, Ankara 1994, Bilgi Yayınevi, s. 206.

Mevhibe hanım ba ını nasıl açmı tı?

Türkiye, Zübeyde ve Latife hanımların ba larının ka palı mı yoksa açık mı oldu unu konu adursun, biz bir ba ka First Lady'nin hayatına e ilerek ba örtülü Cumhu riyet liderlerinin e lerinin ba larını nasıl açtıklarını Mev hibe nönü örne i üzerinden görece iz.

Bu ilginç bir nokta, çünkü Mevhibe Hanım genellikle gözlerden uzak kalmayı tercih eden bir lider e i olarak bi linir. Bu yüzden hayatındaki ayrıntılar, torunu Gülsün Bilgehan'ın çalı masına kadar (*Mevhibe*, Ankara 1994, Bilgi Yayınevi) büyük ölçüde gözlerden saklanmı tır. İlk defadır ki, bu çalı mayla smet nönü'nün e i Mevhibe Hanımın hayatı, bilinmeyen yönleriyle kamuoyunun önüne açılmı oldu. Ne diyelim, darısı Latife Hanım'ın ba ına!

Yazıyı okumaya ba lamadan dikkatinizi çekmek iste di im husus, Mevhibe Hanım'ın ba ını 1927 gibi nispeten geç bir tarihe kadar açmamı olmasındır. Yani Ba bakanın hanımı ba örtülü olabiliyordu Cumhuriyet'in 4. yılma ka dar. Nitekim Latife Hanım'ın da ba ı, Cumhurba kanının 1925'teki bo anma kararına kadar kapalıydı. Aynı durum a a ı yukarı Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun tamamı için geçerlidir.

"Gazi Pa a geliyorlar!"

Pembe Kö k'ün sahipleri, haberi duyar duymaz, büyük misafirlerini kar ılamaya çıktılar. Cumhuriyet otomobili durdu, içinden Mustafa Kemal çevik bir hareketle atlayarak çiftin önünde belirdi. Etraftakiler paltosunu çıkarmak için yardımına koşuyorlardı ki, Gazi bir hareketle onları durdurdu. Gözleri genç kadının üzerindeydi. Belli belirsiz bir hayranlıkla arkadaşının e ini süzdü. Mevhibe jaketata giymi , çok ık, dimdik duran e i smet Pa a'nın yanında zarif, mahcup ve çok güzel görünüyordu. Gazi, ev sahibesinin kar ısında hafif tebessüm ederek e ildi, sonra genç kadının çekinerek uzattı ı elini dudaklarına hafifçe dokundurdu. Mevhibe'nin yanakları heyecandan kıpkırmızı olmuştu. Cumhuriyet kanı ilk defa elini öpüyordu. Yumu ak bakı ları Mustafa Kemal'in sert, mavimsi gözleri ile kar ıla tı ve onlarda tekkür ve saygı okudu. Gazi, Bakanın e ine kalabalı ın önüne ba ı açık olarak çıkma cesaretini gösterdi inden dolayı nazik bir ekilde tekkür ediyordu.

Sonra, smet Pa a ile selamla tılar ve içeri girdiler...

Gazi ngiliz Elçisinin hanımını nasıl öpmü tü?

ngiliz Elçisi Sir George Clerk'in karısı da boylu boslu, gösteri li bir hanımdı. Çevresinde zekâsı ve akaları ile ün yapmıştı.

Elinde içki barda ı ile konuklarla sohbet eden Cumhuriyet kanının en çok onun yanında oyalandı ı dikkati çekmişti. Fransızca konu uyorlardı ve kadın sürekli bir eylemler anlatarak, Gazi'yi bol bol güldürüyordu. Bir ara sefire, salonun ta öteki ucunda duran e ine yüksek sesle seslendi:

" ekerim, bak reisicumhur hazretleri bana iltifat ediyorlar! Beni öpmek için izin istiyorlar, ben de sana sorayım dedim..."

Sadrazam Mahmud Evket Pa'nın iki foto rafı. Sa daki Ba dat'ta iken çekilmi olup bedevi kıyafetindedir.

Hafızası çöle dönmü bir hasta misali bu tür toplantıların ilkiymi gibi algıladık onu ve ba ladık bir yerleri balyemez toplarıyla dövmeye. Sanki tarihte bir tek bizim ba ımızdan geçiyor bu tür olaylar ve sanki daha önce bu filmi hiç seyretmedik. Gören de yönetici ve bürokratlarımıza yönelik Batı'da tezgâhlanan ilk suikast tasarısının 2007'ye kadar sarktı ma inanacak.

te bunun için tarihi bir 'dikiz aynası' olarak kullanıyoruz. Ve bu aynaya baktı ımızda yakın tarihten kanlı bir olay dü üyor hafızamızın kırılğan kabu una.

Ve o u ursuz 1913 yılındayız. Bir yıl önce ba layan sava sonunda 'ikinci Anadolu' yapmak için onca asır gayret kanatlarına binip sabrın memesinden emzirdi imiz Balkanları terk etmi , hatta sevgili Edirne'miz dahi Bulgar çizmesi altında inlemeye ba lamı tır. Sava devam ederken 'Bu i uzaktan kumandayla yürümüyor, Edirne Bulgara veriliyor' diyerek Sadrazam (Ba bakan) Kâmil Pa a'ya silah zoruyla istifa mektubu yazdıran Enver Pa a ve fedaisi Yakup Cemil'in önlerinde imdi 31 Mart isyanında stanbul'a yürüyen Hareket Ordusu'nun ba ındaki Mahmud Evket Pa a duruyordu. Eski tüfeklerden olan Pa a imdi hem Genelkurmay Ba kanı'nın amiri konumunda, hem de Ba bakandı ve muazzam yetkileriyle ttihatçı üç

lünün eylemlerini kısmen de olsa frenliyor, iktidarları, Sina Ak in'in tabiriyle bir 'denetleme iktidarından öteye gidemiyordu.

Bundan tam 94 yıl önce, yine bir Haziran günü Sultan II. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra en güçlü adam konumunu kazanan Mahmud evket Pa a pusuya dü ü rülerek hayatını kaybedecekti (11 Haziran 1913).

Olay öyle geli mi ti: Bo bir tabut bulunmu ve Ahmed Nazmi Pa a'nın otomobiline konulmu , güya cenaze ta ıyormu gibi bir izlenim uyandırılmı tı. Otomobil Divanyolu'na sapan sokaklardan birinin kö esinde beklemeye ba lamı , tam Mahmud evket Pa a'nın otomobili Beyazıt'ta bugünkü stanbul Üniversitesi merkez binasından hareket edip de yanlarına yakla aca ı sırada yola çıkmı tı. Tabii cenazeye hürmet lazım, de il mi? Pa a'nın oförü sözde cenaze arabasının geçmesini bekleme , araba geçmi fakat az sonra, plan gere ince aniden durmu tu. Böylece Mahmud evket Pa a'nın arabası hareket edemez bir hale getirilmi ve öndeki arabadan çıkan oför Pa a'nın üzerine kur un ya dırmı , etrafta toplanan arkadaşları da katılınca araba ve içindekiler kalbura dönmü tü. (O anı bir daha ya amak isteyenler Harbiye'deki Askeri Müze'de sergilenen arabayı kendi gözleriyle görebilirler.)

Suikastin ilk adımı ba arılı olmu ve Mahmud evket Pa a öldürülmü tü. Ancak bu i burada kalmayacak, Enver, Cemal ve Talat Pa a'nın yanı sıra iki Yahudi ttihatçı da öldürülecekti. Bunlar Nesim Ruso ve Emanuel Karaso'dur. Hedefteki bu 6 ki inin temizlenmesiyle ittihatçıların beyin takımı temizlenmi olacak ve ardından tasfiyeler ba layacak, di er ttihatçılar gemilere bindirilip sürgüne yollanacak, Osmanlı iktidarı yeni rotalara girecekti. Peki hangi rotalara?

Mahmud evket Pa a ttihatçılar tarafından mı öldürülmü tür? Sonuçta *Truimvira* dedi imiz Enver, Cemal,

Yarım kalmı bir darbe giri imi

Bir süre önce Türkçesine özen göstermesiyle tanınan TRT1'in haber bülteninde bir ahsın "Maganda kur unu" ile **vuruldu u** haberini i itince a ırdım. Bir kere "magan-da" ne demektir? Türk Dil Kurumu'nun sitesinde yayınlanan *Güncel Türkçe Sözlük'e* göre argodan dilimize geçmi bir kelime. "Görgüsüz, kaba, anlayı sız, terbiyesiz ve uyumsuz kimse" anlamına geliyor mu . Peki "maganda kur unu"? Sıkı durun, o da "serseri kur un" demekmi .

Diyece im o ki, bazen kelimelerin azizli ine u rarız. TRT de bir zamanlar söyleyenin a zına acı biber sürdü ü kelimeleri imdi sere serpe kullanabiliyorsa, neden onca direndin diye sormazlar mı? Argo kullanan bir TRT. Olaca ı buydu sonunda.

"Darbe" kelimesinin ba ına gelen de bundan farklı de il. Bugün tek ba ına kullanıldı ında meramımızı ifade etmeye yetiyor aslında. Kastımız ister 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül olsun, isterse 28 ubat, fark etmiyor. Rejim de i-ikli inden muhtıraya kadar hemen her "balans ayarfna darbe deyip çıkıyoruz i in içinden. te kelimelerimiz böyle üst üste bindirilmis film kareleri gibi anlamlarını birbirinin saçına dola tırmı durumda.

yi de "darbe" kelimesi günlük dilde 'vuru , vurma, çarpma' gibi anlamları taşıyor. Bugün kullandığımız anlamı eskiden bir terkiyle ifade ederlerdi: *Darbe i hükümet*, yani hükümet darbesi. 1913 Ocak'ında Enver Paşa ve komitacı arkadaşlarının girişleriyle darbenin adı, kitaplarımıza Babıali Baskını olarak geçmiştir. Aslında o zamanki deyişle bir "taklib-i hükümet"tir bu, yani hükümetin silah zoruyla devrilişidir.

Darbeler darbeleri doğurur

Bizde darbecilerin tarihi epeyce eskilere sarkar. Tanzimat'tan önceki 1703 tarihli darbe, bir tür "kıyam" olarak nitelenebilir. O günün nüfusuna göre muazzam bir kalabalık olan 30 bin insanın (ki içlerinde askerler kadar sivililer, din adamları kadar esnaf temsilcileri de bulunuyordu) hükümet devrilişini için İstanbul'dan Edirne'ye yürüdü ünü kaydediyor tarihçi Naima. (Bugünün İstanbul'uyla kıyaslamak istersek 750 bin kişinin Ankara'ya yürümesi anlamına gelir.) 1730'da meydana gelen Patrona Şeyani, yarı askerî bir darbe, sayılabilir. Kabakçı Şeyani askerî kökenli bir karışık darbeydi.

Tanzimat'tan sonra uzun bir sessizliğin ardından 1876'da bir askerî harekâtla Sultan Abdülaziz tahttan indirilir, böylece modern darbecilikimizin önü açılır. 33 yıl sonra ise 31 Mart komplosuyla Selanik'te bulunan 3. Ordu'nun İstanbul'a yürüyerek Sultan Abdülhamid'i tahttan indirmesi olayı ya anılır.

Bundan yaklaşık 4 yıl sonra, Ocak 1913'de Enver Paşa ve Yakup Cemil'in başını çektikleri Babıali Baskınıyla Kâmil Paşa kabinesi zorla istifa ettirilmiş, bu süreçte Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı silahla vurmaktan çekinilmemiştir. Bahane hazırды: Hükümet Edirne'yi Bulgarlara teslim etmiştir. (İmdi de hükümete 'Kıbrıs'ı sattın' diye sata anlamlar yok mu?) Bu teslimiyetçi hükümete daha ne kadar süre katlanacaklardı? Artık Enver Paşa Harbiye Nazırındır ve

dris Küçükömer: Körler çar ısında ayna satan adam

Fakat de i en ko ullar altında bu oyun ilanihaye
devam edebilir mi?

dris Küçükömer

1947 yılında ABD'nin gözde vakıflarından Twentieth Century Fund, Standart Oil adlı Petrol ırketi'nin California ubesinden mühendis Max VWeston Thornburg'u bir heyetle beraber incelemelerde bulunmak üzere CHP Türkiye'sine gönderir. Thornburg bütün girdimizi çıktımızı tetkik etti i aylar süren yorucu bir çalı madan sonra raporunu hazırlar. Siyasî sistem olarak tam bir komünist totaliter idare manzarası arz eden 1947 Türkiye'sinin ekonomik olarak birbirlerinden tecrit edilmi yüzlerce 'Küçük Türkiye'den meydana geldi ini, bu mozaikten yüksek bir üretim kapasitesine eri mesinin beklenemeyece ini ve bu nedenle de millî servete ek bir 'artık' yaratıp sanayiyle menin bu 'artık'la finanse edilmesi gerekti ini acizane tavsiye eyler.¹

Gelin görün ki, Türkçeye *Türkiye Nasıl Yükselir*² ba lıyla tercüme edilen kritik raporunda adamın asıl derdinin ba ka bir ey oldu u dikkatlerden kaçmaz. Peki nedir Thornburg'u me gul eden bu derin dert?

Aslında çeyrek asırdır 'Türkiye'nin modernle mesi ve batılılaşması' etrafında diye kıyametler koparılan hadise, nüfusun bir, bilemediniz iki milyonunu etkilemiş, geriye kalan milyonlar ve milyonlar kelimesinin tam anlamıyla modernleşen nasip almaksızın eski yerlerinde sürünmeye devam etmektedirler.

Burada ister istemez aklımıza, adına modernleşme, inkılaplar, yeni bir gençlik yaratmak, laiklik, u bu dedi imiz üstyapısal düzenlemeler 'kimin için' yapılmı tı? sorusu saplanıyor bir çivi gibi. Öyle ya, merkezi düzenlemekten ve temizlemekten ibarek kalan bu dar kapsamlı ve Metin Heper'in deyişle 'kısmî' devrimler, hani bütün Türk milleti u runa yapıyordu? Yoksa asker, bürokrat ve e raftan ki bir kısmı düpedüz toprak a asıydı bunların olu an dar bir çevrenin dönme dolabıyla mı kar ı kar ıydık?

Thornburg'un aydınlarımızı uyandırması gereken üzerinde uyudukları hakikat buydu aslında. Nitekim 1970'lerde Türkiye'ye gelen saha ara tırmacısı Prof. Paul Stirling de milyonlarca insanı barındıran köylerin Cumhuriyet'i kuranların barınmak istedikleri toplumsal de imden hemen hiç nasiplenmeden ya ayıp gitti i gerçe i kar ısında a kınlı ını gizleyememi ti.³

Bakın, sözü nereye getirece im...

Türkiye'de mevcut siyasal ideolojik söylem ile sosyal yapı arasındaki bu kapanmayan uçurumu fark eden nadir aydınlarımızdan birisi olarak 5 Temmuz'da ölümünün 20. yıl dönümünde andı ımız dris Küçükömer laiklik, muasır medeniyet, ilerleme, Türk ulusu gibi söylemsel unsurların, hele hele sa cılık ve solculuk gibi sınıfsal ve ekonomik bir temelden yoksun olu umların tahlilini, ele tirisini, deyim yerindeyse arkeolojisini yapmaya soyunmu tu. Ben onun asıl katkısının, yetersiz dü ünmenin sonucu olan mahut tembelli imizi telafi etmek üzere devreye soktu umuz yapay kategoriler kar ısındaki ele - tirel ve tutarlı duru unda yattı ına inanıyorum.

'Yeni Atatürk'?

Ak Parti'nin zaferini müteakip ABD'nin saygın dergilerinden *Christian Science Monitor*'da Bakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkiye'nin 21. yüzyıldaki Atatürk'ü olup olmadığını irdeleyen bir yazı çıkmıştı. Dikkatimi çelmeleyen nokta, yazının başlığının bir soru şeklinde verilmiş olmasıydı: "Türkiye'nin 21. yüzyıldaki Atatürk'ü mü?" Ne var ki, önceki örneklerimize baktığımızda Batı basınının Türk siyasi hayatında başarı çitasını zorlayan siyasetçileri Atatürk'le kıyaslama alışkanlığının epeyce eski olduğunu gözden kaçırmıyor. Arivde yapılacak kabataslak bir çalışmada bile hemen hemen aynı başlıkların 1974 devrinde CHP Genel Başkanı ve Bakan Bülent Ecevit için atıldığını gösterecektir.

Nitekim Londra'da çıkan *The Middle East* adlı dergi, Ekim 1974 tarihli 3. sayısının kapakına Bülent Ecevit'in renkli resmini koymuş ve altına etli puntolarla şu yazıyı oturtmuştu: *Ecevit: The New Atatürk?* (Ecevit Yeni Atatürk mü?) Şu sayfalarda yer alan haberde ise Türk ordusunun birkaç ay önce Kıbrıs'a düzenlediği barış harekâtıyla beraber Türkiye'de pek çok insanın Ecevit'i Atatürk'le kıyaslamaya başladığı belirtiliyordu.

Ancak bu 'Yeni Atatürk'ün politikasında ilginç yön

leri vardı. Birincisi edebiyatçılı ı, ikincisi de mistisizme, hatta tasavvufa olan derin ilgisiydi.

Ecevit'in bu mistik ilgisinin gençlik yıllarına mahsus oldu unu dü ünme de hatalı olur kanısındayım. Daha 17 ya ıirlerinde Allah meselesini kurcalıyor, insanın metafizik gerilimini dile getiriyor ve Allah'a dua için açılan ellerini a açların dallarına benzetiyor ve insanın acizli i-ni vurguluyordu:

Ellerim dallar gibi bazen açılır Allaha
Ki Allandır veren bu güçsüz ellerimi benim
Senin elimden güçlü ellerini ki ben verdim
Onlar kapalıdır Allaha.

Ecevit'in bu iiri, Vedat Nedim Tör'ün kurdu u *Hep Bu Topraktan* adlı derginin ilk sayısında çıkmı . Tarih, Nisan 1943... Dergi, Bülent Ecevit'i "Bir yeni ozan" diye tanıtıyor ve "Bu iirleri bu topra ın 17 ya ında bir genci yazdı" diye not dü üyordu.

Ecevit'in airlik macerası bu dergide ba lamı ve ölü-münden kısa bir süre önce bütün iirlerini topladı ı *Bir eyler Olacak Yarın* (Do an Kitap, 2005) adlı kitabıyla noktalanmı tı.

Ne ki, Ecevit, bu ilk iirlerini sözünü etti im kitabına alırken bazı de i ikliklere gitmi ti. Diyeceksiniz ki, ne var bunda? Haklısınız. Yine de bir airin gençlik iirleri üzerinde yaptı ı de i iklikler her zaman ilgi çekmi tir. Neden o dizeleri attı? Neden u kelimeyi de i tirdi? Hangi gerek-çeyle o eklemelerde bulundu? gibi sorular merak kıvılcımlandırmaya yeter.

Mesela hamaset kokan iirlerinden "Tuna"da geçen,

Silistre'den, Vidin'den Mohaç'a kadar,
Tuna kıyılarında Türk kaleleri

"Ecevit: Yeni Atatürk mü?"

dizelerinin kitabın yeni baskısında, muhtemelen yanlışlıkla yanlışlıkla, çıkarılmış oldu unu görüyoruz. "Cenaze havası" başlıklı şiirin ismi "Cenaze töreni" olmuş ve büyük ölçüde değiştirilmiş. Mesela "Aksakallı mezarçının sakalları tıraşlanıp sadece "mezarıcı" yapılmış. Şiirde çıkarılan mısralar arasında şunlar dikkat çekiyor:

Göklerin ardında bir cennet olsun dileriz!

Cennet varsa, oraya gitsin yolun, deriz!

Bir de müthiş bir metafizik derinlik ve lirizmi barındıran "Siyah" adlı şiir, kitaba alınmamış. Neden acaba? Bence hata etmiş Ecevit. Şiirin ilk mısralarını okuyunca siz de hak vereceksiniz bana:

Acısı yüzünü bir tül gibi örtmü ;
Ne a lar, ne güler, ne söyler siyah.

1943'de yayınlanan şiirlerden ikisi, güncel bir konu olan "ya mur duası"yla ilgili. "Ya mur ve toprak", nedense kitabına girme liyakatini kazanamamı ya lı Ecevit'in gözünde. İkinci şiir olan "Ya mur ya mı toprak kokusu" ise bir iki mısra dı nda tamamen de i tirilmi ve bence özünden çok ey yitirmi .

Güncelli i dolayısıyla "Ya mur ve toprak" adlı şiirinden bir bölümü a a ıya almak istiyorum. Bakalım 1943'deki Ecevit "ya mur duası"na nasıl bakıyormu :

Ne güzel ey ya mura rahmet denilmesi;
Ve dolmu bulutların yere e ilmesi;
Gölgeler hüznün gibi sararken topra ı,
Toprak çocuklarının bir gülebilmesi...
u tepe düzlü ünde kurbanlar kesilir;
Gö e do ru açılmı avuçlar dizilir;
Ve kısılmı seslerde bir ya mur duası...
Bu aç duasını kim, acap kim i itir?..
Duy ki, rabbim bu toprak bir ya mura hasret
Duanın dedi i "bir avuç olsun rahmet!"

1974'de bir İngiliz dergisinin, hakkında "Yeni Atatürk mü?" man etini attı ı rahmetli Ecevit'in 17 ya şiirlerine yansıyan portresi böyle. a ırtıcı belki. Ama yine kendisi 1954'de şiirin insanın önünden gitti ini söylememi miydi?

Elbette senden do ru söyleyecekti
Yazdı ın şiir.

Hitler iktidara nasıl geldi?

Yılların çürütemedi i sakızdır: 'Hitler de demokratik yollardan 'sinsice' iktidara gelmi ama sonuçta demokrasiyi yok etmi ti, öyleyse bizde de seçimlerle iktidara gelerek ileride demokrasiyi bertaraf edecek ve kendi rejimini kuracak siyasî olumlara sakın ha sakın fırsat tanımmasın.'

önce biraz dü ünelim: Acaba Hitler'i iktidara getiren demokratik yoldan halkı ikna etmesi miydi yoksa Almanya'nın Sevri olan Versay Antlaşması'yla çocuklarının yedi i lokma daha a zından alınan halkın cankurtaran simidi gibi Hitler'e sarılması mıydı?

Buradan bakınca Nazi hareketinin ilkece demokrasiye karşı olmadığı nı, asıl hedefinin Almanya'yı bo an ekonomik bunalıma çare bulmak olduğunu görmek gerekir. Yani Hitler ve avanesi "N'apsak da u demokrasi denilen lanet eyi ortadan kaldırsak" diye plan kuran bir takım sergerdeler de ildi. Onlar Almanya'nın bozuk ekonomisini düzeltmek ve bu a ır bedeli Alman halkına ödetmeye kalkanlara derslerini vermek üzere toplumun beklentilerini yukarı çekmek için sahneye çıkan aktörlerdi.

Biz zannediyoruz ki, Hitler partinin başına geçti i andan itibaren Almanları pe ine takmayı başarmı tı. Hayır.

la geçiniyor! Bu 4 dolarla karnını mı doyursun, kirasını mı versin, yakacak mı temin etsin, yoksa elektrik ve su faturasını mı ödesin, siz karar verin.

Milyonlarca Almanın a evlerinden ancak karınlarını doyurdu u bir ortamda onlara a ve i güvencesi veren bir partinin hızlı yükseli ne a ırmamak gerekiyor. Bu durumda içinde buldukları ko ulları de i tirecek güçlü bir lider arzusu duymayan toplum yok gibidir.

Nitekim i sizlik ve sefaletin ötesinde mevcut iktidarın ekonomik sorunları çözece ine güveni kalmamı kitleler, gururları zedelenmi subaylar, kendilerine toprak da ıtılacına inanan köylüler, kötü gidi atı sihirli bir dokunu la düzeltece ine inanan i siz felsefe hocaları, spora önem verdi ine inanan gençlik, Hitler'in yakı ıklılı na inandırılan kadınlar ve Yahudilerin Almanya'nın kanını sülük gibi emdi ine inanan anti semitistler ve ırkçılar onu bir kurtarıcı olarak kar ıldılar ve yeni rejiminde gönüllü olarak çalı tılar, hatta canla ba la sava tılar.

Sözün özü: Hitler Almanya'da demokrasiyi de il, kitlelerin derdine derman olamayan ve halkı sefalete sürükleyen Weimar Cumhuriyeti'ni yok etmi tir.

Derin okuma rehberi

Ömer Çaha, "Demokrasi ile rejim arasında Türkiye", *Tezkire*, Sayı: 17, 2000den aktaran: *Mülâhazat*, Sayı: 1, Bahar 2001, s. 6 17.

Louis L. Synder, *Basic History of Modern Germany*, D. Van Nostrand Company, Inc., 1957, s. 82 85.

Fahir Armaoglu, *20. yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914 1990, cilt 1:1914 1980*, 10. baskı, Ankara 1994, Türkiye i Bankası **Kültür** Yayınları, s. 237 239.

Alan Bullock, "Hitler nasıl iktidara geldi?", Çeviren: özaydın Dokur, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 3 6, Nisan Temmuz 1970.

AkiPin Âsım'ı da darbecili e soyunmu tu!

Mehmed Akifin *Safahatı*, üzerinde uyudu umuz gerçek bir hazine. Türk edebiyatında onun kadar farklı okumalara elverişli bir metin bulmak kolay olmasa gerek. Kendi devrindeki olayların bir tür aynası olarak da sökebilirsiniz aruzlu hecelerini, zamanı bulamaç yaparak meydana getirdi i ele tiriler olarak da. Bazı bölümleri elbette Akif'in ya adı ı devrin malum ahsiyet veya olay kadroları üzerine kurulmu tur ama o devir battı ndan, olay veya ahıslar da hafızalarımızda yıldan yıla biraz daha silikle ti inden, karınlardaki anlamı sökü� çıkarmak pek zahmetsiz bir i lem olmuyor tabiatıyla.

Velhasıl, emek gerektirir Mehmed Akif i okumak. Tabii fazlasıyla de er buna... Zahmetinizi ödölsüz bırakmayacak kadar de erli ta larla dö elidir çünkü *Safahatın* yollan.

Hele *Âsim*... O bamba ka...

De erli a abeyim Be ir Ayvazo lu Kapı Yayınları'ndan çıkan *1924: Bir Foto rafın Uzun Hikâyesi* (stanbul 2007) adlı usta i i arkeolojik kazısında bize bir foto rafın pe inden giderek yakın tarihimizin edebî ve kültürel enkazı altında gülümseyen resmi uzatıyor. *Âsim*'la ba layan hazin bir hikâye bu. Umutların enkazı... Ama aynı za

manda iki devrin birbirinin içine geçmesinden hasıl olan muazzam çatırtının Akifin neslini nasıl hem tematik, hem de co rafi ve zamansal bir savrulmaya mahkûm etti- ni öz bir ekilde sunuyor kitap.

1924 yılı, bir imparatorlu un bir ulus devlete dönü - me sürecinin ba langıcı. Evet daha önce TBMM kurul - mu , saltanat kaldırılmı ve cumhuriyete geçilmi tir. An - cak toplum uur ve hayatına yansıyan de i ikliklerin ba - langıcı neredeyse tamamen 1924 yılına dayanır. Hilafetin ilgası, Osmanlı hanedanının yurt dı na çıkarılması, med - reselerin kapatılması, yeni anayasanın kabulü, muhalefe - ti temsil etmek üzere kurulan Terakkiperver Fırkanın ku - rulmasıyla kapatılması bir olan kısacık ömrü, Said Nur - si'nin Van'da Erek Da na çekilmesi... Bütün bünyeyi alt üst eden bu sarsıcı hadiseler arasında ferahlatıcı bir ha - ber, Akif ten uzun zamandır beklenen *Âsim* kitabının ya - yınıdır.

Ancak devrin da da ası içinde *Âsım'm* biraz zamanını a ırdı ı bile söylenebilir. Tam da 6 asırlık bir mirasın tas - fiyesinin ba ladı ı yılda eskiyle yeninin bulu aca ı 'bir ba ka inkılab'ın mümkün oldu unu iddia eden bu ilginç kitabı haklı olarak "Ku unun son arkısı" diye nitelendir - mi ti Süleyman Nazif. Osmanlı'nın batarken semaya bir elmas gibi gömdü ü en güzel arkıydı o. Akif bir yanarda - a dönen dima ından fi kıran mısıraları, çelik kalemiyle milletinin mermerden mamul tarih cephesine kazırken, o kalemden akan mübarek sıvıyla yalnız Türkçenin de il, dünya edebiyatının da ölümsüz eserlerinden birinin ya - zılmakta oldu unu acaba sezebilmi midir?

Ne yazık ki, talihsizlik *Âsım'm* yakasını bir türlü bırak - mamı ve hâlâ yeterince anla ılamamı tır. Aslında, geç - mi i de il, gelece i anlatır Akif; Be ir Ayvazo lu'nun dik - kat çekti i gibi, ideal neslin temsilcisi olarak gördü ü *Âsım'm*'ı anahtar gibi kullanarak bir "gelecek projesi" çizer. Daha do rusu alternatif bir "kurtulu reçetesi"...

yi ama biz daha önce kurtulmamı mıydık? stiklal Sava ı'nda dü manı zmir'den denize dökmemi , yurdu dü mandan temizlememi miydik? Yoksa Çanakkale'de süper güçleri durdurarak i gali önlemek yeterli olmamı mıydı?

te Mehmed Akif bütün bunların bir son de il, bir ba langıç oldu unu anlatmak için yazmı tı *Âsinil*. Barut ve kan kokusunun yerini kitap kokusu, ehit ve gazilerin yerini çantası elinde, bilgi pınarından kana kana içmeye hazırlanan yeni bir nesil almalıydı: "Âsım'ın nesli" dedi i buydu.

Çanakkale zaferini, ardından stiklal Sava ı'nı kaza nan bu altın nesil, imdi yeni bir göreve talip olmalıydı. Onlar bilginin, e itimin, cehaletle ve fakirlikle sava ın Çanakkale'sini ba aracaklardır imdi. Ve ancak bu ba arılırsa Çanakkale gerçekten ve nihai olarak kazanılmı olacaktır. Genç nesli bir kırgın gibi biçen Çanakkale tecavüzlerinin bir daha ya anmaması için "bu Çanakkale"nin kazanılması arttır.

Lakin Akif in ideal neslin timsali saydı ı Âsim askerden döndü ünde de i mi , bir tuhaf olmu tur. Sokakta laubaliliklerini gördü ü sarho ları bir güzel pataklamakta, mübarek Ramazan günü sigarasının dumanının yüzüne üfleyenleri tokatlamakta, kumarbazları alenen tehdit etmektedir. Hatta hızını alamayıp memleketteki bozuk gidi atın düzeltilmesini, alı tı ı kaba kuvvet mantı ıyla çözmeye de karar vermi tir. Ne de olsa ttihatçı a abeylerinden vurarak, kırarak, hatta darbe yaparak i lerin düzelece i inancını devralmı tır.

Babası, Asım'ı ikayet eder Mehmed Akife. "Senin aptal" der, "daha bir hayli çılgın bularak Babıali'yi basmayı kurmu ." Babıali'yi, yani Ba bakanlı ı basarak i i tepeden halletmeye karar vermi tir Âsim ve arkada ları. Ablası ona mani olmaya çalı maktadır ama ne yapaca ı biç belli olmaz ki bu "delfnin. Bakarsın hem basar, hem de

asar ba takileri! Ona ne yapıp edip mani olunmalıdır. Babanın sözü geçmiyordun Akif'ten yardım ister. Âsım'ı do ru yola getirmek ona dü mektedir.

Nihayet millî airimiz Âsım'ı bir kenara çeker. Kavgayı dövü ü bırakıp Muhammed Abduh'un dedi i gibi, dinî ve müspet bilimerin beraber okutulaca ı yeni bir medrese kurup "nesli tehzip" ve "i'lâ ile", yani terbiye edip yükseltmekle me gul olması gerekti ini söyler. Akif in kendisi de inkılap istemektedir ama hükümeti devirmekle, adam asıp kesmekle yapılacak bir inkılap de ildir onun kafasındaki. Bilgiyle ahlakı kayna tırıp bütünle tirecek uzun vadedeli (kendisi "20 yıl ister" diyor) bir inkılaptır. Onun için Asım, Berlin'e gidip fen diyarından sızan sonsuz *{namü-tenahi}* pınarın "nâfi" sularından hem kana kana içecek, hem de yurdun kuruyan topra na akıtmak üzere heybesinde getirecektir.

Âsım ve nesli, böylece ttihatçıların bu ülkeye en büyük kötülüklerinden biri olan komitacı ve darbeci zihniyetten bir an önce uzakla malı ve ülkenin gelece ini sabun köpükleri üzerine de il, sa lam ve dahi sarsılmaz temeller üzerine kurmanın gönüllü fedaileri olmalıdırlar. (Muhtemelen Âsım, 1916'da bir hükümet darbesine hazırlanan ve Eylül 1916'da Enver Pa a'nın emriyle kur una dizilerek idam edilen Te kilat ı Mahsusa'nın gözü pek fedaisi Yakup Cemil ve arkada larının etkisindedir o sıralarda.¹⁾)

Çanakkale'nin muazzez kahramanı Âsım hazırlanmı , Berlin'e, tahsile gitmektedir. airimiz u umut dolu mısralarla yolcular onu:

nkılabın yolu madem ki, bu yoldur yalnız,
"Nerdesin hey gidi Berlin?" diyerek yollanınız.
Altı ay, bir sene gayret size e lence demek...
Siz ki yıllarca neler çekmediniz, hem gülerek!

Osmanlı'da bile 25 ya ında seçiliyordu; ya biz?

25 ya ında milletvekili seçilebilmeyi mümkün kılacak yasal düzenlemenin 22 Temmuz genel seçimlerine yeti - tirilmesinin mümkün olamayaca ı Yüksek Seçim Kurulu tarafından açıklandı ında Türkiye, aya ına kadar gelmi olan meclisi gençle tirme fırsatını bir ba ka bahara erte - lemi oldu.

Bunun üzerine halen geçerlili ini koruyan ve kanun - da seçilmek için asgari e ik kabul edilen 30 ya tahdidinin ne zaman konuldu unu merak edip ara tırdım. Ula tı - m sonuçlar a ırtıcıydı.

Türkiye'de 1876'dan beri saatler neredeyse durmu tu. Bir ba ka ifadeyle söylemek istersek, tam 131 (yüz otuz bir) yıldan bu yana meclisin gençle tirilmesi meselesinde bir arpa boyu mesafe kat edememi tik. Hatta birazdan görece imiz gibi, mesafe kat etmek bir yana, geriye gitti - imiz dahi söylenebilirdi rahatlıkla.

Her ne kadar Osmanlı Devleti bundan 146 yıl önce, 1861'de Lübnan'da 40 üyeli bir yerel parlamento te kil et - mi ve üyelerini seçim yoluyla belirlemi ise de, toprakla - rının bütününe kapsayan 'anayasalı bir meclis'e kavu - mak için 15 yıl daha beklemesi gerekecekti. 23 Aralık 1876

tarihli ilk anayasamız, vekiller ve senatörlerden (ayan) oluşmuş iki meclisli bir parlamento öngörmü ve bu parlamentonun üçte birini oluşuran vekillerin belirlenmesi için de seçim yapılmasını kabul etmiştir.

Yeni güzel de daha ortada bir meclis yoktur ki seçim kanununu çıkarırsın? O zaman yapılacak seçimin kanununu hangi merci çıkaracaktır? Tabii ki hükümet. Kabine toplanıp karar alacak ve padişah da onaylayacaktır. Böylece bir "talimat-ı muvakkate", yani geçici seçim kanunu çıkarılır ve seçimler ancak bu kanun sayesinde kazasız belâsız yapılabilir.

İlk anayasamızda, yapılacak seçimlerde milletvekili (mebus) seçilebilmek için Osmanlı vatandaşı olmak, yabancı devlet imtiyazına sahip olmamak, Türkçe bilmek gibi şartların yanında 30 yaşını tamamlamış bulunmak maddesi de yer alıyordu. Şeytanın aslında bugüne kadar süregelen ve hala devamladığımız 30 yaş sınırı meselesi, Namık Kemal ve arkadaşlarının başının altından çıkmıştı.

Ancak daha ayrıntılı hükümler getiren geçici seçim kanunu, anayasadaki bu şartta bir düzeltme yapacak ve mülk sahibi ve ya adını ehirden bir yıldır ikamet ediyor olmak gibi şartları getirmek yanında, seçilmek için gerekli yaş sınırını da 25'e çekecektir. Buna göre seçilebilmek için 25 yaşından aşağı bulunmamak yeterlidir, ilginç bir şekilde, seçimlerde Anayasaya değil, bu geçici seçim kanununa uyulmuştur.

Böylece adaylar Ocak 1877'de yapılan seçimlere 25 yaş sınırlamasıyla katılmaları, hatta Namık Kemal'in *Hayâl* dergisinde çıkan karikatüründe görüldüğü gibi, bu madde tartışmalara dahi yol açmış, hatta yaş sınırının biraz **daha** aşağıya çekilmesi ima edilmiştir. "Müklât-ı intihâbiyye", yani "Seçim zorlukları" başlıklı bu karikatürün ortasında kilitli seçim sandığı durmaktadır. Sandığın hemen solundaki sakallı zat, Namık Kemal'dir. Arkasında ise oylarını kullanmaya gelen seçmenler görülür.

1877 seçimleri için yapılan bir karikatürde Namık Kemal sandık başında gösteriliyor. Sa daki seçmen, aday olmasını dü ündü ü bir arkada nın he-nüz 25 ya nda olmayı na hayflaniyor!

yor. Sa daki sandık görevlisi elindeki kâ ıda fikirlerini ka-ralarken unları söylüyor:

Mehmed'i yazsam yirmi dört buçuk ya nda, Ahmed'i yazsam mülkü yok, Kostaki'yi yazsam Yunanlı, Kirkor'u yazsam stanbul'a geleli on bir ay oldu. Kendimi yazarım vesselam.¹

Bir, 1876'de gençlerine güvenen ve seçilme ya nını 25'e indiren Osmanlı Devleti'nin durumunu dü ünün, bir de 30 ya ta ısrar eden 21. yüzyılın Türkiye'sine bakın. Ve ka-rarınızı verin: Aradan geçen 131 yılda ilerledik mi, yoksa geriledik mi?

1 Karikatür için bkz. Cemal Kutay, *Anayasa Kargası*, stanbul 1982, Cem Ofset, s. 80 ve Orhan Kolo lu, *Türkiye Karikatür Tarihi*, stanbul 2005, Bile im Yayınevi, s. 76.

Cumhurbaşkanlarının ilkleri ve enleri

24 Nisan 2007 günü saat 12.03 itibarıyla Başbakan Recep Tayyip Erdoğan AKP Grubunda aday olarak Abdullah Gül'ün adını açıklayınca Türkiye derin bir nefes almış oldu. Ancak 27 Nisan bildirisi ve arkasından gelen 367 oyunun müteakip mecburen gidilen 22 Temmuz seçimlerinde halkın neredeyse yarısı Ak Parti'ye, dolayısıyla da Abdullah Gül'e oyu vermiş oldu. Artık yeni bir dönemdeyiz. 28 Ağustos itibarıyla Abdullah Gül Çankaya'da...

Seçim süresince birilerinin diline doladığı 367 milletvekili, yani üçte iki çoğunluk 1923 yılında aranmış olsaydı herhalde Gazi Mustafa Kemal'in seçilmesi biraz zor olurdu. Çünkü bu ilk Cumhurbaşkanlığı seçiminde TBMM'de sadece 158 milletvekili hazır bulunuyordu ve tamamına 129 milletvekili oylamaya katılmamıştı. Yani eğer imdiki gibi ilk turda üçte iki çoğunluk artı o zaman aranmış olsaydı, mecliste en az 192 milletvekili bulunması gerekiyordu ki, bu sayıya ulaşmak için daha 34 milletvekilinin desteğine daha ihtiyaç duyulacaktı.

Ayrıca imdiye kadar görev yapmış olan 10 Cumhurbaşkanı'nın seçilişleri, hayat hikâyeleri ve görev süreleri içinde meydana gelen önemli olaylar ve rastlantılar üzerine bir çeşitleme bulacaksınız.

1. Kurtulu Sava ı'ndan tam 5 Cumhurba kanı ı kardık

Cumhurba kanlarımızın ilk be i Kurtulu Sava ı'nın verimli ortamında yeti mi tir. Sırasıyla Gazi Mustafa Kemal (1934'den sonra Atatürk), smet nönü, Celal Bayar, Cemal Gürsel ve Cevdet Sunay Balkan Sava larından ba layarak Kurtulu Sava ı'na kadar pek çok muharebede bizzat görev almı lardı.

2. Atatürk kaç oyla Cumhurba kanı seçilmi ti?

Atatürk'ün Cumhurba kanlı ına ilk kez seçilmesi kolay olmamı tı. 1923 yılının 29 Ekim'inde, meclise girecek isimler bizzat Mustafa Kemal tarafından belirlenmesine ra men, 287 milletvekilinden 129'unun oylamaya katılmamı olmamı ilginçtir. E er toplantı yeter sayısı olarak imdiki gibi üçte iki artı aranmı olsaydı, Mustafa Kemal Pa a muhtemelen o oturumda Cumhurba kanı seilemeyecekti. (Zaten muhaliflerin ehirdı ında buldukları bir sırada deyim yerindeyse baskın bir seçim yapılmı tı.) Allahtan, o zamanlar Anayasa Mahkemesi yoktu! Tabii yürürlükteki 1921 anayasasında toplantı yeter sayısı da net olarak belirlenmi de ildi. 5 Eylül 1920'de çıkan Nisab ı Müzakere kanununda ise toplam sayının salt ço unlu u *toplantı yetersayısı* kabul edilmi , *karar sayısı* ise salt ço unlu un salt ço unlu u, yani 84 oy yeterli sayılmı tı.¹

3. Cumhurba kanlarının meslekleri

Cumhurba kanlarımızın 6'sı asker kökenliydi (Atatürk, nönü, Gürsel, Sunay, Korutürk ve Evren), di er 4'ü (Bayar, özal, Demirel ve Sezer) bürokrasiden geliyordu. Doç. Dr. Abdullah Gül bu bakımdan bir ilk sayılmalıdır. Çünkü ilk defa doktora yapmı bir iktisatçı akademisyen cumhurba kanı seçilmi oldu.

4. Cumhuriyet kanları, seçilmeden önce en son hangi i yapıyorlardı?

Atatürk: TBMM Başkanı

nönü: Milletvekili

Bayar: Milletvekili

Gürsel: Kara Kuvvetleri Komutanı

Sunay: Cumhuriyet Senatörü

Korutürk: Cumhuriyet Senatörü

Evren: Genelkurmay Başkanı

Özal: Başbakan

Demirel: Başbakan

Sezer: Anayasa Mahkemesi Başkanı

Gül: Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı.

5. Görevi başındayken ölen Cumhuriyet kanları

İmdiye kadar 3 Cumhuriyet kanı görevi başındayken hayatını kaybetti.

Atatürk görev süresinin dolmasına 1 yıldan az bir zaman kala öldü. Ölmemi olsaydı büyük ihtimalle Mart 1939'da 5. kere Cumhuriyet kanlığına seçilecekti.

Gürsel her ne kadar doktorların görev yapamaz raporu vermelerinden sonra ölmü olsa da, aslında doktor raporuyla resmen görevden alındı ve 28 Mart 1966'da ölmü kabul edilir, çünkü bu sırada bitkisel hayattaydı. Ölmeseydi, 1968 yılına kadar yaklaşık 2 yıl daha görev yapacaktı.

Turgut Özal 17 Nisan 1993 günü ölmeseydi 1996 Kasım'ına kadar yaklaşık 3,5 yıl daha Çankaya Kökünde oturacaktı.

6. Kaç çocuk sahibiydiler?

nönü, Bayar, Sunay, Fahri Korutürk, Kenan Evren, Özal ve Ahmet Necdet Sezer'in 3'er çocuğu vardı. Listeye Gül'ün de eklenmesiyle 3 çocuk babası cumhurbaşkanları

rının sayısı 8'e yükseliyor. lerinde yalnız Grsel'in tek çocu u vardı. Hiç çocukları olmayanlar ise Atatürk ve Demirel. Sonuç: Grsel hariç, ya u, ya hiç!

7. Kaç yıl görev yaptılar?

Görev süreleri bakımından ele alınacak olursa Atatürk açık ara nde gidiyor (4 seçimde toplam 15 yıl, 11 gün). Onu nönü takip ediyor (4 seçimde 11 yıl, 6 ay, 11 gün). Arkadan Bayar geliyor (3 seçimde 10 yıl, 5 gün). Bu uly, toplam 9 yıl, 1 ay, 28 günlük Devlet Ba kanlı ı artı Cumhuriyetsel ve zal oldu. Grsel 4 yıl, 5 ay, 18 gün, zal ise 3 yıl, 5 ay, 8 gün Cumhuriyetsel yaptılar. Yalnız Grsel'in süresi iki defada bu toplama ula makta olup ilk defası MBK kararıyla ve fiilidir, yani o tarihte seçilmi de ildir. Bu atanmı lık süresi toplamdan çıkarıldı nda seçilmi Cumhuriyetsel kanları içerisinde toplamda en az görev yapanı, zal de il, 3 yıl, 1 ay, 5 gnle Grsel olmaktadır.

8. Cumhuriyet'in fetret devri

Cumhuriyet tarihinde bir defa büyük fetret devri, yani Cumhuriyetsel kansız bir dönem ya andı. Bu da Krtrk'n görevden ayrıldı ı 1980 yılı Nisan'ı ile 12 Eylül askeri darbesi arasında geçen yakla ık 5 aydır. Bunun dı nda bazıları bir haftaya varan veklet dönemleri ile toplam 6 ay, 14 günü bulmaktadır fetret dönemleri.

9. En geç ve en ya lı seçilen Cumhuriyetsel kanları

En geç seçilen Cumhuriyetsel kanı rekoru de il, rekorları silme Atatürk'e ait. Atatürk 1923'deki ilk seçimde 42,

1927'deki ikinci seçimde 46, 1931'deki üçüncü seçimde 50, 1935'deki dördüncü ve son seçiminde 54 ya ında bulunuyordu. (Öldü ün de ise Abdullah Gül'le aynı ya ta bulunuyordu.)

Atatürk'ü nönü izliyor. nönü Kasım 1938'deki ilk seçili inde 54, Nisan 1939'daki ikinci seçili inde 55 ya ındaydı. Sonraki iki seçili inde ise 59 ve 62 ya larında bulunuyordu.

Bayar'ın Cumhuriyet kanlık ya ları, seleflerinin görev süreleri uzadı ı için biraz yüksek seyrediyor. Sırasıyla 67, 71 ve 74 ya larındaydı seçildi inde. Gürsel 65 ya ında MBK Ba kanı, 66 ya ında Cumhuriyet kanı olmu tu. Sunay Cumhuriyet kanı seçildi inde 66 ya ındaydı, Korutürk ise 70 ya ında. Evren darbeden sonra MGK Ba kanı ilan edildi inde 63, Cumhuriyet kanı seçildi inde 65 ya ındaydı. Ondan sonra sırasıyla özal 62, Demirel 69, Sezer 59 ya larında Cumhuriyet kanı oldular. Gül 1939'daki nönü'den beri, yani 68 yıldır gördü ümüz en genç Cumhuriyet kanı. En ya lı seçilen Cumhuriyet kanı ise üçüncü seçili inde Bayar oldu (74 ya ında).

10. En kısa Cumhuriyet kanlı ı

Genelde en kısa Cumhuriyet kanlı ı Özal'a yakı tırılır. Halbuki gördü ümüz gibi Gürsel ondan daha kısa bir süre görev yapmı tır. Ancak en en kısa Cumhuriyet kanlı ı rekoru nönü'ye aittir. nönü'nün 11 Kasım 1938'den 3 Nisan 1939'a kadar sadece 143 gün süren bir Cumhuriyet kanlı ı dönemi vardır ki, bu hakikaten tam bir rekordur. nönü'nün 3. dönem cumhuriyet kanlı ı da epeyce kısa sürmü tür: 2 yıl, 10 ay.

11. En az ve en çok oyla seçilen Cumhuriyet kanları

TMBB üye sayısı da önemli olmakla birlikte rakamsal olarak en az oyla seçilen Cumhuriyet kanı 1923'de Ata

türk'tür (158 oyla). En çok oyla seçilen aday ise Bayar oldu (1954'de 486 oyla).

12. Halkın seçti i tek Cumhuriyet kanı

TC tarihinde halk oyuyla seçilmiş tek Cumhuriyet kanı Kenan Evren'dir (26 Ekim 1982'de yapılan halk oylamasında yüzde 91.5 oranıyla anayasa onaylanırken, Evren de Cumhuriyet kanı seçilmişti).

13. Atanmış Cumhuriyet kanları

Her ikisi de darbe yönetimleri tarafından göreve getirilen Cumhuriyet kanları, Gürsel ve Evren olmuştur. Ancak her ikisi de 12 yıl içerisinde yapılan seçimlerle meşruiyet sorunlarını gidermek ihtiyacını duymuşlardır.

14. 1961-1982 Anayasalarına göre en az oyla seçilen Cumhuriyet kanı hangisiydi?

Özal, 31 Ekim 1989'de yapılan 3. tur seçimlerde 450 üyeli parlamentodan sadece 263 oy alabilmişti.

15. Darbeye maruz kalan tek Cumhuriyet kanı kimdi?

77 yaşındaki Celal Bayar, Çankaya Köşkü'nde kendisini teslim almaya gelen subaylarla bir süre boğuştuktan sonra tutuklanmış ve yerlerde sürüklenerek dışarıya çıkarılmıştı. (Sonradan kendini kemeriyle asmaya teşebbüs ettiğini biliyoruz.) 12 Eylül darbesinde ise TBMM, Cumhuriyet kanı seçimlerine devam ediyordu ve ortada herhangi bir Cumhuriyet kanı mevcut değildi.

16. En uzun süreyle seçilen Cumhuriyet kanı

En uzun sürede Kuvvetler Meclisi seçilmişti. 6 Nisan 1973'de yapılan 15. turda sonuç alınabilmişti. Bu sırada TBMM ve Senato toplam üye sayısı 635'di ve oylamaya 557 millet

vekili katılmı tı. Korutürk'e vekillerden 365 oy çıkmı tı.

17. Mustafa adlı iki Cumhurbaşkanı

Ada im olan iki Cumhurbaşkanı gördü Çankaya Kökü. Birincisi, Mustafa Kemal, ikincisi ise Mustafa smet nönü'dür. (Celal Bayar'ın ön adı da Mahmut'tu.)

18. Ajda Pekkan Cumhurbaşkanı!

10 Temmuz 1980 tarihli gazetelerde o zamana kadar yapılan 108 tur oylamada Muhsin Batur'un toplam 10 bin 382, Sadettin

Bilgiç'in ise 5 bin 734 oy aldığı yazılıydı. İğniç olan nokta, bu 108 tur oylamada aday olmadıkları halde parti liderlerinin e leri ile Süper Star Ajda Pekkan'a da 8'er adet oy çıkmı olmasaydı/

19. 1938'de nönü'ye oy vermeyen CHPLi muhalif kimdi?

1938 yılında yapılan seçimlerden önce CHP Grubu'nda smet nönü'nün adaylığı oylandı nda bir oy hariç bütün grubun onayını aldığı görülmü tü. Peki Celal Bayar'a verilen o bir oy kime aitti? Kafaları karı tıran bu sorunun cevabını grup toplantısından çıkı ta muhaliflerden Hikmet Bayur verecekti: "Bana". Ne var ki, Hikmet Bayur'un iddiasına göre, bu bir tek muhalif oya bile ta

hammül edemeyen nönü, tutanaklardan o bir oyu sildi rerek, CHP'den ittifakla aday gösterildi ini yazdırmı tı.

20. İlk çok adaylı Cumhurbaşkanlığı seçiminde kim kaç oy almı tı?

mzalanan Türkiye ilk çok partili meclise 1946 yılında kavu mu tu. Haziran 1945'de San Fransisco Antlaşmasındaki 'demokratik' uyarılar im ek hızıyla etkisini gösterecek ve Türkiye, genel seçimlerden önce birden fazla adayın katıldığı bir Cumhurbaşkanlığı seçimine tanık olacaktı. Bu seçimlerde daha önce 3 defa seçilmiş olan İsmet İnönü, seçime katılan 451 üyeden 388'inin oyunu alarak Çankaya'ya çıkmı tı. Rakibi ve eski silah arkadaşı Demokrat Parti'nin adayı Mareşal Fevzi Çakmak'a ise 62 oy çıkmı tı. Bu sırada DP'nin 61 milletvekili bulunduğu göz önüne alınırsa ilave 1 oyun bağımsızlardan geldi i anlaşılır. (1950 seçimlerinde ise durum tersine dönecek ve Bayar 1946'daki İnönü'den sadece 1 oy az alarak 387 oyla Çankaya Köşkü'nün ev sahibi olurken, İnönü de DP adayı Çakmak'ın 1946'da aldığı oydan 4 fazlasını çıkartabilmi ti sandıktan.)

21. Celal Bayar 27 Mayıs'tan sonra da Meclisten oy almı tı!

İğniç notlardan birisi de Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığına seçildi i 28 Mart 1966 tarihli seçimde resmen aday olmadığı halde Yassıada'da yargılanarak hüküm giyen eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a 5 oyun çıkmasıydı. Aday olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP) Genel Başkanı ve Ankara Milletvekili Alparslan Türkeş'e 11 oy çıkmı , TBMM Başkanı Ferruh Bozbeyle oylama sonuçlarını açıklarken, "**Parlamento üyesi olmayan bir şahsa da 5 oy çıkmı tır**" diyerek Bayar'ın adını söylemeden vaziyeti iyi idare etmi ti.

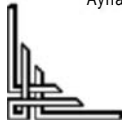
Teneffüs

Menderes'ten Demirel'e: "Atıyorsun Süleyman, hem de çok atıyorsun!"

27 Ocak 1960 tarihleri arasında, Adana ve dolaylarında imar gezisine çıkan rahmetli Ba bakan Adnan Menderes'e, çalı tı im *Tercüman* gazetesi adına refakat ediyordum. Gezi- de, o zamanlar *Yenisabah*'öa çalı an Kâmuran Özbir ile *Milliyetten* ilhami Soysal da vardı. Adana Regilatörüne u radi- imızda, aramızda bulunan dokuz on Genel Müdürle ilgilile- re ve ikiyüz üçyüz kadar arabası ile korteje katılarak gelen zengin Adanalıya, bizim yazmamamız artı ile köy sayısının 40 binden 10 bine indirilece ini söyleyen Menderes, izni hi- lâfına bunu yazan *Milliyet'ten* lhami Soysal'a ertesesi gün gü- cenmi ti. te o gün Türkiye'nin sulama problemleri ile ilgili bir hususta imdi hatırlıyamadı im bir soruyu, Devlet Su le- ri Genel Müdürü Yüksek Mühendis Süleyman Demirel'den sordu, aldı ı cevap üzerine de gösteri li ve mübalâ alı kah- kahalarla gülererek, "Atıyorsun Süleyman, hem de çok atıyor- sun'^ dedi.

...Menderes, köylerin sulama vaziyetlerine kadar bildi ini ifade etmek, çevresindeki dalkavuklara bunu teyid ettirmek için ucuz bir reklam yolu bulmu tu. Sulama i leri bitirilen 1000 nüfuslu bir ilçenin Umum Müdür tarafından unutulma- sına müsamaha etmiyor, buna kapaklanıyor ve büyük bir taktikle istismar edebiliyordu. Ke ke Ba vekil her eyi biliyo- rum fikrine kapılmayıp da bildikleriyle yetinebilseydi. O kasi- la kasıla "Ben kendime sabık Ba vekil dedirtmem" diyordu...

Ayhan Hünalp, *Da İara Giden Yollar.*

Çankaya Kökü'ne seccade ilk defa girecekmi !

Böylece Cumhuriyetin kanlı 1 krizi yüzünden sandık başına gitti imiz 22 Temmuz seçimlerinin gerçek sonucu 1 ay, 6 gün sonra da olsa alınmış oldu. Önce Çankaya'daki yeni makamı Sayın Abdullah Gül'e hayırlı olsun.

Tabii seçimin ertesi günü yorumlar cıva gibi akmaya başladı. Çeridekiler zaten bir âlem de, dışarıdakilerin de onlardan kalır yanı yoktu doğrusu. İngilizlerin iki gazetesinden *Independent* Gül'ü 'laiklik ve İslamın kavayında Cumhuriyetin kanlı' olarak nitelemi. *FT* kısaltmasına iyice alıştı imiz *Financial Times* kı kırtıcılık düzeyi yüksek bir bakış atmayı yelemi : "Askere meydan okuyan Türkiye, Gülü lider seçti." *Guardian*'ın ise gazetecilik açısından daha çarpıcı görünüyor: "*Çankaya'ya ilk kez seccade girecek.*"

"Tarihin arka bahçesi"nde bugün asıl sonuncusu, yani *Guardian*ın bu 'garip' iddiası üzerinde duracağım.

Gerçekten de Güllü Çankaya'da durum bu kadar garip mi? Gerçekten de Çankaya Kökü'ne ilk kez mi girecek seccade?

Bunu anlayabilmek için 1920'lerin Ankara'sına yönelmemiz gerekecek bakırlarımızı. 1922 1923 yıllarında,

Bunun gibi daha pek çok örnekten de anlıyoruz ki, Cumhuriyet'in ilan edildi i günlerde Atatürk'ün namaz ve seccadeyle alakası devam ediyordu.

Çankaya'da çifte minare

Neyse ki, bunu kanıtlayan ba ka bilgiler de var elimizde.

Mesela ubat 1923'de Gazi'nin Balıkesir'de Pa a Camii'nde namaz kılmak bir yana, bizzat devlet ba kanı sıfatıyla cemaate konu ma yaptı nı, yani hutbe verdi ini ve bugün dahi birilerince epeyce 'gerici' bulunabilecek bu çarpıcı konu mada Gazi, slamiyetin en yüce ve mükemmel din oldu unu, anayasamızın esasının Kur'an ı Kerim'deki dogmalarda yattı nı, camilerin birbirimizin yüzüne bakmaksızın yatıp kalkma yeri olmadı nı, aksine din ve dünya için neler yapılması gerekti ini dü ünüp tartı ma mekânları oldu unu söylemi ³ ve a ıracaksınız belki ama arkada ı Karabekir Pa a tarafından slamcılıkta fazla ileri gitti i için(!) öyle ele tirilmi tir:

Dünya i lerini camilere soktu umuzun acısını çekti imiz yetmez mi pa am? Millî i lerimizi neden yine camilere sokuyoruz? Ve neden bilhassa siz Ba kumandan oldu unuz halde, dinle, hilafetle bir din adamı gibi, hatta daha ileri giderek me gul oluyorsunuz? Münevverlerimiz haklı olarak bu gidi i iyi telakki etmeyece i gibi, bu yol da esasen tehlikelidir!... Türk milleti teceddüde [yenili e] muhtaçtır. Ve bunu da mütehassıslarımızla luzmanlarımızla] ba arabiliriz ve asla camilerde de il ve muhafazakârlarla da de il. Din, vicdan kanaatidir; münaka aya gelmez. lim adamı olmayan bizlerin ve hele sizin bunu ele almanızı kat'iyyen do ru bulmuyorum. Bunu tamâmiyle mühmel [bir kenara] bırakmalısınız!⁴

Yine Kâzım Karabekir'in aktardı na göre, o zamanlar henüz Cumhurba kanı seçilmi olmamasına ra men,

Çankaya'da ikamet etmekte olan Gazi, Kö k'ün bahçesine *çifte minareli bir cami* yaptırmak hevesine kapılmıştır. Hatta bu camiye dair haberler, devrin gazetelerinde de yayınlanmıştı.⁵

Sonradan vazgeçilmiş de olsa, Atatürk'ün Cumhuriyet'in afaında içine girdiği dinî atmosferi göstermesi bakımından bu Çankaya'da cami fikri dikkate alınması gereken bir iaret fi e i gibi görünüyor bana.

Kaldı ki, *Guardian* m 29 A ustos 2007 tarihli 'seccade' iddiası, en azından 5 vakit namazlarını hiç bırakmadıklarını bildiğimiz Mevhibe nönü ve Re ide Bayar gibi Cumhuriyetin kanı e leri kar ısında iyiden iyiye çökmeye mahkûm bulunuyor. Daha Turgut Özal'dan bahsetmedik bile...

Pardon, Çankaya birilerine Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde görünmüyor muydu yoksa?

- 1 Mesela 22 Nisan 1920 tarihli *râde i Milliye* gazetesinden aktaran: bkz. Na it H. Uluğ, *Siyasi Yönleriyle Kurtulu Sava tı*, İstanbul 1973, Milliyet Yayınları, s. 215 vd.
- 2 *Petit Parisien*'in 1 Kasım 1922 tarihli nüshasında basılan bu söyleinin metni için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, cilt 14, İstanbul 2004, Kaynak Yayınları, s. 52-56. Ayrıca bkz. Hazırlayan: Mustafa Baydar, *Atatürk'le Konu malar*, 3. baskı, İstanbul 1967, Varlık Yayınları, s. 59-62; Hazırlayan: Ergün Sarı, *Atatürk'le Konu malar*, İstanbul 1981, Der Yayınları, s. 108-112.
- 3 Balıkesir hutbesinin metni için bkz. *Atatürk ün Bütün Eserleri*, cilt 15.
- 4 Kâzım Karabekir, *Pa aların Kavgası: Atatürk Karabekir*, Hazırlayan: s-met Bozdağ, İstanbul 1991, Emre **Yayınları**, s. 123. Aynı sözleri bazı kelimelerdeki farklarla aktaran bir başka metin için bkz. Hazırlayan: U ur Mumcu, *Karabekir Anlatıyor*, İstanbul 1990, Tekin Yayınevi, s. 76.
- 5 Karabekir, *Pa aların Kavgası*, s. 137.

V
ATATÜRK'ÜN SANSÜRLLENEN
FOTO RAFLARI

Türkiye'nin neredeyse bir asırlık bir süreyi aynı ideolojik çerçevenin sınırlarını en fazla törpüleyen siyasetler uygulayarak geçirmi olması, toplumumuzu ilginç bir siyaset laboratuvarı haline getirmekle birlikte, günümüz olaylarına bir asır önceki ittihadada zihniyetiyle yaklaşıması, toplumumuzun gelişmelere, kurgubilim romanlarında bir tünelden geçerek gelecekte seyahat eden bir zaman seyahatına benzer tepkiler vermesine yol açmaktadır.

Ükrü Hanio lu, "CHP ve toplumumuzdaki değişim",
Zaman, 19 Nubat 2005

Atatürk'ün Kurtulu Sava ının zaferle sona ermesinden sonra çıktı ı ünlü yurt gezisinde Konya'da çekilmi (muhtemelen 1923 ba ları) bir foto rafını görüyoruz. Solda Latife Hanım, Atatürk'e iir okuyan bir kız ö renciyi ilgiyle dinliyor. Sa daki yüzleri peçeli ve çar aflı kadınlar ise ö retmen.

Bu foto raf Manisa'da çekilmi . Tarih 1922 güzü. Halk Mustafa Kemal Pa a'yı heyecanla ba rına basmı . Sa da ve solda görülen ama yüzleri görünmeyen peçeli ve çar aflı hanımlar, Manisalı ö retmenler olmalı. Önde bir ö renci muhtemelen Gazi'ye iir okuyor.

Bu defa Ak ehir'deyiz. 1922 sonu veya 1923 ba- ı. Gazi, Latife Hanım'la birlikte yurt gezisinde. Sol tarafta gördü ümüz kapalı hanımların kendilerine iyice yakla mı bulunan Latife Hanım'a do ru ilerlemek istedikleri beden dillerinden okunuyor. Gazi, foto rafın en sa ında...

Türk Kadınlar Birli i Atatürk'ü ziyaret ediyor. Birlik 1924'de kuruldu una göre foto raf Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait olmalı. Atatürk'le birlikte poz veren kadınlardan en sa daki, yüzünü açmı olsa da çar afıyla dikkat çekiyor. Hemen yanındaki kadının ba örtüsü ise oldukça iddialı. Kadınların her biri farklı tarzlarda da olsa tesettürlüler. Ve kadın haklarını savunuyorlar! Gazi'yi ziyaretlerinin maksadı da kadınlara daha fazla hak talep etmek.

Bu defa Konya'dayız. Yıl 1924'dür. Gazi Pa a medreselerin kapatılmasından önce genç talebelerle ilgileniyor.

İndiye kadarki foto raflara, 'o Cumhuriyet'ten önce çekilmi ' veya 'ilk yıllarda bu kadarı normal' diyerek burun kıvrıranlar bu foto rafa ne diyecekler, merak ediyorum. Yıl bu defa 1937. Atatürk ve Çi leri Bakanı ükrü Kaya, çar aflı bir kadının derdini dinliyorlar. Yüz hatlarından ve tavırlarından kadının ba ındaki örtüyle de il, içiyle ilgilendiklerini yeterince gösteriyor sanıyorum.

Latife Hanım'la çıktıkları yurt gezisinde başları örtülü küçük kız çocukları etraflarını çevirmiş. Belli ki, candan, sıcak bir konuşma geliyor aralarında. Özellikle Latife Hanım'ın öndeki başı örtülü kızla ilgilediği görülüyor. Yanlarında Kâzım Karabekir Paşa oturuyor.

11 Eylül 1924. Güne li bir Bursa günü. Mustafa Kemal Pa a Bursa'yı te rif edecekler. Okullar resmi geçide hazırlanıyor. Nilüfer Hatun Mektebi talebe-leri, ba larında Ö retmenleri yürüyü e geçmi ler bile. Ö retmenleri nerede mi? Sa taraftaki tesettürlü kadın. Yüzünde tül peçe... Ö rencilerine yeti -meye çalı ıyor.

Çankaya Kö kü'nde misafir kabul günü. Önde Mustafa Kemal Pa a, arka- da Latife Hanım ile annesi, misafirleriyle birlikte.

Misafirlerin gitme vakti. U urlama merasimi.

Ve i te 1923 yılının ba larındayız. Günlerden 26 ubat 1923'tür. Lozan gö-rü melerine ara verilmi , dı ili kiler trafi i iyice yo unla mı tır. Bu defa o devrin, yani Hakkı Tarık Us'un *Vakit* gazetesi Mustafa Kemal Pa a'nın ziya-ret ve görü me haberlerine geni yer verirken ilginç bir foto raf da yayınlr.